

ΕΝΔΟΧΩΡΑ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΧΡΟΝΟΣ Β' — ΜΑΗΣ — ΑΥΣΤΟΥΣΤΟΣ 1961 — ΤΕΥΧΗ 11—12

Πνευματική αποκέντρωση

Τὸ περιοδικό μας, πὺν συμπληρῶναι δυὸ χρόνια ζωῆς, βγήκε μὲ τὴ φιλοδοξία νὰ περιλάβει σποὺς κόλπους του τὰ πιὸ ζωντανὰ στοιχεῖα τοῦ τόπου μας, αὐτὰ πὺν θὰ ἀποιελέσουν τὴ μαγιά μιᾶς ντόπιας λογοτεχνικῆς παραγωγῆς.

Μιᾶς παραγωγῆς ἐνταγμένης μέσα σὶὰ σύγχρονα ρεύματα καὶ συνάμα μὲ τὴ σφραγίδα τῆς καταγωγῆς της. Καθὼς μάλιστα ἡ λογοτεχνικὴ δραστηριότητα τοῦ κέντρου ἔχει διαβρωθῇ καὶ ἐκφυλισθῇ ἐπικίνδυνα, παρουσιάζεται ἡ ἀνάγκη πνευματικῆς ἀποκέντρωσης καὶ δημιουργίας νέων πνευματικῶν ἐστιῶν. Ἡ ἀποκέντρωση αὐτὴ ἔχει προχωρήσει αἰσθητὰ μὲ τὴν νέα ζωντανὴ πνευματικὴ ἐστία τῆς Θεσσαλονίκης. Θὰ λέγαμε πὺς πέτυχε ὁ σκοπὸς μας, ἂν βλέπαμε νὰ φουντῶναι μιὰ δεύτερη τέτοια ἐστία σὶὰ Γιάννινα.

Φυσικὰ αὐτὰ τὰ πράγματα δὲν γίνονται ἀπὸ τὴ μιὰ μέρα σὶτὴν ἄλλη. Χρειάζεται μόχθος καὶ ἐπιμονή. Χρειάζεται πιὸ πολλὸν συντονισμὸς καὶ ἔνταση τῶν δυνάμεων σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τοῦ τόπου μας, ἀκόμη καὶ σποὺς παραγωγικοὺς— θέμα πὺν ξεφεύγει ἀπὸ τὴ δικαιοδοσία μας. Μὲ χαρὰ μας εἶχαμε τὴν εὐκαιρία νὰ σημειώσουμε πολλὰς φορὲς ἓνα τέτοιο ξύπνημα. "Ὅμως εἶναι πολλὰ τὰ σκαλιά πὺν πρέπει ν' ἀνέβουμε καὶ οἱ κίνδυνοι πολλοί. Πρῶτος καὶ μεγαλύτερος κίνδυνος εἶναι αὐτὸς πὺν ἐπισημάνσαμε σὲ προηγούμενο ἄρθρο μας: ὁ «τρομποκρατισμός». "Ὅχι στείρα καὶ παθολογικὴ ἀναδίφηση, μὰ δημιουργία προσωπικὴ καὶ συνθετικὴ. "Ἰσως νὰ τὸ φιλοδόξησαν αὐτὸ σὶὸν τομέα τοὺς τὰ παλιὰ «Ἡπειρ. Χρονικά» καὶ ἡ συνάδελφος «Ἡπειρ. Ἑστία». "Ὅσο ἔργο ἐπιστημονικὸ, συνθετικὸ, ὡς πῶρα δὲν δώσανε. Σταμάτησαν σὶὸ πρῶτο σκαλί. Φυσικὰ δὲν εἶ-

ναι άρχά, μὰ θὰ πρέπει νὰ ποῦμε πὼς εἶναι καιρὸς πιά-

Τὸν κίνδυνον αὐτὸ τὸν νιώθουμε νὰ ἐλλοχεύει καὶ σιὴν περιοχὴ τῆς λογοτεχνίας καὶ δὲν πρέπει νὰ μᾶς βρεῖ σιὸν ὕπνο. Σ' αὐτὸ ἀποβλέπουν οἱ «ἐκδόσεις Ἐνδοχώρας» —δουλειὰ ἀταραίτητη καὶ δύσκολη, γιατί ἀνάμεσα στὰ ἄλλα ἔχει νὰ ἀντιμετωπίζει τὶς οἰκονομικὰς δυσχέρειες.

Ὑπάρχει κι ἓνας ἄλλος σοβαρὸς κίνδυνος γιὰ τὶς πνευματικὲς μᾶς ἐκδηλώσεις (κοινὸς σιὴν πνευματικὴ ζωὴ κάθε ἐπαρχίας): νὰ πάρουν δηλαδὴ οἱ ἐκδηλώσεις αὐτὲς χαρακτηρὰ κοινοικῆς, κοσμικῆς καλύτερα δραστηριότητος καὶ αἰομικῆς προσβολῆς. Νὰ γίνουν χαμόγελα καὶ ὑποκλίσεις, φιλοφρονήσεις καὶ ραχοισιομός. Νομίζουμε πὼς σ' αὐτὸ τὸ θέμα δὲν εἶναι δυνατό παρὰ νὰ ἀναγορεύετε τὴν ὀρθτὰ σιὰση μᾶς. Ἐξ ἄλλου ἀπὸ τὴν ἀρχὴ κιόλας χαρακτηρίσαμε τὸ περιοδικὸ μᾶς περιοδικὸ ἐλέγχον, γιατί πιστεύουμε πὼς ὁ ἐλεγχος συνετίζει, εἶναι ἐπομένως θετικὸς παράγων. Γελάστηκαν λοιπὸν ἐκεῖνοι ποὺ μίλησαν γιὰ ἐριστικότητα καὶ γιὰ ὁξὺ τόνο. Πολὺν ἀπέξω εἶδαν τὸ πρόγραμμα.

Συντιστοιμός λοιπὸν καὶ ὄνταση δυνάμεων, αὐτοσυγκέντρωση καὶ ἐργασία δημιουργικὴ.

Συνεργασία κατόπι μὲ τὶς νέες πνευματικὲς ἐστίες τῆς ἐνδοχώρας, γιατί ἡ πνευματικὴ ζωὴ ἀσφυκτιᾷ καὶ τελικὰ πεθαίνει, ἂν τὴν περιορίσουμε σὲ ὅρια στεγανά. Εἴμαστε —γιατί ὅχι;— ὁ *homo balcanicus*. Νὰ ἀναπτύξουμε τὸν δικὸ μᾶς κόσμο, τώρα ποὺ ὁ *homo mediterraneus* μὲ τὴν κλογοτεχνία τοῦ Αἰγαίου», χαροπαλεύει σὲ βρώμικα νερά. Ἡ στιγμή ποὺ θὰ κόψουμε τὸν «ὀμφάλιο λώρον» θὰ εἶναι ἡ εὐτυχία μᾶς.

7

ΚΛΕΙΤΟΣ ΚΥΡΟΥ

Τὰ τείχη πάντοτε...

Τὰ τείχη πάντοτε διασώζουν τὴν ὑπεροχὴ τοὺς ἀγγίζεις
Τὰ χαλάσματα πιάνει τὶς πέτρες τοὺς ξεστὰ πουλιὰ
Μέσα στὴ χοῦφτα σου καρδιοχτυποῦν ὁ ἥλιος φλογερὸ
Εὐράφι ἀναρριχᾶται σὶς ἐπάλξεις τὰ τείχη κάποτε
Σὲ προφυλάγαν ἦταν ἀπόρρητα μὲ τὴν τριπλὴ σειρὰ τοὺς
Καὶ τὸ νερὸ μὲς σιὸ χωνιάκι ὅπου κοβόταν ἡ πορεία
Τῆς φωτιᾶς εἶχες τὸ αἶσθημα τῆς προσιασίας τὰ τείχη
Δίναν μιὰ προσέκταση σιτὴν ὑπαρξή σου ἦταν δυσπρόσιτα
Σιὸ μάτι καὶ σιὸ αὐτὶ παντοῦ σὲ κοῦβαν πολεμίσιους
Ἀκόμα πίστευες πὼς θὰ ὑπερβαλλοῦν καὶ τὸ χρόνο

Τὰ τείχη ὥσπου σήμερα παρέχουν κάποια ἄλλη
Προσιασία πὺν πάλι βρίσκεται μὲς σιὸν προσορισμὸ τοὺς
Σήμερα ὁ ἐχθρὸς φόρεσε ἄλλα ρούχα ὁ ἀμυνόμενος
Ἀλλάξε ταχυτικὴ συμπτύχθηκε κάτω ἀπ' τὸ χρόνο
Μὲς σιὰ χαλάσματά τοὺς κοῦβονται φονιάδες κατοικοῦνε
Γύφτοι βρίσκουν ἄσυλο οἱ ἐραστές σὰ σουρουπῶνει τὰ μικρὰ
Παιδιὰ ἀποπαιτοῦν πουλιὰ καὶ ζῶα φωλιάζουνε ὁλονυχτὶς

Τὰ τείχη θὰ σὲ προσιατέρουν ἀκόμα κι ὅταν πλήξεις
Ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο τοὺς τὰ τείχη σοῦ προσφέρουν πάντοτε
Μιὰ προσιασία ἀδιάφορο ποιά θάνατι οὐ θὰ τὴν καθορίσεις.

Πᾶνε τόσα χρόνια...

Πᾶνε τόσα χρόνια πὺν ναυάγηδες σιὰ νησιὰ
Τῆς μοναξιᾶς κουράστηκαν νὰ σὲ ἀναζητοῦν
Μὲ ἀγγελίες σὶς ἐφημερίδες πλησίαζε κι ὁ ἀπαιτούμενος
Χρόνος γιὰ νὰ σὲ κηρύξουν ἄφαντο τὶς μέρες
Σ' ἔδεχνε ὁ ἄγριος ἄνεμος τὶς νύχτες σ' ἔδεχνε
Πιὸ ἄγρια μιὰ βροχὴ ἀπὸ ἀναμνήσεις πλάϊ σου
Παραφύλαγε ἡ λησμονιὰ τριζόντας τὰ δόντια νοσιάλγησες
Ἔναν ξένο ψίδυρο ἕνα λευκὸ πανὶ ἕνα παραθαλάσσιο
Κέντρο ἕνα βρεγμένο δρόμο κάποιο βιβλίο δυὸ τρεῖς ἀνθρώπους.

*Ἦσουν καταζητούμενος ἤθελες νὰ παραδοθεῖς ἀνθρώπινα
*Ἦταν τὸ λάθος σου τὸ λάθος πὺν κάποτε ὅλοι μας

Διαπράττουμε βάλθηκαν νὰ ξαναγυρίσεις γεφυρώνοντας
Τὸν ὠκεανὸ μ' ἓνα πλεούμενο ποὺ ἀγγόγυστα σκάρωσες
Μὲ τὴν ἐπιμονὴ καὶ τὴ μεθοδικότητα ποὺ σὲ χαρακτηρίζαν

Ὅμως γελάστηκες σὺ τὸ βάρος κι ὅταν ξοδιάστηκε
Ἡ δύναμή σου ἦταν τὸ σκάφος σου βαρὺ
Κι οὔτε μποροῦσες νὰ τὸ σύρεις σὺ τὸ νερό.

ΙΑΣΩΝ ΔΕΠΟΥΝΤΗΣ

Σὲ ἀναζήτησή σου, Μυρρὴ τῆς πέτρινης γυναίκας

Ἦρθε κουρασμένος πιά ἐξαντλημένος
ὅπως τελειώνουν ὅλα οἱ κορφές τοῦ πάνθους.

Σκληρὴ εἶναι ἡ ἀναζήτησή
ὅπως σκληρὸ εἶναι πάλε τοῦτο τὸ πρωτὶ
καὶ τὸ ποῦνι ποὺ μέσα ξεφυλλίζει, πὺδ σκληρὸ
καὶ σποτεῖ εἶναι τὸ τραγοῦδι
ποὺ ἔχεις ξυπνήσει μέσα του
—ἀδημονία ἀτέλειωτη θανάτου—
καὶ πέτρινο εἶναι τὸ τραγοῦδι του
γιὰ μένα.

Μή, μὴ πιά τὸ πρόσωπό σου μέσα μου
Μή, μὴ τόσο παρθενικὸ τὸ μεγάλο βλέμμα
Μή, μὴ σιωπώτερα σὲ τόση ἀγάπη κι ὄχι κονιά σὲ μένα
Μή, μὴ κονιύτερα σὸν ἔρωτα κι ὄχι σφιχτὰ σὺ σιῆθος μου
Μή, μὴ μέσα σὴ σιωπῇ μου κι ὄχι σιμὰ σὶ διψασμένα χεῖλη
διὰν σοῦ λένε
ἀγάπη ἀγάπη ἀγάπη.

Σκληρὴ εἶναι ἡ ἀναζήτησή
κονιά σ' ἐσέ —ποὺ τὸ κεφάλι μου ἀναπαύτηκε σὺ σιῆθος σου
κονιά σ' ἐσέ —ποὺ ὅλη ἀπὸ σένα— πέτρινη
πέτρινη αἰφνίδια πέτρινη γυναίκα
ἔχει κλεισιεῖ σ' αἰφνίδιες φωνές
—ἐσὺ ἔχεις κλεισιεῖ καὶ μ' ἐξορλίζεις—

κι ὅμως σ' ἀκούω κι ἐπιθυμῶ καὶ θέλω.

FRANCES GRAY PATTON

Ἡ τρομερὴ Δίς Περιστέρα

Μετάφραση: ΝΙΚΟΥ ΛΩΛΗ

Ἡ Δεσποινὶς Περιστέρα περίμενε τοὺς μαθητὲς τῆς ἑκτῆς νὰ μποῦν γιὰ τὸ μάθημα τῆς Γεωγραφίας. Στάθηκε πίσω ἀπὸ τὴν ἑδρα, εὐθυτενῆς ὅπως ἡ στέκα γιὰ τὸ χάρτη πὺν κρατοῦσε στὰ χέρια. Ξαφνικά σχημάτισε τὴν ἐντύπωση πὺς δὲν ἦταν ἐτελῶς μόνη. Κάποιοι ἢ κάτι κουνιόταν μέσα σπὴν αἴθουσα. Πάνω κεῖ κοντὰ σπὴν ἀμμοδόχο πὺν τὸ χωματένιο κοπιάδι τῶν καμπιουριασμένων ταιράνδων, τῆς πρώτης τάξης βοσκούσε σπὴν ἄκρη τοῦ πλατῶ τῆς δεύτερης, ἦταν κάτι. Στάθηκε καὶ κοίταξε πρὸς τὰ κεῖ. Κι ὅταν ἡ παρουσία γλίστρησε, καθὼς ἡ σικιὰ ἀπὸ ἓνα διαβατικὸ σύγναφο, κατὰ μῆκος τοῦ τοίχου πίσω της, καὶ ὅταν ἄκουσε —ἢ σχεδὸν ἄκουσε— μιὰ καινούργια κιμωλία νὰ τρίζει στὸν πίνακα, ἡ Δίς Περιστέρα δὲν γύρισε νὰ κοιτάξει. "Ἦξερε, φυσικά, πὺς καμέναις δὲν ἦταν ἐκεῖ. Ἡ φαντασία της ξανά τῆς σκάρωνε παιγνίδια. Ἦταν ἰκάτι, ἔπρεπε νὰ τὸ παραδεχτεῖ, πὺν εἶχε σχέση μετὰ τὰ νεῦρα. Ἀλλὰ ἡ Δίς Περιστέρα δὲν πίστευε στὰ νεῦρα.

Ἀπὸ τὴν ἀνοιχτὴ πόρτα κοίταξε τὴν ἑκτη νὰ βγαίνει ἀπὸ τὴν αἴθουσα τῆς Μουσικῆς σπὴν ἄκρη τοῦ διαδρόμου. Ἐβγαίνουν βιαστικά τὰ παιδιὰ καὶ γιὰ δυὸ λεπτὰ ἐλευθερίας ἀνάμεσα στὶς δυὸ αἴθουσες ξαναζοῦσαν μετὰ κάποιο εἶδος ἀμαρτωλῆς εὐφροσύνης. Πάντατε ἀφήνανε τὴν αἴθουσα τῆς Μουσικῆς μ' αὐτὸ τὸν τρόπο, μὰ τώρα προσπαθοῦσαν νὰ κάνουν μεγαλύτερο θόρυβο ἀπὸ τὸ συνηθισμένο. Ὑπέθεσε πὺς ἦταν ἡ ἐποχή. Ἡ ἀνοιξιὰτικὴ μέρα ἦταν ζεστή, καὶ τὰ παιδιὰ ἦταν ἀσταπα, ὅπως ὁ καμρός. Ὑπῆρχε ἓνας κοφτὸς ἦχος ἀνάμεσά τους, ὅπως ὁ ἦχος πὺν βγαίνει ἀπὸ παχουλὰ πινὰ ὅταν τὰ χτυπᾷς μ' ἓνα βιβλίο· ὑπῆρχε μιὰ φωνὴ πὺν ἔλεγε: «Διπλὸ κουράγιο, Ράνδη!». Ὑπῆρχε κάποιο ἀνεκδήλωτο εἰρωνικὸ χαμόγελο.

Ὅπως ζύγωναν σπὴν αἴθουσα τῆς Δίδος Περιστέρας, ἡ ἀταξία τους ἄρχισε νὰ χάνεται. Κράτησαν μέσα τους τὴν ἑξαψη, ὅπως ἓνα περήφανο ἀλλὰ δαιμασμένο ἄλλογο. Ἐνας, ἓνας πέρασαν ἀτάσχα ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ κοπιάδι τῆς πόρτας της. «Καλημέρα, Δεσποινὶς Περιστέρα», εἶπαν, μετὰ τὴν ἴδια σύμφωνη ἑλλειψη πινὰ σπὴν φωνή, καὶ πῆγαν δισταχτικά σπὴς θέσεις τους. Στὸ κίνημα τοῦ κεφαλοῦ της κάθησαν. Χέρια σταυρωμένα, τὰ μάτια μπροστά, τὸ κορμὶ στητὸ —ἦταν ἑτοιμοὶ γιὰ μάθημα.

Ἡ Δίς Περιστέρα παρατήρησε χωρὶς ἐνθουσιασμό πὺς ἡ Ζαφύ-

ρα Ὑφαντὴ εἶχε κάνει περμανάντ. Τὰ μαλλιά της, πούχαν χτὲς τὸ χῶμα τοῦ καρρότου, ἦταν πλεγμένα καὶ τραβηγμένα πίσω ἀπὸ τὸ σοβαρὸ καὶ μὲ πανάδες πρόσωπό της. Τώρα κρέμονταν στοὺς ὤμους της, μιὰ χορταρένια σκούπα μὲ κυματισμοὺς καὶ κουλουρισμένους πλοκάμους. Ἡ Ζαφύρα ἔδειχνε ὀλοφάνερα βαθειὰ ἱκανοποίηση.

Ὁ Ράνδης τοῦ Ψωμᾶ, ἔνα κακκινομάγουλο ἀγόρι μὲ πολὺ θράσος, ζύγωσε τὸ κεφάλι του στὴ Ζαφύρα. Ἡ Δίς Περιστέρα τὸν κοίταξε. Τὸ παιδί κιτρίνισε. Μιὰ λάμψη ἀθωότητος φάνηκε στὰ στρογγυλά του μάτια. Τ' αὐτιά του σηκώθηκαν.

Ἡ Δίς Περιστέρα ἔκαμε πῶς τὸ κοιτάζει. "Ὅχι, στὴ θέση του ἔδινε τὸν ἀδερφό του τὸ Θωμᾶ, ποὺ κάθονταν ἐκεῖ στοῦ Ράνδη τὸ θρανί, πρὶν ἀπὸ ἑπτὰ χρόνια, μὲ τὴν ἴδια κακιὰ λάμψη στὰ μάτια του. Ὑστερα εἶδε τὸ Θωμᾶ πάνω σὲ μιὰ σχεδιά στὴ μέση τοῦ Εἰρηνικοῦ. Ἀλλοιώτικον ἀπ' ὅ,τι τὸν εἶχαν περιγράψει στίς ἐφημερίδες—ἀδύνατο καὶ κακκαλιάρη μὲ ὠχρὸ πρόσωπο σκεπασμένο ἀπὸ σκληρὰ καὶ ἄγρια γέ.εια. Ὁ Θωμᾶς ἔμοιαζε μὲ τὸ Ράνδη. Εἶχε στηρίγματα στὰ δόντια καὶ μιὰ αὐλακία στὸ πηγούνι. Βρίσκονταν κατάμονος στὰ μαῦρα βουνὰ τῆς θάλασσας.

Ζολίστηκε μιὰ δὲν κάθησε. Δὲν ἦταν τίποτα. Αὐτὸ τῆς ἔρχονταν κι ἔφευγε ὅλη τὴ χρονιά καὶ πάντοτε διάβαινε. Ἡ Δίς Περιστέρα περιφρονῶσε τοὺς δασκάλους, ποὺ δὲν εἶχαν εὐτοκυριαρχία.

Τρεῖς χρόνια ἡ Δίς Περιστέρα διδασκε Γεωγραφία στὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο τοῦ Δασυλλίου τῶν Κέδρων. Βρίσκονταν ἐκεῖ πρὶν ἀκόμα καποῦν τὰ κέδρα ἀπὸ ἓνα δημοτικὸ συμβούλιο ποὺ πίστευε σπὴν πρόοδο καὶ στὰ ἱσοπεδωμένα γήπεδα. Εἶχε ἰδεῖ ἀρχές, φαντασιοληξίες καὶ θεωρίες νὰ φυτρώνουν μὰ καὶ νὰ φύγουν. "Ὅμως τὸ σχολεῖο θρονιαζόταν ἀκόμα ἐκεῖ μὲ κόκκινα ταῦδα, ἄχαρο κι ἀπρόσβλητο. Ἀπὸ μέσος μύριζε βρεγμένα ἀδιάδροχα καὶ ψωμί μὲ τουρσί. Ὁ πολεμιστὴς Γκαλαχὰδ χάιδευε, στὸ ἀοιστερὸ μέρος τῶν προπυλαίων, τὸ ἄλογό του καὶ ὁ Οὐάσιγκτων διάβαινε τὸν Ντελαγούρε στὸ δεξί. Κάθε φθινόπωρο λευρικὰ ἐξάχρονα παιδάκια ἔπρεπε νὰ σταλοῦν στὸ σπίτι γιὰ νὰ φορέσουν στεγνὰ ἐσώρουχα. Κάθε ἀνοιξή συνέβαινε τὸ σκάνδαλο νὰ ἀνσκαυθοῦ, ἀποτσιγαρα στὰ ἀποχωρητήρια τῶν ἀγοριῶν. Οἱ ἴδιες ἀξιοθρήνητες λέξεις τῆς παλιάς μύθους ξεφύτρωναν ὅλη τὴν νύχτα ὅπως τὰ μανιτάρια στὸν τσιμεντένιο τοῖχο. Καὶ πότε—πότε κάποιον, ἄχαρο μέχρι τώρα παιδί, μπορούσε νὰ σοῦ παρουσιάσει ἐκπλήξεις μὲ μιὰ πράξη αὐτοθυσίας ἢ κατανόησης. Τὸ σχολεῖο δὲν εἶχε ἀλλοιάξει πολὺ, τὸ ἴδιο καὶ ἡ ἀνθρώπινη φύση καὶ ἡ Δίς Περιστέρα.

Κάθε Ἰούλιο, καμμιά σαρανταριά ἀγόρια καὶ κορίτσια—μεταμορφωμένα ἀπὸ τὴ μαγεία τῆς πτυχωτῆς ὀργάντσας καὶ τῶν λευκῶν κανάδινων παντελονιῶν, σὲ ὁμαδικὴ φωτογραφία—ἀποφοιτοῦσαν

ἀπὸ τὸ Σχολεῖο τοῦ Δασυλλίου τῶν Κέδρων. Προχωροῦσαν στὸ φορ-
 δύτηρο κόσμο τοῦ γυμνασίου καὶ πρὶς πέρα, στὰ πλατεῖα βοσίλεια τῆς
 χαρᾶς καὶ τοῦ πόνου. Μὲ τὸ πέρασιμα τοῦ χρόνου πολλὰ ξεχνοῦσαν.
 Ξεχνοῦσαν ἡμερομηνίας καὶ δεκαδικούς καὶ πῶς νὰ κρατοῦν τὴν ἐμπο-
 ρικὴ ἀλληλογραφίαν.

Ἀλλὰ ποτὲ δὲν ξεχνοῦσαν τὴ Δεσποινίδι Περιστέρα.

Ὅσπερ ἀπὸ χρόνια, ἡ ἀπλή ἀναφορὰ τοῦ Εὐφρότη ποταμοῦ,
 τοῦ Ἀρκτικοῦ Κύκλου ἢ τῶν πάμπας τῆς Ἀργεντινῆς, θὰ μπορούσε
 νὰ τοὺς φέρει πίσω στὸ μάθημα τῆς Γεωγραφίας. Θὰ μπορούσαν νὰ
 ξαναῖδουν τὸ μεγάλο χάρση μὲ τοὺς ἀνοιχτοὺς καὶ μπλὲ ὠκεαίους του
 καὶ τὶς πολύχρωμες χώρες του. Ἡ Ἰνδία ἦταν ρόζ, θὰ ἀσπλοῦσαν,
 ἡ Κίνα πορτοκαλιά, καὶ ἡ μπότα τῆς Ἰταλίας μώβ. Θὰ μπορούσαν
 νὰ ἴδουν τὴ Δίδα Περιστέρα νὰ σηκώνει τὸν μακρὸν δείκτη της γιὰ
 νὰ δείξει τὶς τοποθεσίες τῶν ἄγριων βουνῶν καὶ τὶς κοιλάδες. Θὰ
 μπορούσαν νὰ νοιώσουν πάλι τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ πρὶς ἀπομακρυσμένου
 καὶ ποικίλου κόσμου. Θὰ μπορούσαν ἀκόμα νὰ αἰσθανθῶν λίγο δι-
 ψασμένοι.

«Θυμᾶσαι τὴ Δίδα Περιστέρα»; θὰ λέγαί, χαμογελώντας.

Δὲν ἦτιν ἀγαπητὴ. Ἡ Δεσποινὶς Περιστέρα ἦταν τρόμος.

Ἦταν πολὺ νέα ὅταν ἔγινε δασκάλα. Οἱ μαθητὲς της θὰ σφύρι-
 ζον σ' αὐτὴ τὴν ιδέα· θὰ τοὺς φαίνονταν πρὶς φυσικὸ νὰ πιστέψουν
 πῶς ἡ Δίς Περιστέρα γεννήθηκε μεσόκοπη μὲ τὰ σὰν ποντικοουρὲς
 μαλλιά βιδωμένα σ' ἓνα κότσο καὶ τὸ ἄσπρο μαντηλάκι καρφωμένο
 στὸ μαῦρο, κοκκιλένιο σπῆθος της. Παρ' ὅλ' αὐτὰ εἶν' ἀλήθεια πῶς
 κάποτε ἦταν κι αὐτὴ νέα.

Ὁ πατέρας της εἶχε πεθάνει, ἀφήνοντάς την πλάι σὲ μιὰ βι-
 βλιοθήκη μὲ βιβλία ταξιδιωτικῶν ἐντυπώσεων, μιὰν ἀναιμικὴ μητέρα,
 καὶ δυὸ μικρότερες ἀδελφές πρὶς πῆγαίναν ἀκόμη στὸ σχολεῖο. Ὅλοι
 ἐξισπῶνταν ἀπ' τὴ Δίδα Περιστέρα. Οἱ γεροντότεροι τὴ συμπίνε-
 σαν. Φαίνονταν πολὺ ἀδύνατοι, χλωμὴ καὶ ἄπειρη, σκέφτονταν, γιὰ νά-
 χει ὅλη τὴν εὐθύνη μόνη της. Ἀλλὰ ἡ Δίς Περιστέρα ποτὲ δὲν λυπήθη-
 κε τὸν ἑαυτὸ της. Ἐπιθυμοῦσε τὴν εὐθύνη.

Τὰ παιδιὰ ἀπὸ κάθε τάξη ἔρχονταν σ' αὐτὴ, σαράνται πέντε λε-
 πτὰ τὴν ὥρα, πέντε μέρες τὴ βδομάδα, ἔξη ὀλόκληρα χρόνια. Τὰ ἔ-
 βλεπε σὰν πρὶς κληση. Ἡ μαρουδιακὴ τους φοβία, ἡ τραυλὴ προφορὰ
 τους, ἡ ἀδιάφορη ξεχασία τους δὲν ζητοῦσαν συμπίνοια ἀπὸ τὴ Δίδα
 Περιστέρα. Ἦταν ὑλικὸ πούπρεπε νὰ ξαναπλαστεῖ. Οἱ τάξεις της ἦ-
 ταν σὰν στρατὸς ἀπὸ μαλθακοὺς νεοσύλληκτους, πρὶς ἔπρεπε αὐτὴ νὰ
 τοὺς σκληραγωγῇ, νὰ τοὺς δώσει κάποιον σκοπὸ. Ἡ Δεσποινὶς Πε-
 ριστέρα ἦταν ἀπὸ τὴν πᾶσαι πρὶς γίνονται οἱ ἀρχηγοί.

Ἄλλοι δάσκαλοι εἶχαν δυσκολίες γιὰ νὰ κρατήσουν τὴν τάξη,

ὄχι ὁμῶς κι αὐτὴ. Ἄλλοι δάσκαλοι προσπαθοῦσαν μὲ παιγνίδια νὰ δώσουν σπὴ δουλειὰ τους ἐνδιαφέρον — ἔπαιζαν τὸ κατὰστημα καὶ ἔδιναν χρυσὰ ἀσπέρια στοὺς πρώτους. Φοβέριζαν καὶ κολάκευαν. Ἡ Δίς Περιστέρα ποτὲ δὲν ὕψωνε τὴ φωνή της. Σπᾶνια χαίμογελοῦσε. Ἔβαζε μπροστὰ στὰ παιδιὰ τὸν κώδικα τῶν νόμων τῆς ποὺ δὲ δέχονταν ἀλλαγὴ. Καὶ τὰ παιδιὰ τοὺς κρατοῦσαν. Ἡ δουλειὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἔτοιμη στὴν ὥρᾱ τῆς. Δὲν ἐπιτρέπονταν ψιθυρίσματα, ἀμφισβητήματα μαλλιών κι ἀγκυλιάσματα. Τὸ βήξιμο, ἂν ἦταν ἀνάγκη, ἔπρεπε νὰ σκεπάζεται μ' ἓνα καθαρὸ μαντηλάκι. Ὅταν ἓνας ἀπὸ τοὺς νόμους καταπατιῶνταν, ἡ Δίς Περιστέρα κοίταζε τὸν ἐγκληματία. Αὐτὸ ἦταν ὁλο. Ἄν ἓνα παιδί ἦταν ἀναγκασμένο νὰ διακόμει τὴ ρουτίνᾱ τῆς τάξης βγαίνοντας ἀπὸ τὴν αἴθουσα γιὰ λίγο νερό, — ἡ Δίς Περιστέρα δὲν ἀναγνώριζε ἄλλῃ ἀνάγκη —, τὸ ἔκανε μέσαι σὲ νεκρικὴ σιωπῇ. Ὁλόκληρη ἡ τάξη θὰ κάθονταν χωρὶς δουλειὰ, ἀκίνητη, μέχρι ποὺ νὰ ἐπέστρεφε. Ἦταν εὐκολώτερο — ἀκόμα καὶ ἂν εἶχες φόβι παιστὸ ψάρι — τὸ πρῶτ' — νὰ κάθεται ὑποφέροντας.

Ἡ Δίς Περιστέρα κατὰφερνε νὰ μπαίνει ἠθικὲς ἀρχὲς στὸ μάθημα ποὺ δίδασκε. Οἱ μαθητὲς τῆς πρώτης, ποὺ σπούδαζαν τὰ ζῶα τῶν διαφόρων χωρῶν, ἐπαναλάμβαναν ὕστερα ἀπ' αὐτὴν. «Τὸ γινῶν εἶναι πολὺ χρήσιμος ζῶς». Καὶ ἤξεραν ὅτι περίμενε ἀπ' αὐτοὺς νὰ εἶναι, γινῶν. Ἀργότερα μάθαιναν μιὰ πιὸ μπερδεμένη πρόταση. «Ἡ γκαϊμήλα», ἀπάγγελαν συγχρονισμένα, «δὲν εἶναι ὁμορφὸ ζῶο, οὔτε στὴν ὄψη οὔτε στὸ χαρακτήρα, ἀλλὰ εἶναι ἱκανὴ νὰ ταξιδεύει μέρες καὶ μέρες χωρὶς νερό». Καὶ ἤξεραν τί σήμαινε αὐτό. «Ὑπεράνω τοῦ πεντηκοστοῦ παρὰλλήλου», οἱ μαθητὲς τῆς ἑκτῆς ἔγραφαν στὰ τετράδιά τους προσέχοντας ν' ἀφήνουν περιθώριον, «ἡ ζωὴ χρειάζεται τόλμη».

Καμμιά φορὰ μιὰ ομάδα ἀπὸ προδευτικὲς μητέρες μπορούσε σχεδὸν νὰ ἐπαναστατήσῃ. «Αὐτὴ διδάσκει πολὺ κακό», θὰ ξεφώνιζαν. «Ἡ παιδαγωγικὴ τῆς δὲν ἔχει ἀλλάξῃ ἀπὸ τότε ποὺ εἴμασταν στὴν τρίτῃ τάξη. Διοικεὶ τὰ παιδιὰ μὲ τὸ φόβο. Θὰ στρέφονταν στὴν τολμηρότερη ἀνάμεσά τους. «Νὰ πᾶς», θὰ τῆς ἔλεγαν. «Νὰ πᾶς νὰ τῆς μιλήσεις».

Ἡ τολμηρὴ θὰ μπορούσε νὰ πάει, ἀλλὰ παράδοξα ποτὲ δὲν μιλοῦσε πολὺ. Ἐπειδὴ κάτω ἀπὸ τὸ βλέμμα τῆς Δίδας Περιστέρας θ' ἄρχιζε νὰ αἰσθάνεται — ἂν καὶ φοροῦσε τὸ πιὸ λουσάτο σκώτσέζικο ὕφασμα καὶ πιθανὸν μιὰ γαρδένια γιὰ κουράγιο — ὅτι ἦταν, περίπου δέκα χρονῶν καὶ τὸ μεσοφῶς τῆς φαινόταν. Ὁ λαϊμὸς τῆς θὰ μπορούσε νὰ βρογχιάζει.

Ὑστερα ἦταν καὶ τὸ ζήτημα τῆς ἐπιτυχίας, στὶς ἐξετάσεις τῆς πολιτείας. Τὸ Σχολεῖο τοῦ Δασυλλίου τῶν Κέδρων πάντατε ἔρχονταν πρῶτο στὴ Γεωγραφία.

Καιμμιὰ φορά ἐπίσης, θὰ ξεπηδοῦσε κανένα ἀνεξάρτητο παιδί πού δὲν ἔμπαινε εὐκόλῃ στὴν ἀμαθικὴ πειθαρχία. Ἡ Δίς Περιστέρα ἤξερε πῶς νὰ τοῦ συμπεριφερθεῖ.

Μιά φορά εἶχε ἀκούσει δυὸ πιτσιρικάς πού μιλοῦσαν γι' αὐτὴν στὴ βρύση τὴν ὥρα ποῦ πιναν νερό. Δὲν εἶχαν δουλειὰ στὴ βρύση· ἦταν ἡ ὥρα τῆς βιβλιοθήκης τους. Ἀλλὰ ὁ βιβλιοθηκάρης ἦταν μαλακός.

«Στοιχηματίζω πῶς ἡ Δίς Περιστέρα θὰ μπορούσε νὰ δείρει τὸ Γιάκωβο τοῦ Λαυῖζου», εἶπε ὁ ἓνας ἀπ' αὐτούς.

«Ποιός; Αὐτὴ ἡ γρηὰ σπέκα;» ὁ ἄλλος μυκτῆρισε. «Θὰ μπορούσαι νὰ τὴ νικήσω μὲ τὸ μικρὸ μου δάχτυλο».

Ἔφερε τὰ μάτια του πρὸς τὰ πάνω καὶ εἶδε τὴ Δίδα Περιστέρα νὰ τὸν κοιτάζει ἀπὸ ψηλά. Τὸν κοίταξε γιὰ πολὺ ὥρα. Τὰ λαμπερὰ γκρίζα μάτια τῆς ἦταν ἀνέκφραστα. Ἡ μακριὰ μύτη τῆς κόκκινη στὴν ἄκρῃ, ἀλλὰ ὄχι πιὸ κόκκινη ἀπὸ τὸ συνηθισμένο. Τέλος μίλησε.

«Θωμά τοῦ Ψωμά», εἶχε πει μὲ τόνο πού κάνουμε ἀπλὴ παρατήρηση, «μιλᾷς πάρα πολὺ, ἢ ὄχι;»

«Ναί, Κυρία», εἶπε ὁ Θωμάς μὲ μιὰ ἀναιθρη φωνή. Ἐφυγε χωρὶς νὰ πιεῖ νερό. Ἐφτὰ χρόνια ἀργότερα ἴδρωνε ὅταν τὸ σκέφτονταν αὐτό. Δὲν θὰ μπορούσε νὰ ξέρει πῶς καὶ ἡ Δίς Περιστέρα τὸ θυμόταν· ναί, τὸ θυμόταν.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Πέρλ Χάρμπορ ἡ Δίς Περιστέρα εἶχε μπλέξει μ' ἓνα σωρὸ δυσκολίες. Ζοῦσε ὀλγμόνοιχῃ, γιὰτὶ οἱ ἀδελφές τῆς εἶχαν παντρευτεῖ καὶ ἡ μητέρα τῆς εἶχε πάει σπὸν ἄλλο κόσμῳ.

Ἐνα βράδυ ἐνῶ διώρθωνε τὰ γραπτὰ αἰσθάθηκε, μὲ τὴ μυστηριώδη ἀντίληψη τοῦ δασκάλου, πῶς κάτι ἐνοχλοῦσε τὴ μονοξιά τῆς. Ἀπότομα κοίταξε γύρω στὸ δωμάτιο. Μιά κολλαρισμένη ἄσπρη κουρτίνα ἔτριξε ἀπὸ φύσημα τοῦ ἀνέμου. Τῆς γιογιὰς ἡ κασσετίνα, φκκισμένη ἀπὸ ροδόξυλο ἔσπρινε μιὰ περίεργη σικιὰ σπὸ γιγλισμένο πάτωμα· μιὰ ἀκτίνα ἀπὸ τὸ φῶς τῆς λάμπας ἔκανε νὰ ξεχωρίζουν οἱ χρυσεωμένοι τίτλοι τῶν παλιῶν καφετιῶν ταξιδιωτικῶν βιβλίων τοῦ πατέρα τῆς. Δὲν ἦταν τίποτ' ἄλλο. Μὰ τὸ κόκκινο μολύβι τῶν διορθώσεων ἔπρεπε στὰ δάχτυλά τῆς· γιὰ μιὰ σπιγμὴ ὁ λαιμός τῆς πόνεσε ἀπὸ ἓνα σπασμὸ ξεμονιχιάζιματος καὶ ἀνυπολόγιστης λύπης καὶ —ἀκιάμα πιὸ παρσίθενο— ἀπὸ ἓνα συναίσθημα ὅτι δὲν ἔχει ἀξία. Ἡ Δίς Περιστέρα πιατὲ πρὶν στὴ ζωὴ τῆς δὲν αἰσθάθηκε ὅτι δὲν ἔχει ἀξία.

Ὑστερὰ ἀπ' αὐτὸ τὸ πρᾶγμα συνέβαινε ταχτικά, μέχρι πού στὸ τέλος εἶδε ποιοὶ ἦσαν οἱ πειραισμοί. Ἦταν τὰ παιδιὰ πού εἶχε διδάξει πρὶν ἀπὸ χρόνια.

Ὁ πόλεμος εἶχε σκορπίσει αὐτὰ τὰ παιδιὰ. Ἦταν ἓνα κορίτσι —τὸ πιὸ χαμένο πλάσμα τοῦ κόσμου— πού ὑπηρετοῦσε νοσοκόμα

· στο Κορρέγκιντορ. Τούλάχιστο, τὴν τελευταία φορά πού ἄκουσε γι' αὐτήν ἦταν στο Κορρέγκιντορ. Ἐνα ἀπὸ τὰ ἀγόρια εἶχε σκοτωθεῖ στὴν Τυνησία. Ἀλλὰ βρίσκονταν στὰ κινώλια τοῦ Ἀντζιο, στὶς ζούγκλες τῆς Νέας Γουϊνέας, ἢ στοὺς φλογισμένους οὐρανοὺς τῆς Γερμανίας. Ἀλλὰ γύρισαν πίσω στὴ μνήμη τῆς Δίδας Περιστέρας. Τὰ ἔβλεπε ὅπως ἦταν στὰ ἑφτά τους χρόνια, σὴν δέκα, στὰ δώδεκα. Τὸ μόνο πού εἶχαν τώρα ἦταν μιὰ ὁμορφιά πού δὲν τὴν εἶχε προσέξει ποτέ. Σήκωναν τὰ προσωπάκια τους ὅπως τὰ ἀστεροειδῆ πρῶινά λουλούδια. Τὰ μέλη τους τρεμούλιαζαν μὲ τὴ φυσικὴ χαρὰ τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Καὶ κοθῶς ἡ Δίς Περιστέρα τὰ κοίταζε ἀκίνητοῦσαν. Τὰ πρόσωπά τους κιτρίνιζαν. Τὰ μάτια τους σταματοῦσαν νὰ χορεύουν. Σταύρωναν τὰ χεράκια τους. Σικιάζονταν καὶ ἐξαφανίζονταν.

Τὸ παιδί πού ἔρχονταν συχνότερα ἦταν ὁ Θωμάς τοῦ Ψωμά. Ἡ τοπικὴ ἐφημερίδα ἦταν γεμάτη ἀπὸ τὰ κατορθώματα τοῦ Θωμά. Τὸ πλοῖο του εἶχε βαμβαρδιστεῖ, οἱ ἀξιωματικοὶ του σκοτώθηκαν καὶ ὁ Θωμάς εἶχε ἀναλάβει. Ἐκατὸ ἄλλες χροστοῦσαν τὴ ζωὴ τους σ' αὐτόν. Γιὰ μέρες ταξίδευε πάνω σὲ σχεδία χωρὶς τροφὴ καὶ μόνο μὲ λίγο νερὸ στο δοχεῖο του. Ὅταν τὸν μάζεψαν, ἡ γλώσσιν του εἶχε κρεμαστεῖ ἔξω ἀπὸ τὸ στόμα του, μαύρη καὶ πρησιμένη ἀπὸ τὴ δίψα. Αὐτὸ ἦταν πού κατάλαβε ἡ Δίς Περιστέρα — τοῦ εἶχε σωθεῖ τὸ νερό.

Ὁ Θωμάς πού στέκονταν μπροστά της τώρα, ἦταν ἕνι ἀγόρι μὲ κοντὰ παντελονάκια. Κρατοῦσε τὸ μάγουλό του σὲ μιὰ γυριστὴ κάνουλα, ἀλλὰ ὁ πίδακας τοῦ νεροῦ ἔτρεμε. Πέρασε τὴν ἄκρη τῆς γλώσσης του πάνω ἀπὸ τὰ χεῖλη. Φαίνονταν διψασμένος.

Τῆς φανερώνονταν, μόνο τὴ νύχτα. Ὅταν ξαναγύριζε τὸ φῶς, ἡ Δίς Περιστέρα θὰ μπορούσε νὰ πιστέψει πῶς ὅλ' αὐτὰ ἦσαν φαντασίες. Θὰ μπορούσε νὰ φάει τὸ συνηθισμένο της βρασμένο αὐγὸ καὶ τὴ σιτορένια φρυγανιά της· θὰ μπορούσε νὰ πάρει ἕν' ἀκάμικι χαπιάκι βιταμίνης μὲ τὴν πορτοκαλάδα της· θὰ μπορούσε νὰ προχωρήσει πρὸς τὰ μπρὸς μὲ τὸ συνηθισμένο μετονημένο βῆμα της καὶ νὰ κρατήσει τὸ συνηθισμένο ρόλο τῆς ἀκατονίκητης αὐθεντίας. Τὰ παιδιὰ στὸ σχολεῖο θὰ φαίνονταν ἀπλὰ καὶ φυσιολογικά. Δὲν θὰ εἶχαν τίποτα τὸ κοινὸ μὲ κείνες τὶς χαριτωμένες φιγούρες πού τὴν κυνηγοῦσαν κι ἐξοφάινονταν. Κανένας θεσπὺς πειρασμὸς δὲν θάρχονταν στὸ μάθημα τῆς Γεωγραφίας. Καὶ ὅμως, αὐτὸ ἔγινε σήμερὰ τὸ πρῶτ:

Κάποιο ἀγόρι στὰ πίσω θρανία ξερόβηξε. Ἐν' ἄλλο κοντὰ στὸ παράθυρο ἔκανε τὸ ἴδιο. Πολὺ γρήγορα ἡ αἰθουσα εἶχε γεμίσει ἀπὸ ἤχους ἑνὸς ἀνώμαλου «Χ—χιφ», ὅπως τὸ μέρος τῶν βατράχων σὲ μοκρινὴ ἀπόσταση. Ἡ Δίς Περιστέρα ἤξερε τί ἐσήμαινε αὐτό. Ἦταν τοῦ σχολείου τὸ πατροπαράδοτο σύνθημα — ἕνα δείγμα θράσους. Εἶχε ἀκούσει τοὺς ἄλλους δασκάλους νὰ μιλοῦν γι' αὐτὸ μὲ κάποια ἀ-

ποκαρδίδισή. Ποτὲ ἄμως πρὶν δὲν εἶχε συμβεῖ στὸ μάθημά της.

Δειλὰ ὁ Ράνδης τοῦ Ψωμᾶ σήκωσε τὸ χέρι του. Ὁ θόρυβος σταμάτησε. Ἡ Δις Περιστέρα θὰ μπορούσε νὰ ἰδεῖ ἓνα ὠραιοῦ δροσερὸ σικίρτημα στὰ φρύδια τοῦ Ράνδη· ἡ ἀνοιχτὴ του πάλαιμὴ ἦταν ὑγρὴ καὶ λαμπερή.

«Ναί, Ροδόλφε», εἶπε.

Ὁ Ράνδης σηκώθηκε. Οἱ μαθηταὶ τῆς Δίδους Περιστέρας σηκώνονταν πάντατε ὅταν τῆς μιλοῦσαν. Χαίδεψε τὸ στρογγυλὸ σταμάχι του μὲ τὸ χέρι. «Ἐλαβεῖ ἓνα γράμμα ἀπὸ τὸν Τάμη χθές», εἶπε.

«Ἐλαβες, Ροδόλφε», εἶπε ἡ Δις Περιστέρα. «Ἐσὺ ἔλαβες ἓνα γράμμα ἀπὸ τὸν ἀδερφό σου χθές. Παλὺ ὠραία».

«Ναί, Κυρία», εἶπε ὁ Ράνδης. Σταμάτησε. Ἦταν φανερό ὅτι ἀγωνίζονταν. «Μοῦ ἔστειλε ἓνα δολλάριο πού κέρδισε στὸ παιγνίδι τοῦ Πόκερ στὸ ἀναφρωτικὸ νοσοκομεῖο».

«Στανοχωριέμαι πού ἀκούω ὅτι ὁ Θωμᾶς παίζει», εἶπε ἡ Δις Περιστέρα, «ἀλλὰ εἴμαιστε ὅλοι πολὺ περήφανοι γιὰ τὰ πολεμικά του κατορθώματα. Ἄν δὲν ἔχεις τίποτε ἄλλο πιὸ σπουδαῖο νὰ μᾶς πεῖς μπορεῖς νὰ καθήσεις, Ροδόλφε».

«Χ—χιμφ!» ἔκανε τὸ ἀγόρι πίσω ἀπὸ τὸν Ράνδη.

«Τὸν παρασημοφόρησαν» εἶπε ὁ Ράνδης, «δι' αὐτοθυσίαν πέραν τοῦ ἐπιβεβλημένου καθήκοντος». Οἱ μεγάλες λέξεις φαίνονταν πῶς τοῦ δίνανε κουράγιο. «Ἐστειλε ἓνα μήνυμα σπὴν τάξη».

«Ἐφερεις τὸ γράμμα»; ρώτησε ἡ Δις Περιστέρα. «Ἄν ναί, μπορεῖς νὰ διαβάσεις τὸ σχετικὸ κομμάτι φωναχτά».

Ὁ Ράνδης ἔβγαλε ἓνα ἀεροπορικὸ φάκελλο. Ἡ Δις Περιστέρα ποιοτήρησε πῶς ὁ γραφικὸς χοροακτῆρας τοῦ Θωμᾶ ἦταν ἔτσι ἀπλωτὸς καὶ ἀκατάστατος ὅπως πάντα. Μὴ παραδόξο, ἡ παροπήρηση τὴν εὐχαρίστησε.

Ἡ τάξη σιγόβρασε. Τὸ φάσμα ἐνὸς μειδιάματος κυμάτισε στὸν ἄερα.

«Προσυχὴ, παραικαλῶ», εἶπε ἡ Δις Περιστέρα.

Ὁ Ράνδης ἀνῆξε τὸ γράμμα. Τὸ χοιρτὶ ἦταν λερωμένο καὶ τσαλακωμένο. Φανερό πῶς εἶχε περάσει ἀπὸ πολλὰ χέρια. Ὁ Ράνδης ξερόβηξε. Ὁ ἦχος δὲν ἦταν κρῖκος ἀπὸ τὸ ἀλυσσιδωτὸ σινιάλο. Ἡ Δις Περιστέρα θὰ μπορούσε νὰ πεῖ τὴ διαφορά. «Εἶναι λίγο μακρὺ», εἶπε ὁ Ράνδης.

Ἡ Δις Περιστέρα ἤξερε ὅτι ὑπῆρχε κάποια ἀταξία στὸ βάθος τῆς ὑπόθεσης. Ὁ βατραχοθόρυβος καὶ ὁ δισπαγμὸς τοῦ Ράνδη τῆς τόχαν πεῖ καθαρά. Ἀλλὰ δὲν ἦταν ἄνθρωπος τῶν ὑπεκφυγῶν. Εἶχε συνήθειαν ἀντιμετωπίζει τὴν ἀναίδεια ἀνοιχτά —καὶ νὰ τὴν κατατροπῶνει.

«Μποροῦμε νὰ σπαταλήσωμε τὴν ὥρα», εἶπε.

Ὁ Ράνδης ἄρχισε νὰ δισιδάζει μὲ ζωηρὴ καὶ καθαρὴ φωνή· εἶχε τὴν κοριτσιόσπικη γλύκα πού ἔρχεται ἀκριβῶς πρὶν ἀπὸ τὴ στιγμὴ τοῦ ξεσπάσματος.

«Τὸ ἀσπεῖο τοῦ πράγματος εἶναι ὅτι ὁ κόσμος», διάβασε ὁ Ράνδης, «μοιάζει ἀκριβῶς ὅπως φαίνεται εἶναι ὅτι μοιάζει. Ὅταν μὲ φέρναν πίσω στὴν Καλιφόρνια, πάνω σ' ἓνα νασακαμεισκὸ ἀεροπλάνο κοίταξα κάτω καί, διάβλεπε, ἦταν σὰ νὰ κοίταζα σὲ κείνα τὰ σχεδιαγράμματα, στοὺς χάρτες τῆς γεωγραφίας πίσω. σιτὸ ἀγαπητὸ —Χάι, χάι!— πολὺ Δασύλλιο τῶν Κέδρων. Ξεχωρίσαι μιά χερσόνησο τόσο ἀπλὴ! Εἶδα ἀκόμα μερικὰ καραλογενῆ νησιάκια. Πραγματικὰ εἶναι καμωμένα σὰ δαχτυλίδια, ὅπως τὰ κουλούρια, μὲ φοινικόδεντρα φυτωμένα στὴν περιφέρειαι καὶ μπλὲ νερὸ στὴν τρύπα πού εἶναι στὴ μέση. Τὸ νερὸ ἔχει τὸ χρῶμα τοῦ μπλὲ τῆς κλωρίδας πού εἶχα κλέψει μιὰ φορὰ καὶ ζωγράφισαι μ' αὐτὴ τὴ φάτσα τῆς Δίδος Περιστέρας στὸ πεζοδρόμιο. Θυμάστε;

Ὡστε, ἔτσι; ἦταν ὁ Θωμάς πούχε ζωγραφίσει αὐτὴν τὴν καρικοτσούρα! Πάντοτε τὸν ὑπαψιάζονταν. «Συνέχισε, Ροδόλφε», εἶπε.

«Θέλεις νὰ ξέρεις ἂν τρομάξει ὅταν τὰ μικρὰ κίτρινα ἔντομα τῆς —ὁ Ράνδης ρούφηξε καὶ προχώρησε— «τῆς κόλασης» —στὴ σαστιμάρα του πρόφερε τὴ λέξη μὲ προπατονίστικα δύναμη— «μᾶς βομβάρδισαν. Ἡ ἀπάντησις εἶναι ὅτι, ἔχασες. Ἀλλὰ αὐτὸ μοῦ ἤρθε σὰ μιὰ λάμψη καὶ ἔτσι δὲν τρομάξα ὅσο εἶχα τρομάξει τὴ στιγμὴ πού ἡ γριὰ κυρία Περιστέρα μ' ἔπιασε πάνω στὴ βράση τοῦ νεροῦ νὰ καμπαζώ πῶς θὰ μπορούσα νὰ τὴ νικήσω. Δὲν τόσικαισα τότε, εἶπα στὸν ἐαυτό μου, ἔτσι δὲ θὰ τὸ σκάσω καὶ τώρα ἀκόμα δὲν ἦταν καὶ τρόπος γιὰ νὰ τὸ σκάσω».

Ἡ τάξη γέλασε νευρικὰ.

«Ἀργότερα», διάβασε ὁ Ράνδης, «ὅταν χτυπιόμουν πάνω κάτω στὴ σχεδία μου, ὅπως ὁ Ροδινσὼν Κροῦσος, τί νομίζεις πῶς σκέφτηκα; Λοιπὸν δὲν ἦταν κανένα «κορίτσι». Ἦταν ἡ Δίς Περιστέρα. Μοῦ ἤρθε στὸ νοῦ ἐκεῖνο τὸ ἀγκιστρωτὸ βλέμμα πού συ.ῆθ.ζε νὰ μᾶς κοιτάζει, ὅταν εἶχαμε ἀνάγκη ἀπὸ λίγο νερό. Ἔτσι, γιὰ νὰ κάνω νὰ μὲ φτάσει τὸ νερὸ τοῦ δοχείου μου σκέφτηκα πῶς ἤμου. Ξεπᾶ στὸ μάθημα τῆς Γεωγραφίας. Καὶ ὕστερα, ὅταν δὲν εἶχα σταγόνα, συνέχισα αὐτὸ τὸ παιγνίδι. Σκέφτηκα: τὸ κουδούνι ὅπου νάναί θὰ χτυπήσει σὲ λίγα λεπτά. Μπορεῖς νὰ κρατήσεις λίγο ἀκόμα. Ἦταν τὰ ἴδια ἔντερα στὸν Εἰρηνικὸ μ' αὐτὰ πού ἦταν στὸ σχολεῖο. Πέστο αὐτὸ στοὺς φίλους σπὸ Δοισύλλιο τῶν Κέδρων». Ὁ Ράνδης σταμάτησε ἀπότομα.

«Εἶναι αὐτὸ τὸ τέλος;» ρώτησε ἡ Δίς Περιστέρα.

Ὁ Ράνδης τὴν κοίταξε. Γιὰ μιὰ στιγμὴ σκέφτηκε πῶς θὰ τῆς ἔλεγε «ναί». Ἄν τότε, τὸ ἐπεισόδιο θὰ μπορούσε νὰ κλείσει

φυσικά, γιατί ἡ Δεσποινὶς Περιστέρα ποτὲ δὲν ἀμφισβητοῦσε τὸ λόγο ἐνὸς παιδιοῦ. Γι' αὐτὸ τὰ παιδιὰ τῆς ἔλεγαν πάντα τὴν ἀλήθεια. Κούνησε ἀρνητικὰ τὸ κεφάλι του.

«Ὁχι, Κυρία», εἶπε. «Ἔχει λίγο ἀκόμα». Τὸ πρόσωπό του ἀλλοίωσε χρώμα κι ἔγινε σὰ γινωμένη ντομάπα. «Γράφει ἐδῶ» — ὁ Ράνδης ρούφηξε — «γράφει!» — ὁ Ράνδης πῆρε βαθειὰ ἀναπνοή — «γράφει! Δώσε στὴν τρομερὴ Δεσποινίδα Περιστέρα ἓνα φιλὶ ἀπὸ μένα».

«Λοιπὸν, Ροδόλφε», εἶπε ἡ Δίς Περιστέρα, «περιμένω».

Ἀκολουθεῖσε μιὰ νεκρικὴ σιγή, καθὼς ἡ πραγματικὴ σημασία τοῦ λόγου τῆς κατανόηθηκε ἀπὸ τὰ παιδιά. Ὁ Ράνδης δίπλωσε τὸ γράμμα καὶ τὸ ξανάβαλε σπῆν τσέπη του. Ἐπειτα βάδισε μὲ τὸ μελετημένο στωϊκισμὸ ἐνὸς μάρτυρα ποὺ πηγαίνει στὴν κρεμάλα. Ἡ Δίς Περιστέρα χαμήλωσε τὸ κεφάλι καὶ γύρισε τὸ μάγουλο στὸ παιδί. Αὐτὸς δὲ ζύγωσε περισσότερο ἀπ' ὅσο ἔπρεπε. Ἐκλινε πρὸς τὰ μπρός, ἀλύγιστος ἀπὸ τὴ μέση καὶ πάνω, καὶ κόλλησε τὰ χεῖλη σπὸ μάγουλό της. (Μυρίζει σὰν κλούβιο αὐγό, σκέφτηκε ἡ Δίς Περιστέρα. Παρ' ὅλο ποὺ συχνὰ ἔ.α ἀγόγι δώδεκα χρονῶν πλένεται, αὐτὸς μύριζε πάντα σὰν κλούβιο αὐγό). Ὁ Ράνδης ἔδωσε ἓνα σκαστὸ φιλὶ ποὺ ἀντήχησε σὰ μικρὴ ἔκρηξη μέσα στὴν αἴθουσα.

«Εὐχαριστῶ, Ροδόλφε», εἶπε ἡ Δίς Περιστέρα. «Διαβίδωσε στὸ Θωμᾶ τοὺς χαιρετισμούς μου». Ἀναστηλώθηκε καὶ ἀντίκρουσε τὴν τάξη. Ἐμείνε καταπληκτικὴ, κανένα παιδί δὲ μύρφαζε.

Ἡ Ζαφύρα ὕφαντὴ μίλησε. Χωρὶς νὰ σηκώσει τὸ χέρι τῆς γιὰ νὰ πάρει τὴν ἄδεια. Μόνο μίλησε σιγαλά. «Εἶναι σὰν παράσημο, εἶναι σὰ νὰ κρέμασε ἓνα παράσημο στὴ Δίδα Περιστέρα».

Γιὰ μιὰ στιγμή φάηκε πὼς μιὰ λάμπα εἶχε ἀνάψει κοντὰ στὸ πρόσωπό της. Ὑστερὸς πάνω σπὸ φῶς ἀπλώθηκε μιὰ σκιά, κάτι σὰν τρόμος. Ἦταν σὰν ἡ Ζαφύρα νὰ εἶχε ρίξει μιὰ κλέφτικη ματιὰ γιὰ τὴ νιότη της. Ἀρχισε νὰ κλαίει. Ἄφησε τὸ κεφάλι νὰ πέσει στὸ θρανίو τῆς μὲ τὰ κόκκινα μαλλιά φριγμένα μπροστὰ καὶ ἀπλωμένα σὰν ἀνοιχτὴ βεντάλια.

Καὶ τ' ἄλλοι κορίτσια δάκρυσαν. Τ' ἀγόρια προσπαθοῦσαν νὰ κρατηθοῦν.

Γιὰ πρώτη φορὰ στὸ ἱδαισικαλίκι τῆς ἡ Δίς Περιστέρα εἶχε νικηθεῖ. Ἦθελε νὰ βγάλει λόγο. Ἦθελε νὰ πεῖ κάτι ὁμορφο καὶ μεγαλοπρεπὲς γιὰ τὸ πὼς καταλάβαινε τὴ ζωὴ, γιὰ τὴν πλουσιοπάροχη γενναιοδωρία τῶν παιδιῶν. Ὁχι, δὲν ἦταν γενναιοδωρία. Ἦταν κάτι καλύτερο ἀπ' αὐτό, κάτι πολὺ πιὸ δύσκολο νὰ τὸ πλησιάσει κανένας. Ἦταν δικαιοσύνη. Καὶ ἡ Δίς Περιστέρα δὲν ἤξερε πὼς νὰ ἐκφράσει αὐτὸ ποὺ αἰσθάνονταν. Ποτὲ δὲν εἶχε σκεφθεῖ πὼς τὸ νὰ ἐκφράσεις τὸν ἑαυτὸ σου εἶναι ἀξιοπρεπές.

Καθώς στέκονταν καὶ περίμενε τὶς λέξεις νὰ ταιριάζουν γιὰ νὰ μιλήσει θυμήθηκε πῶς παραιμελοῦσε τὸ καθήκον τῆς. Τὸ πρῶτο καθήκον ἑνὸς δασκάλου εἶναι νὰ συγκρατεῖ τὴν πειθαρχίαν.

Πῆρε ἓνα κομμάτι σπάγγου ἀπὸ τὸ κουτάκι τοῦ γραφείου τῆς. Προχώρησε πρὸς τὰ κάτω, σπὸ διάδρομο τῆς Ζαφύρας Ὑφαντῆ. Ἐπίασε τὰ μολλὰ τῆς κοπέλλας, τὸ θαῦμα αὐτὸ τῆς τέχνης καὶ τῆς φύσης, καὶ τὰ ἔκανε ἓνα μάτσο στὸ χέρι τῆς. Τάδεσε σφιχτὰ σπὸ πίσω μέρος τοῦ λαιμοῦ τῆς.

«Τώρα δὲ θὰ σὲμποδίζουν», εἶπε.

Στὸν ἦχο τῆς φωνῆς τῆς, ψυχρὸ, ἀκριβὴ καὶ φυσικὸ, τὰ παιδιὰ συνῆλθαν. Κάθισαν σπητιά. Καθάρισαν τὶς μύτες τους. Σταύρωσαν τὰ χέρια τους πάνω στὰ θρανία.

«Βγάλτε τὰ τετράδιά σας», εἶπε.

Ἐνα διαδακτικὸ δάκρυ ἔφθισε στὴν ἄκρην τῶν ματιῶν τῆς. Μέσα ἀπ' αὐτό, ὅπως μέσα ἀπὸ ἓνα πρίσμα, τὰ παιδιὰ ἔλαιμπαν. Πανάδες, τσιουλούφια, μαθητικὲς ποδιές καὶ κορὴ ποικάμισα, φαίνονταν σὰν νὰ λούζονταν στοὺς ἱριδισμοὺς ἑνὸς οὐράνιου τόξου. Ἡ ἀγάπη τῆς ξεχύνονταν στὰ παιδιὰ τῆς —σ' αὐτὰ ποὺ ἄνοιγαν τὰ τετράδια μπροστά τῆς, καὶ σ' ἐκεῖνα ποὺ βρίσκονταν στὰ μακρινὰ ἐκεῖνα μέρη, ποὺ μιὰ φορὰ τὰ εἶχε βοηθήσει νὰ τὰ ξεχωρίζουν στὸ χάρτη. Δὲν ξεχύνονταν τρυφερά ὅπως τῆς μάνας ἢ χαδιάρικη ἀγάπη. Ξεχύνονταν μὲ μιὰ ἄγρια ὀρμὴ γιομάτη ἀπὸ περηφάνεια καὶ ἐλπίδα, σὰν τὴν καρδιά ἑνὸς γέρου στρατηγοῦ ποὺ ἀκολουθεῖ τοὺς στρατιῶτες τοῦ σπῆ μάχη.

Προχώρησε στὸ μαυροπίνακα καὶ ἔπιασε τὸν κιμωλία.

«Ὑπεράνω τοῦ πεντηκοστοῦ παραλλήλου...» ἔγραψε ἡ τρομερὴ Δεσποινὶς Περιστέρα.



Τὸ ἀρχαῖο Νεκρομαντεῖο στον Ἀχέροντα τῆς Θεσπρωτίας

Στὸ δέκατο βιβλίο τῆς Ὀδυσσειας τοῦ Ὀμήρου ἡ Κίρκη συμβουλεύει τὸν Ὀδυσσεύα νὰ μεταβεῖ στὴ χώρα τῶν νεκρῶν, γιὰ νὰ ρωτήσῃ τὴν ψυχὴ τοῦ τυφλοῦ μάντη Τειρεσίαι γιὰ τὸν τρόπο τοῦ γυρισμοῦ του στὴν πατρίδα του τὴν Ἰθάκην, «ἐκεῖ ὅπου ρέουν ὁ Ἀχέρων, ὁ Πυριφλεγέθων καὶ ὁ Κωκυτὸς κι' ἐκεῖ ὅπου βραίσκεται ἕνας βράχος κι' ἡ συμβολὴ δύο ποταμῶν». Ἐκεῖ νὰ σκάψῃς ἕνα βόθρο, ὡς ἕνα πῆχυ πλάτος (0,44 μ.) καὶ γύρω ἀπ' αὐτὸν νὰ χύσῃς χοῆς γιὰ ὅλους τοὺς νεκρούς, πρῶτα ἀπὸ μέλι καὶ γάλα, ὕστερα ἀπὸ γλυκὸ κρασί καὶ νερό, καὶ νὰ σκαρπίσῃς λευκὸ ἀλεύρι. Κι ἀφοῦ ἀναπνέμῃς προσευχὲς στὰ ἔνδοξα πλήθη τῶν νεκρῶν, τότε νὰ θυσιάσῃς ἕνα κριάρι καὶ μιὰ μαύρη στείρα ἀγελάδα».

Στὸ ἐπόμενο βιβλίο (Λ. 13 κ. ἐξ.) ὁ Ὀδυσσεύας, ἀφοῦ διέσχισε τὸν Ὠκεανὸ στὴ μυθικὴ χώρα τῶν Κιμμερίων, ποὺ δὲν τὴν βλέπει ποτὲ ἥλιος, φτάνει στὴν ἀκτὴ δένει τὸ πλοῖο του κι' αὐτὸς μὲ μερικοὺς συντρόφους του μεταβαίνει πεζὸς στὸν Ἄδη. Μὲ τὸ μυθρὸ ξίφος ἀνοίγει μικρὸ βόθρο, πλατὺ ἴσα μὲ ἕνα πῆχυ (0,44 μ.), καὶ χύνει ὅλο-γυρα χοῆς γιὰ ὅλους τοὺς νεκρούς, πρῶτα μελίγαλα (μελίκρητον), ἔπειτα γλυκίστικο κρασί κι ὕστερα νερό. Στερνὰ σκαρπίζει ἀλεύρι (λευκὰ ἀλφίτα) καὶ πολλὰ τάζει στ' ἀναπνέμειν καρμὶα τῶν νεκρῶν σὰν μπορέσει νὰ γυρίσῃ στὴν Ἰθάκην νὰ θυσιάσῃ στέρφα ἀγελάδα τὴν πιὸ διαλεχτή, νὰ γιαιμίσει τὸ βωμὸ μὲ προσφορὰς καὶ νὰ σφάζῃ ξεχωριστὰ γιὰ τὸν Τειρεσίαι ὀλόκληρο μαῦρο ἀρνί, τὸ κάλλιστο ἀπ' τὰ κοπάδια του. Κι ὕστερα κόβει τὸ λαίμω τῶν θυμάτων καὶ τὸ μαῦρο αἷμα ἔρραψε στὸ βόθρο. Κι ὄρμησαν ἀπὸ τὸ Ἔρεβος οἱ ψυχὲς τῶν πεθαμένων μὲ ἀλαλαγμούς, πρῶτα ἐκείνων ποὺ πέθαναν ἀνύπαντροι (ἡῖθεοι, ἄωροι, ὄγαμοι) κι οἱ πολυβασανισμένοι στὴ ζωὴ γέροντες, κι οἱ τρομερὲς παρθένες, μὲ τὴν ψυχὴ βαρεῖα ἀπὸ τὸν νωπὸ του πά-νο, κι ἄλλοι πολλοὶ ποὺ σκοτώθηκαν ἀπὸ χάλκινα κοντάρια (οἱ βίαιοι, βιαιοθάνατοι) κι ὅσοι ἔπεσαν στὶς μιάσες, φορῶντας ἀκόμα τὶς αἱμο-τωδαιμένες ἀρματοπαισίδες τους. Κι ὅλοι τοῦτοι ὄρμούσαν στὸ βόθρο ἀπ' ὅλες τὶς μεριὲς μὲ παράξενες φωνές... Καὶ μένα κρύος ἰδρώτας μ' ἔ-λουσε καὶ τότε παρήγγειλα στοὺς συντρόφους τὰ νιοσφαγμένα ἀπ' τὸν ἀσπλάγχο χαλκὸ ἀρνιά, ποὺ κοίτονταν κατὰ γῆς, νὰ γδάρουν καὶ νὰ τὰ κάψουν. Καὶ νὰ ἀναπνέμουν δέηση στοὺς Θεούς, στὸν πανίσχυ-

ρο Ἄδη καὶ τὴν φοβερὴ Περσεφόνη. Κι ἐγὼ μὲ τὸ γυμνὸ σπαθί μου δὲν ἄφηνα τὰ ἄστροικα κορμιά (ἀμνηνὰ κάρηνα) νὰ πλησιάζουν σπὸ αἷμα ὥσπου νὰ ρωτήσω τὸν Τειρεσίαν.

Αὕτῃ ἡ συγκλονιστικὴ ὁμηρικὴ εἰκόνα τῶν σκιῶν τοῦ Ἄδη εἶναι ἡ ἀρχαιότερη κι ἡ διαφωτιστικώτερη περιγραφὴ γιὰ τὴν κάθοδο ἐνὸς ἥρωα στὸν Ἄδη. Ἀλλὰ ἂν ἡ ἱστορικότητι τῆς σκηνῆς καὶ ἡ γεωγραφικὴ θέσι τοῦ ἱεροῦ ἀμφισβητήθηκαν, γιὰτὶ ἡ σκηνὴ σχετίζεται μὲ ἕναν μυθικὸ ἥρωα —μὲ χθόνια ὁμῶς φύση—, κι ἀναφέρεται σὲ χώρα πού βρίσκεται στὴ μυθικὴ περιοχὴ τοῦ Ὀκεανοῦ, ἡ ἀξία ὁμῶς τῆς πε-
 λεουργίας εἶναι ἐξαιρετικὰ σημαντικὴ· γιὰτὶ τὰ λατρευτικὰ καὶ νεκρικὰ ἔθιμα σ' ὅλους τοὺς λαοὺς παρουσιάζουν ἰσχυρὴ συντηρητικότητα. Πολλὰ ἀπὸ τὰ ὁμηρικὰ ἔθιμα τῶν προσφορῶν διατηροῦνται μέχρι σήμερα στὸν ἐλληνικὸ λαὸ (ψυχασάβδα).

Κατὰ τὴν ὁμηρικὴ ἐλληνικὴ ἀντίληψη οἱ ψυχές, ὅταν ἀποχωρίζονται ἀπὸ τὸ γήινο περίβλημά τους, ζοῦν στὸν Κάτω Κόσμο σὰν μιὰ ἄλλη ὕπαρξη, χωρὶς συνείδηση, ὅμοια μὲ σκιά, κι ἔχουν τὴν ιδιότητα νὰ βλέπουν τὸ μέλλον καὶ νὰ μποροῦν νὰ βλάψουν τοὺς ζωντανούς. Ἰδιαίτερα ἐπικίνδυνες γιὰ τοὺς θνητοὺς εἶναι οἱ ψυχές ἐκείνων πού πέθαναν πρόωρα (οἱ νέοι καὶ οἱ νέες), ἢ βίαια (οἱ δαλοφονημένοι, οἱ πεσόντες στὸν πόλεμο, οἱ αὐτόχειρες), γι' αὐτὸ καὶ πρῶτες σπεύδουν νὰ πιοῦν ἀπὸ τὸ αἷμα τῶν θυμάτων σπὴν Ὀδύσεια. Ἐπρεπε λοιπὸν οἱ ψυχές νὰ ἐξαιμεισθοῦν μὲ προσφορές, πού πολὺ ἐπιθυμοῦσαν οἱ νεκροί, γιὰ νὰ γίνουν εὐμενεῖς, κι ἀφοῦ πιαῖν αἷμα —πού τοὺς εἶλεπε— νὰ ἀποκτήσουν συνείδηση καὶ νὰ μπορέσουν νὰ δοῦν τὰ μέλλοντα.

Πρὸς τὸ σκοπὸ αὐτὸ σὲ πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδας εἶχαν ἰδρυθεῖ νεκρομαντεῖα. Ἀγρία σπηλαία, χάσιμπα γῆς, σκοτεινές κοιλότητες, ἐλῶδεις περιοχές, ἐστίες θανάτου, ἐθεωροῦντο εἰσοδοὶ στὴ χώρα τῶν νεκρῶν, ὅπου ἦταν δυνατὴ ἡ ἐπικοινωνία μὲ τὶς ψυχές. Τέτοια ἐλληνικὰ νεκρομαντεῖα ἀναφέρονται ἀρκετὰ στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, σπὸ Ταιναρο, ἀπ' ὅπου ὁ Ἡρακλῆς ἀπήγαγε τὸν Κέρβερο, στὴν Ἐρμιόνη τῆς Ἀργολίδος, σπὸν Αἰγιαλὸ τῆς Σικυῶνος, ὅπου κατέφυγε γιὰ χρησμό ὁ ἐνδοξος βασιλιάς τῆς Σπάρτης Πausanίας, στὴ Φιγάλεια τῆς Ἀρκαδίας, στὴν Κορώνεια τῆς Βοιωτίας, στὴν Ἡράκλεια τοῦ Πόντου, στὴν Κύμη τῆς Κάτω Ἰταλίας, πού ἐπεσκέφθη ὁ Τρῶας ἥρωας Αἰνείας καὶ ἄλλα.

Ἀλλὰ τὸ γνωστότερο καὶ τὸ πιὸ περίφημο νεκρομαντεῖο ἦταν ἐκεῖνο κοντὰ στὴν Ἐφυρα ἢ Κίχυρο τῆς Θεσπρωτίας τῆς Ἠπείρου, στίς συμβολές τοῦ Κωκυτοῦ ποταμοῦ στὸν Ἀχέροντα, κοντὰ σπὴν Ἀχερουσία λίμνη. Μυθικοὶ ἥρωες σὰν τὸν Θηρέα καὶ τὸν Ἡρακλῆ ἐπεσκέφθηκαν κι ἔφθασαν στὸν Ἄδη τῆς Θεσπρωτίας. Τὴν ἀρχαιότερη ὁμῶς ἱστορικὴ εἰδηση μᾶς τὴν παραδίδει ὁ Ἡρόδοτος (Ε 92): Ὁ

τύραννος τῆς Κορίνθου Περίανδρος (μέσα 6 αἰῶνα) ἀπόσπειλε ἀνθρώπους στὸ νεκρομαντεῖο τῆς Κιχύρου, γιὰ νὰ ρωτήσουν τὴν ψυχὴ τῆς γυναίκας τοῦ Μέλισσας ποῦ εἶχε ἀπακρύψει κάποιον θησαυρό. Τὸ εἶδωλο τῆς Μέλισσας παρουσιάστηκε, ἀλλὰ ἀρνήθηκε νὰ μαρτυρήσει, γιὰτὶ ὁ Περίανδρος τὴν εἶχε θάψει χωρὶς τὰ σπολίδιά της, καὶ μόνον ὅταν ὁ Περίανδρος πραγματοποιήσῃ τὴν ἐπιθυμία της, φανέρωσε τὸ εἶδωλο τῆς νεκρῆς τῇ θέσῃ τοῦ θησαυροῦ.

Τὸ θεσπρωτικὸ ἱερὸ τοῦ Ἄδης λοιπὸν ἦταν στὴν ὁμηρικὴ Ἐφύρα, τὴν ὁποία ἡ ἀρχαία παραδόση τοποθετεῖ στὴν Ἐλαιάτιδα, ὅχι μακριὰ ἀπὸ τὴ θάλασσα, κοντὰ στὸν Ἀχέροντα καὶ στὴν Ἀχερουσία λίμνη (Θουκυδίδης). Στὴν λίμνη αὕτῃ χύνονταν κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους οἱ δύο ποταμοὶ τοῦ Ἄδης, ὁ Κωκυτὸς κι ὁ Ἀχέρων, πὰ δὲ πλεονάζοντα ὕδρα τους ἔβρισκαν διέξοδο στὸ Ἰόνιο πέλαγος, σπὸν κόλπο τοῦ Γλυκέως (σήμερον Ἀμμουδιά). Ἀπὸ τότε ὥς σήμερον οἱ προσχώσεις τοῦ Ἀχέροντα μετέβαιλαν σιγὰ—σιγὰ τὴ λίμνη σὲ ἕλος, ποῦ χωρίστηκε σὲ δύο τμήματα στὸ νότιο, ποῦ ἐκτείνεται ἀπὸ τὸ Καναλάκι ὥς τὴ θάλασσα (Ἀμμουδιά) καὶ τὸ βορειοδυτικόν. Τὸ πρῶτον ἀποξηράθηκε τελευτεῖναι καὶ μεταμορφώθηκε σὲ γόνιμη πεδιάδα, ἐνῶ τὸ ΒΔ καλύπτεται ἀκόμη ἀπὸ καλάμια, ἀνάμμεσα σπὰ ὁποῖα βόσκουν ἀγριοχοῖροι.

Τέσσερα χιλιόμετρα περίπου ἐσωτερικὰ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀχέροντα στὴν ἀνοικτικὴ παρυφὴ τοῦ ἔλους αὐτοῦ διατηροῦνται ἐπάνω σ' ἓνα κωνικὸ λόφο, τὸ Ξυλοκάστρο, τρεῖς ἀρχαῖοι περίβολοι ἀκρόπολης, ποῦ σύμφωνα μὲ τὴν ἀρχαίαν παραδόση πρέπει νὰ τὴν ταυτίσουμε μὲ τὴν ὁμηρικὴ Ἐφύρα (ἤδη στὴν Ὀδυσσειᾷ ὁ Ὀδυσσεύς ἐπισκέπτεται τὴν Ἐφύραν), γιὰτὶ ἡ θέσις της ἀνταποκρίνεται ἀπόλυτα πρὸς τὴν περιγραφὴ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως. Ὁ κατώτερος περίβολος ἀποτελεῖται ἀπὸ ὀγκολίθους ἀργούς, κατὰ τὸν κυκλῶπειον λεγόμενον τρόπο, ποῦ τὸν συναντοῦμε στὰ ὑστερομυκηναϊκὰ χρόνια. Στὸ ἐσωτερικὸν τῆς δυτικῆς πλευρᾶς σὲ μιὰ ἐπίχωση, ποῦ τὴν συγκρατοῦσε τὸ τεῖχος, ἀέσκαψα τὸ 1958 τρεῖς παιδικοὺς τάφους μέσα σὲ πιθάρια. Ὁ πιὸ μέγας εἶναι χειροποίητος, ὁ πηλὸς καστανόμαυρος, ἡ ἐπιφάνεια λεῖα καὶ στιλβωμένη κι ἡ τεχνικὴ γενικὰ ὅμοια μὲ τὴν ἐγχώριαν προϊστορικὴ κεραμεικὴ. Τυπολογικὰ χρονολογεῖται στὴν πρῶτῃ ἐποχὴ τοῦ σιδήρου, στίς ἀρχὲς δηλαδὴ τῆς I π.Χ. χιλιετηρίδας. Ἐπειδὴ οἱ ἐπίχωσεις, ὅπου βρέθηκαν οἱ τάφοι, προϋποθέτουν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ τεύχους, προκύπτει ὅτι ἡ ἀκρόπολις εἶναι ἀρχαιότερη τῶν τάφων. Ἀπὸ τυπολογικὰ λοιπὸν καὶ χρονολογικὰ κριτήρια μποροῦμε νὰ χρονολογήσουμε τὸ κυκλῶπειον τεῖχος τοῦ Ξυλοκάστρου στὴν ὑστερομυκηναϊκὴ περίοδο (14—13 αἰῶνας), στὴν ὁποία ἰδρύθη ἡ ὁμηρικὴ Ἐφύρα. Στὴν ἐπιφά-

μεια τοῦ λόφου συνέλεξα μερικὰ ἐγχώρια προϊστορικά ὄστρακα κι ἐλάχιστα ὑστεραμικηναϊκά III (14—13 π.Χ. αἰ.). Ἔτσι ἡ ταύτιση τῆς ὁμηρικῆς Ἐφύρας μετὰ τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Ξυλοκάστρου εἶναι ἀναμφισβήτητη.

Σύμφωνα μετὰ τὴν ἔγκυρη μαρτυρία τοῦ Ἡροδότου, σχετικὴ μετὰ τὸ περιστατικὸ τοῦ Περιάνδρου (Ε 92) καὶ τὸν γεωγράφο Πρωτανία (Α. 17.5), στὴν περιοχὴ τῆς Ἐφύρας πρέπει νὰ βρίσκονταν τὸ περίφημο ἱερὸ τοῦ Ἄδης, τὸ νεκρομαντεῖο.

Ἐξακόσια περίπου μέτρα νοτιώτερα, ἀκριβῶς στὴ συμβολὴ τοῦ Κωκυτοῦ στὸν Ἀχέροντα, ὑψώνεται ἓνας ἄλλος κωνικὸς λόφος χαμηλότερος, τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Στὸν δυτικὸν πρόποδός του βρίσκεται τὸ σημερινὸ χωριὸ Μεσσιόποταμο. Ὁ λόφος πῆρε τὸ ὄνομα ἀπὸ τὴ μονὴ τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου τοῦ 18 αἵωνα, ποὺ βρίσκεται στὴν κορυφὴ του. Ὁ περίβολος τῆς Μονῆς εἶναι χτισμένος σ' ἓνα ἀρχαῖο πολυγωνικὸ οἰκοδόμημα κι ἡ αὐλὴ τῆς ἐχρησιμοποιεῖτο μέχρι τὸ 1958 γιὰ νεκροταφεῖο.

Οἱ ἀνασκαφὲς ποὺ διενήργησα στὰ ἔτη 1958 καὶ 1960 μετὰ δαπάνες τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἐβεβαίωσαν μετὰ ἀναμφισβήτητα στοιχεῖα ὅτι ἐδῶ βρισκόταν τὸ περίφημο ἱερὸ τοῦ Ἄδης, ποὺ κατὰ μία σπάνια σύμπτωση χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τοὺς νεώτερους γιὰ ἓνα παράλληλο σκοπὸ, τὴν ταφὴ τῶν νεκρῶν. Τὸ οἰκοδόμημα ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα μεγάλο πολυγωνικὸ περίβολο, τὸ τέμενος, διαστάσεων 62.40X45.30 μ., μετὰ εἴσοδο στὴ βόρεια πλευρὰ κι ἀπὸ τὸ κυρίως ἱερὸ, τετράγωνο οἰκοδόμημα (21.80X21.65 μ.), μετὰ ἐξαιρετικὰ ποιεῖς (3.30 μ.) τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους θαυμασίας πολυγωνικῆς κατασκευῆς. Τὸ κυρίως ἱερὸ περιλαμβάνει τὴν κεντρικὴ αἴθουσα, διαστάσεων 15X42.5, καὶ ἑξ ὀκτώγωνια τετράγωνα (425X425 μ.) τρία σὲ κάθε μιὰ μερὰ πλευρὰ.

Κάτω ἀπὸ τὴν κεντρικὴ μεγάλη αἴθουσα ὑπάρχει μιὰ ὁμοία ὑπόγεια, λαξευμένη στὸ βράχο, τῆς ὁποίας τὴν ὀριζόντια ὁρμὴ ὑποστατίζουν 15 λίθιναι τόξα. Ἡ ἀνωδομὴ τοῦ ὑπεργείου μνημείου διατηρεῖται εἰς ὕψος 3.25 μ., ἔτσι ὥστε τὸ ὅλικὸ ὕψος ἀπὸ τὸ δάπεδο τῆς ὑπόγειας αἴθουσας φθάνει τὰ 8 μ. περίπου. Ἡ ὑπερόνω τοῦ λιθίνου τοίχου ἀνωδομὴ ἀποτελεῖτο ἀπὸ ψημένα τοῦβλα καὶ πηλό.

Γιὰ νὰ φθάσει κανένας στὴν κεντρικὴ αἴθουσα τοῦ ἱεροῦ περιλάμβανε ἀπὸ τὴν βόρεια πύλη τοῦ τεμένους (Α') καὶ ἀπὸ ἐκεῖ διανύοντας πολλοὺς διαδρόμους, τῶν ὁποίων ἡ διάταξις δὲν ἔχει ἀκόμα διευκρινισθεῖ, ἐφθανε στὸν ἀνατολικὸ διάδρομο κι ἀκαλούθως στὸ νότιο, ποὺ εἶχε τὴν μορφή σκοτεινοῦ λαβυρίνθου μετὰ τρεῖς πύλες τοξωτὲς καὶ σιδηρόφρακτες. Ἡ ἰδιόμορφη αὐτὴ ἐσωτερικὴ διαίρεσις τοῦ τεμένους ὑ-

ποιχρέωνε τὸν ἐπισκέπτη νὰ ἐκτελεῖ δαιδαιλῶδη πορεία σποὺς σκοτεινοὺς διαδρόμους, ποὺ ὑπέβαλε τὴν ἰδέα τῆς περιπλανήσεώς των στὸ ἔρεβος τοῦ Ἄδη.

Ἀπὸ τὴν ὥς τὴν ὥρα ἔρευνα δ.επισπώθησαν τὰ ἐξῆς: Ὁ ἐπισκέπτης, πρὶν περάσει μιὰ εἴσοδο, ποὺ ὡδηγοῦσε στὸν ἀνατολικὸ διάδρομο, ἔρριχνε πέτρα, γιὰ τὰ προσταυευθεῖ ἀπὸ τὴν ἀπικίνδυνη ἐπιρρεῖα τῶν ψυχῶν, γιὰτὶ δεξιὰ τῆς εἰσόδου ὑπῆρχε μεγάλος σωρὸς λιθουριῶν. Στὸ δάπεδο τοῦ ἀνατολικοῦ διαδρόμου (ὁ ἐξωτερικὸς διάδρομος ἔχει καπιολισθήσει), ποὺ ἔδιδε πρὸς τὸν παραρρέοντα Κωκυτὸ, ὑπῆρχαν μερικοὶ μικροὶ βόθροι μὲ ἄνθρακες, τέφραι καὶ κοιμμένα κόκκαλα ζώων (προβάτων καὶ βοδιῶν). Ἐδῶ προφανῶς προσφέρονταν ἔμπυρες θυσίαι καὶ ἴσως χοές. Στὸ νότιο λαβύρινθο βρέθηκε συνεχὲς σπρῶμα ἀπὸ θραυσμέες πῆλινες λεκάνες, χρονολογούμενες στὸν 3—2 π.Χ. οἰῶνα, γιὰ τὴν προσφορά τῶν λευκῶν ἀλφίτων τοῦ Ὀμήρου. Ἀκολουθῶς ὁ ἐπισκέπτης ἔμπαινε στὴν κεντρικὴ αἴθουσα τοῦ ἱεροῦ. Ἐδῶ βρέθηκε ἓνα δεύτερο συνεχὲς σπρῶμα ἀπὸ σπαισμέα πῆλινα ἀγγεῖα (κυρίως κώπελλα καὶ ἀμφορεῖς) κι ἓνας δεύτερος σωρὸς λιθουριῶν. Ἐδῶ λοιπὸν ὁ ἐπισκέπτης ἔρριχνε μιὰ δεύτερη ἀποτρόπαια πέτρα καὶ πρόσφερε τὶς χοές μὲ τὰ στενόλαιμα ἀγγεῖα, τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι τὰ ἔθραυε. Οἱ χοές σκοπὸ εἶχαν νὰ φτάσουν ἀπὸ τὶς φυσικὲς ὁπές τοῦ λιθίνου δαπέδου σπὴν ὑπόγεια αἴθουσα, στὸ ἀνάκτορο τοῦ θεοῦ ζεύγους τοῦ Κάτω Κόσμου τοῦ Ἀΐδωνεα—Ἄδη καὶ τῆς Περσεφόνης. Ἐδῶ θρυσκόταν τὸ τέριμα τοῦ σκοποῦ καὶ ἐπαμένως ἐδῶ ἐμφρονίζονταν τὰ εἰδῶλα τῶν νεκρῶν, «τὰ ἀμενηνὰ κάρηνα καίμοντικα» τοῦ Ὀμήρου, τὰ ὁποῖα, ἀφοῦ ἔπιναν ἀπὸ τὶς ὑγρὲς προσφορὲς κι ἔτρωγαν ἀπὸ τὰ ἄλμυρα, ἀποχτοῦσαν συνειδήση καὶ συναμιλοῦσαν μὲ τοὺς ζωντανούς. Πῶς γίνονταν ἡ ἐμφάνιση τῶν εἰδῶλων, δὲν εἶναι γνωστό. Σ' αὐτὸ ὅμως θὰ συντελοῦσαν πολὺ ἡ πίσπι, ἡ ψυχικὴ προετοιμασία καὶ ἡ δραστηρικὴ ὑποβολὴ σπὴν ὁποῖα ὑποβαλλόταν οἱ ἐπισκέπτες κατὰ τὴν περιπλάνησή τους σποὺς σκοτεινοὺς διαδρόμους τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἄδη, ὥσπου νὰ φθάσουν στὸ ζοφερὸ βασίλειο τοῦ Ἄδη.

Ἀπὸ τὰ ἑξ τετράγωνα δωμάτια, ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ τῆς κεντρικῆς αἴθουσας, ἀνασκάφηκαν τέσσερα. Στὰ δάπεδά τους βρέθηκαν ἀπανθρακωμένοι σωροὶ ἀπὸ σιτάρι, κριθάρι καὶ μικροσκοπικὰ κουκκιά (*Vicia-Faba equina*) μιᾶς ποικιλίας, ἀγνωστῆς σήμερα σπὴν Ἑλλάδα, γνωστῆς ὅμως σπὴν Ἀλγερία καὶ ἀπὸ τοὺς προϊστορικοὺς λιμναίους συνοικισμοὺς τῆς Ἑλβετίας. Στὸ πρῶτο δεξιὰ δωμάτιο ὑπῆρχαν οἱ βάσεις ἀπὸ μερικὰ πιθάκια ποὺ περιεῖχαν προφανῶς μέλι, γιὰτὶ ὅλη ἡ ἐπιφάνεια τοῦ δαπέδου ἦταν κιτρινωπὴ καὶ σκληρὴ, σὰν νὰ εἶχε διαποτισθῇ ἀπὸ τὸ ὑγρὸ αὐτό. Στὸ ἴδιο δωμάτιο βρέθηκαν δύο πῆλινα εἰδῶλια τῆς Περσεφόνης τοῦ 3 π.Χ. αἰ. κι ἓνα πῆλινο ὁμοίωμα

τοῦ Κερβέρου, τοῦ ἀγρυπνου φρουροῦ τῆς εἰσόδου στὸν ἝΑδη. Ἡ θεὰ φορεῖ τὴν καλύπτρα καὶ τὸν πόλο, στολισμένον μὲ γκιρλάντες ἀπὸ καρπούς, ὅλα σύμβολα τῆς χθόνιας φύσης τῆς. Ἡ θεὰ ἔχει τὴν ἱερατικὴ μεγαλοπρέπεια τῆς βασίλισσας τοῦ Κάτω Κόσμου. Στὸ δεύτερο διυτικὸ δωμάτιο βρέθηκαν, μικρὰ ἀγγεῖα καὶ πολλὰ ἀφιερώματα, ποὺ σχετίζονται μὲ τὴ χθόνια λατρεία, ὑνία, φτυάρια, δρεπάνια, τρίποδες, αἰχμές βελῶν καὶ δοράτων χρυσεῖα ἀλόγων κλειδιά ὅλα ἀπὸ σίδηρο, γιατί ὁ σίδηρος εἶχε ἰσχυρὴ ἀποτρόπαιη ἐνέργεια, λίθινοι μυλόλιθοι κι ἄλλα. Στὸ πρῶτο δεξιὰ δωμάτιο ὑπῆρχαν πήλινοι ἀμφορεῖς κι ὀκτὼ μεγάλοι πίθοι μὲ σφραλισμένα τὰ στόμια ἀπὸ κορασάνι. Μὲ τὴν πυρπόληση ὅμως τοῦ ἱεροῦ, ποὺ πιθανῶτα ἐγίνε ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους (167 π. Χ.), τὰ τοιχώματα τῶν πιθαριῶν διερράγησαν ἀπὸ τὴν πίεση τῶν ἀερίων, ποὺ δημιούργησαν τὰ θερμανθέντα ὑγρά. Στὸ δεύτερο δεξιὰ δωμάτιο βρέθηκαν συσσωρευμένα ἀγγεῖα, ποὺ περιείχαν κάποτε προσφορές, ἀμφορεῖς ἀνσποδογυρισμένοι, μερικοὶ ἄθικτοι, πήλινες λεκανίδες, ἓνας πίθος καὶ μία μεγάλη μαρμαρίνη λεκάνη. Προφανῶς λοιπὸν τὰ δωμάτια αὐτὰ ἀποτελοῦσαν τὴς ἀποθήκες τοῦ ἱεροῦ, ποὺ ἐναποθήκευον τὴς διάφορες προσφορές.

Ὁ τύπος τοῦ ἱεροῦ, ποὺ χρονολογεῖται ἀπὸ τὴν τοιχοδομία καὶ τὰ εὐρήματα στὸν 3 π. Χ. αἰῶνα, μὲ τὸ ὑπέργειο ἱερὸ καὶ τὴν ὑπόγεια αἴθουσα, ὁμοιάζει πολὺ μὲ τὸν ἀνατολικῆς καταγωγῆς ἐλληνιστικὸ τύπο τοῦ μουσουλίου, μὲ τὴν ὑπόγεια αἴθουσα τὴν κρύπτη, γιὰ τὴν ταφή, καὶ τὸ ὑπέργειο μνημεῖο (Ἡρώο Μιλήτου, Μνημεῖο Πριήνης, Μνημεῖο Μουσώλου), στὴς δύο πλευρές τῆς ὁποίας προστέθηκαν βοηθητικοὶ χώροι γιὰ τὴν ἀποθήκευση τῶν προσφορῶν καὶ ὁ νότιος λαδυρίνθος. Ὁ τελευταῖος μαζί μὲ τοὺς λοιποὺς διαδρόμους ἀποτελοῦσε τὴν φανταστικὴ ἀνσπαράσταση τοῦ σκαλιοῦ λαδυρίνθου τοῦ Κάτω Κόσμου. Τὸ ὅλο συγκρότημα περιεκλείσθη ἀπὸ εὐρύχωρο τέμενος, ἀπαραίτητο στοιχεῖο σὲ χθόνιας φύσεως ἐλληνικὰ ἱερά καὶ μάλιστα τοῦ ἝΑδη.

Τὰ τελούμενα μέσα σ' αὐτὸ ὁμοιάζουν καταπληκτικὰ μὲ τὴν ὁμηρικὴ περιγραφή μὲ μόνη τὴ διαφορά ὅτι στὴν Ὀδύσσειᾳ ἡ θυσία κι ἡ προσφορά τῶν χοῶν καὶ τῶν ἀλεύρων ἐτελοῦντο εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖο, ἐνῶ ἐδῶ προσφέρονταν σὲ τρεῖς διαφορετικοὺς χώρους. Δεύτερο σημεῖο ἐνδιαφέρον εἶναι ἡ ἀξία τῆς ὁμηρικῆς τοπογραφίας. Ἐνῶ δηλαδὴ ὁ ποιητὴς τοποθετεῖ τὴν εἴσοδο τοῦ ἝΑδη μὲ τὴν ἀοριστία τοῦ μύθου στὴ χώρα τῶν Κιμμερίων, στὴν ἄκρη τοῦ μυθικοῦ Ὀκεανοῦ, ἡ εἰδικὴ περιγραφή φαίνεται νὰ ἀπαιχεῖ τὸ τοπίο τοῦ Ἀχέροντα: Κοντὰ στὴ θάλασσα, στὴ συμβολὴ τοῦ Κωκυτοῦ στὸν Ἀχέροντα, ὅπου ὑπάρχει ἓνας βράχος. Γι' αὐτὸ δύσκολα μπορούμε νὰ ἀνηθούμε ὅτι τὸ ἱερὸ τοῦτο τῆς προϊστορικῆς Ἐφύρας δὲν ἐχρησίμευσε γιὰ πρότυπο τῆς ὁ-

μηρικής περιγραφῆς, πράγμα πού ἤδη παρατήρησε τὸν 2 π.Χ. αἰῶνα καὶ ὁ περιηγητὴς Παυσανίας (Α 17.5).

Ἀπὸ τὶς ἀνασκαφές τοῦ ἱεροῦ δὲν προέκυψαν βέβαια εὐρήματα ἀρχαιότερα τοῦ 3 π.Χ. αἰῶνα. Ὀλίγα ὅμως χαμηλότερα βρέθηκε ἀποθέτης μὲ ὀστρακαὶ μελανόμορφα καὶ ἐρυθρόμορφα τοῦ 6—5 π.Χ. αἰ. καὶ μιὰ σειρὰ ἀπὸ πήλινα ἐδῶλια θεᾶς, χθονίαις, πρὸ φορεῖ πάλο, τὰ ὁποῖα ἀνέρχονται ὡς τὰ μέσα περίπτου τοῦ 6 αἰ., στὰ χρόνια τοῦ Περιάνδρου.

Ἡ ἀρχαία θεὰ εἶναι ἡ πρόγονος τῆς ἐλληνιστικῆς Περσεφόνης. Ἡ ἀποκάλυψη τοῦ νεκρομαντείου ἐπιβεβαιώνει καὶ τὴν ταύτιση τῆς ἀκρόπολης τοῦ Ξυλοκάστρου μὲ τὴν ὁμηρικὴ Ἐφύρα κατὰ τρόπο ἀνομφισβήτητο.

Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ λατρεία τοῦ Ἄδη τῆς Θεσπρωτίας ἀνέρχεται στοὺς τελευταίους μυκηναϊκοὺς χρόνους καὶ μεταφυτεύθηκε ἀπὸ τὴν νότια Ἑλλάδα μαζὶ μὲ τοὺς Μυκηναίους ἀποίκους τῆς Δυτ. Πελοποννήσου πού ἐγκατέστησαν ἐκεῖ τὴν ἀποικία Ἐφύρα τὸν 13 π.Χ. αἰ. Τὴν ἀποικία αὐτὴ στηρίζουν πολλὰ σοβαρὰ ἐνδείξεις, πού δὲν ἀποτελοῦν θέμα τοῦ παρόντος ἀρθροῦ. Δυὸ ἐπομένως ἐκδοχὲς εἶναι δυνατές: Ἡ τὸ ὁμηρικὸ ἱερὸ κατεστράφη μὲ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ ἐλληνιστικοῦ ἢ πρέπει νὰ ἀναζητηθεῖ ἐκεῖ γύρω. Ἡ παρουσία ἐπὶ τοῦ λόφου ἐγγωρίων προϊστορικῶν ὀστράκων μαρτυρεῖ γιὰ τὴν ὑπαρξὴ προϊστορικῆς ζωῆς στὴν περιοχὴ τοῦ ἱεροῦ.

Τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἀρχαιότατης λατρείας τοῦ Ἄδη, φαίνεται ὅτι διατήρησαν μέχρι σήμερα, μερικὰ τοπωνύμια τῆς περιοχῆς «Ἀἰδωνάτι», πού θυμίζουν τὸ μυθικὸ ὄνομα τοῦ βασιλῆα τῆς Ἐφύρας, Ἀἰδωνέως, θεοῦ τοῦ Κάτω Κόσμου. Ἐπίσης τὸ ὄνομα τοῦ Ἐπισκόπου τῆς Θεσπρωτικῆς Εὐροίας, Ἀγίου Δονάτου, πού ἔζησε στὰ χρόνια τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μεγάλου (τέλος 4 μ.Χ. αἰῶνα), ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ 5 μ.Χ. αἰῶνα ἐφόρευσε τὸν δράκοντα τῆς περιοχῆς μὲ μόνο τὸ σημεῖο τοῦ Σταυροῦ, ἴσως δὲν εἶναι ἄσχετο μὲ τὸν ἀγῶνα τῆς ἐπικράτησιν τῆς χριστιανικῆς λατρείας. Ἀκόμη μέχρι σήμερα στὴ Θεσπρωτία οἱ διαβάτες, καθὼς περνοῦν ἀπὸ σημεῖο γενομένου φόνου, ρίχνουν μιὰ πέτρα γιὰ νὰ προστατευθοῦν ἀπὸ τὸν νεκρό, ὅπως ἀκριβῶς οἱ πρόγονοί μας ἐπισκέπτες πρὸ 22 αἰῶνων.

Κατὰ μίαν σπάνια εὐνοία τῆς τύχης ἡ νικήτρια χριστιανικὴ λατρεία ἀνήγειρε ὑστερα ἀπὸ 20 αἰῶνες ἐπάνω στὸ καταστραμμένο ἀπὸ πυρκαϊὰ «σκοτεινὸ ἀνάκτορο τοῦ Ἄδη καὶ τῆς φοβερῆς Περσεφόνης» (Ὁμηρος) ἓνα ταπεινὸ χριστιανικὸ ἱερὸ, πού μᾶς διεφύλοξε ἄθικτο τὸ μοναδικὸ στὸ εἶδος τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἄδη, τοῦ ὁποῖου ἡ ἱστορία φαίνεται νὰ ἀνεβαίνει στὰ ὁμηρικὰ χρόνια κι ἴσως πρὸ πίσω, στὰ ὑστερομυκηναϊκὰ (13 π.Χ. αἰῶνας).

Μικρή νίκη

Γεννήθηκε δικασμένη ή φτωχή μέρα
 πού πάλεψε από νωρίς σι' ανοιχιά...
 Παραπαιούσε αδιάκοπα
 σὲ μιὰ Κακή Σκιάλα φῶς
 ὥς νὰ κατρακυλήσει
 σιτὴ μονοτονία...

Παραδόθηκε τέλος ἥσυχά
 κι ἀκόμα,
 μιὰ σιγμὴ προοιῦ κλείσει
 γιὰ πάντα τὰ σβησμένα μάτια της,
 κέροισε κάποιο χρώμα.
 Σὰ μιὰ μικρή, ντροπαλὴ νίκη
 πάνω σιτὴν ἄδικη μοῖρα της...

Τοῦ Σεληνόφωτος

Ὅλη τὴ μέρα μὲ ξεψάχνισε
 τὸ τροχιαμένο φῶς· σὰ γῦπας...
 Κατὰ τὸ βράδυ ἀπόκαμα
 καὶ οἰχνοτίας τὴ δεκατισμένη ἀσπίδι
 χαμήλωσα τὰ μάτια μὴ σιέροντας
 ἔλεος ἀπὸ πονθεινά!

Τότε κατέβηκε τὸ φεγγάρι...
 Φτερούγισε πάνω μου σὰ νὰ σημάδευε
 τὸ Δάχιλω τοῦ Θεοῦ.
 Μοῦ χάρισε μιὰ λιγοσιτὴ ζωή·
 ὅση ἀναπνέει σὰ κοιμισμένα χρώματα,
 σι' ἀναπαυμένα δέντρα...
 Μιὰ ζωὴ
 σιτὴν ἔνταση τοῦ οὐνείρου.

Ποιητής—Δημόσιος υπάλληλος

Τὸν εἶδαν τελευταία φορά νὰ χάνεται πί-
σω ἀπὸ τὸν μοιραῖο του ρόλο
σὰ ρουφηγμένος σὲ δρακοντιότρουπα.
Οὔτε ὁ καπνός ! Πάνω σιὴν ἄδεια του
γωνιὰ πήδησε ὁ ἄνεμος
σὰ νερὸ πάνω σὲ ναυάγιο.
—Ἀκούστηξε μήπως κάτι σὰ
σιεναγμός...

Παραμονές ἔρωτα

Δὲν εἶναι σιὴ θέση τους οἱ μέρες
πὺν μᾶς χωρίζουν.
Ἄφησαν ἄδεια τὴ σειρά τους κι ἔρχονται
μ' ἀνοιχτὰ χέρια νὰ Σὲ βροῦν μακριά,
νὰ Σὲ ἀπαντήσουν.
Κρέμεται τὸ σκαρί τους ἀποπάνω μας
κούφιο,
ὅσο ἂν παλεύει ὁ Χρόνος νὰ τὸ γεμίσει,
ὅσο ἂν τὸ ψάρι
χαίρεται ἀκόμα σιὸ γιαλὸ
καὶ τὸ πουλὶ στοὺς κάμπους·
οἱ μέρες αὐτὲς εἶναι σὰ γιὰ πὶ
πὺν ποτὲ δὲν θὰ τελειώσει.
Ἦρθαν μακριά...
Σὲ λιτανεύουν ἰώρα καὶ σὲ συγκροτοῦν,
σὲ σιγῶν ὄρθια θροισμενιή
μαζὶ κι αἰχμαλώτο
κι ἔρχεσαι !
Ἀνάμεσα σὲ μιὰ σημαία τὸ πρωὶ
καὶ σ' ἄλλη μιὰ τὸ βράδυ, ἀπὸ ράχη
σὲ ράχη πέφτουν
καὶ σὲ φέρονουν !
Δὲ χωράει ἄλλο τίποτα.

Φυσικοί τρόποι

Δὲ συζητάει ὁ κόσμος, δὲν ἐξηγεῖται, δὲ λογο-
δοιεῖ· δὲ σκίζεται, δὲ δημαγωγεῖ.

Δὲ διευκρινίζει, δὲ φλυαρεῖ, δὲ μάχεται
νὰ ἐκφρασεῖ.

Δὲ διαδέτει παρὰ λίγα
λόγια, τ' ἀναγκαῖα μόνο,
σὰ νεύματα περίπου, σὰ
χειρονομίες...

— Ἦουχία παρακαλῶ, λέει... Προσοχή
τώρα, φιάνει ὡς ἐδῶ, καί τι τέτοια...
Κι ἀρχίζει πάλι τοὺς κύκλους του:
τῆς Μουσικῆς
καὶ τῆς Σιωπῆς.

ΑΛΕΚΟΣ ΜΙΤΖΑΛΗΣ

Τρία ἐρωτικά ποιήματα

I

Κάθε ἀσιέρι πὺν χάνεται
ἢ ἐλπίδα τὸ κερδίζει.

Μὰ ἐκεῖ πὺν ἡ ἀνοιξη λάμπει
σιὸ μαιωμένο βυθὸ τῆς ὑπαρξῆς μου
ὑπάρχει ἓνα γαλάζιο πὺν πεθαίνει.
Τὰ πλοκάμια τοῦ πράσινου μ' ἀδράχουν
μὲ συντρίβει ἡ κίνηση τοῦ ἡλίου
καὶ σιὴν ἀγάπη ἀπάνωθε ἓνα μαχαίρι.
Ἡ σκοτεινὴ ὑδρία τοῦ χορμιοῦ μου
τώρα σὲ πολλὰς φωτιὰς αὐξάνει
σὰ ρύχια τοῦ Ἀη Γιωαννιοῦ.

Κάθε λυγμὸς πὺν δέχτηκε τὸ σιῆθος σου
εἶν' ἓνα ἀσιέρι πὺν ἡ ἐλπίδα τὸ κερδίζει

καὶ σιὴν καρδιὰ τοῦ τριαντάφυλλου ἓνα μαχαίρι.

II

Κι ἡ ἄρνησή σου ὅλη
εἶν' ἓνα τραγούδι.

"Αν ἦσουν α ἓνα δέντρο
ἓνα πουλὶ θὰ κελαηδοῦσε πᾶνω σου.

"Αν ἦσουν α θάλασσα
ποὺ τὴ διαπλέουν σκοτεινὰ καρδιά,
οἱ γλάροι τὸ μέτωπό σου θὰ φιλοῦσαν.

Σπηλιὰ μέσα σιὴ νύχια
καταφύγιο γιὰ τοὺς κνηγνημένους.

Ποῦ θ' ἄβρεις γῆ πιὸ σκληρὴ καὶ δακρυσαμένη
γιὰ νὰ ριζώσεις, ἀπ' τὸ σιῆθος μου;

"Αχ, ἔλα, οἱ τροπικοὶ βλαστοὶ σου
μὲς σιὸ δικό μου χῶμα θὰ ὠριμάσουν
μ' αἷμα καὶ δάκρυα λάμπει ὁ ἥλιος
ὑστερα ἀπὸ μακριά, δύσβατη, νύχια.

Μὰ ἐὼν εἶσαι μιὰ ἄρνηση
ποὺ γένεται τραγούδι.

III

Κάθε σου δάκρυ εἶν' ἓνα ποτάμι.

Τὶ νᾶγιναν οἱ καταράχιες
ποὺ τὰ μάτια σου ἱστοροῦσαν,
ὁ ἀγέρας ποὺ ἀκόνιζε τὸ μῖσος του
σιτὴ θυμωμένη τοῦ φεγγαριοῦ κόψη;

Μόνο τὰ δάκρυά σου εἶναι δικά μου.

Μὴ μοῦ χαρίσεις ἄλλο ἀπ' τὸν ἀγέρα
ποὺ θορυβεῖ ἡ καρδιά σου
ὅπως θροῖζει τὸ μετιάξι μὲς σιτὴ φούχια σου.

Δὲ σοῦ ζητῶ νερὸ ἀπ' τὸ χέρι σου
ἢ τὴν ἐφιαλτικὴν δροσιὰ ἐνὸς φιλίου
κάτω ἀπὸ ἀρχαῖα δέντρα ἐρωτικά.

Σιτὴ θυμωμένη νύχια ποὺ ἀναπνέω
δὲ θᾶδελα ποτὲ ν' ἀκολουθήσεις,
μὰ θιαν τὶς νύχτες εἶμαι τόσο μόνος
ἄλλο δὲ σκέφτομαι παρὰ τὰ δάκρυά σου.
Τὴν ἀγάπη ποὺ ὀριμάει μὲς σιὸ αἷμα σου,
πολύκλωνο δέντρο τῆς φυλῆς μου,
σιοὺς πεινασμένους χάρισέ τη.

Μὰ χάρισέ μου, ἀγάπη μου, τὰ δάκρυά σου.

Χρονικό τῆς κατοχῆς

«Φανερόνεται ἀμέσως ὅποιος τῶχει ἔτοιμο μέσα του τὸ Ναί...»

Κ. Καβάφης

Τὸ μεσημέρι, ὁφοῦ ἔφαγε τὴ φασουλάδα του, ἀνακατεμένη με μπόλικο, τριμένη μπομπότα, ραντισμένη καὶ με λίγες, μεποιημένες σταγόνες λαδιοῦ κι ἦπие ἓνα ποτηράκι γλυκό, κόκκινο κρασί, σταμένο ἀπὸ κάποιο φίλο, ποὺ σὰ μαῦρα κείνα χρόνια εἶχαν γίνει σπάνιοι, μὰ δὲν εἶχαν ἐξαφανιστεῖ — αἰσθάνθηκε χορτάτος, δυνατός, ἱκανοποιημένος, σχεδὸν εὐτυχισμένος!

Βγῆκε στὸ μπαλκόνι, κίτταξε τὴν πολιτεία ν' ἀστράφτει στὸ ὠροϊξιάτικο φῶς, μακρὰ τὴ γαλάζια διάφανη λίμνη καὶ ὁλοτρόγυρα — ἐξωτικό στεφάνι — τὴν ἀλυσίδα τῶν ψηλῶν, χιονισμένων βουνῶν. Μύρισε τὴ ζεστὴ μυριδιά ποὺ ἔπτελναν οἱ μπαξέδες κι ἀναστέναξε:

— "Λντε καὶμένη λεφτεριά, πότε θά'ρθεις!

Εἰςχώριστα νέα ἔλεγε τώρα τὸ ραδιόφωνο, ποὺ στάματα φοβισμένα, μεταφέρναν με χαμηλὴ φωνὴ παντοῦ: Οἱ Ἴταλοι εἶχαν συνθηκολογήσει, οἱ Γερμανοὶ ἔμειναν ὁλομόναχοι. Συνέχιζαν ὅμως με λύσσα τὸν πόλεμο κι ὅλο καὶ γινόνταν πιδ κακοί, ἄπως τὸ θηρίο ποὺ νοιώθει τὸ θάνατό του. Οἱ σήμαχοι ἐτοίμαζαν τὴν ἀπόβαση. Τ' ἀεροπλάνα τους, πλημμύριζαν τὸν ἑλληνικὸ οὐρανὸ, ὀλίσπρα, βιορειά, φέροντας στοὺς σιλάβους κάτω ἓνα οἶγος λειτεριάς καὶ θροιάμβου καὶ στοὺς κατακτητές, μῖσος τυφλό.

Μ' ἐκπληξὴ ἔνοιωσε τὰ χεῖλια του νὰ στρογγυλεύουν κι' ἄνοιγε νὰ σφινδύουν ἓνα εὐθύσιο, πεταχτὸ βαλσάκι.

"Ἄς πάω λοιπόν, ἓνα περπατάκο, εἶπε καὶ τεντώνθηκε.

Κατέβηκε. Πέρασε ἀπ' τοὺς ἡλιολουισμένους δρόμους τῆς πόλης. Τὰ Γιάννενα εἶχαν φορέσει τ' ἀνοιξιάτικα. Ὁ ἄερας εἶχε μὴν φωτεινότητα ἀπερίγραπτη, οἱ ἀνθισμένες μυγδαλιές σκόρπιζαν τὸ γλυκόπιερρο ἄρωμά τους καὶ τὰ ζουμπούλια ἀπ' τοὺς μπαξέδες στέλναν τὸ πρῶτο μήνυμα τῆς ἀνοιξης. Μὰ οἱ ἀν-

ἄνθρωποι πού κυκλοφοροῦσαν στοὺς δρόμους, εἶχαν στὸ πρόσωπό τους τὴ σφαγίδα τῆς πίκρας καὶ τῆς ὑπομονῆς.

Γερμανοὶ στρατιῶτες, γκροζομάλληδες τώρα, μὰ μὲ τὸ ἴδιο ἀγέρωχο ὕψος, τὸ βαρὺ βηματισμό, διάσχιζαν — τετράδες — τοὺς δρόμους. Τραγουδοῦσαν τὰ ὁμορφα, πολεμόχαρα τραγούδια τους πού σκορποῦσαν τὸ ρῆγος, τὸ ρῆγος τῆς γλαγγῆς τῶν ὅπλων καὶ τῆς ἰαχῆς τῆς μάχης, πού ἐρχόταν ἐπὶ τὰ βάθη τοῦ καιροῦ, ἀπ' τὸ σκοτεινὸ μεσαίωνα τῶν σιδηρόφραχτων Φράγκων...

* * *

Διέσχισε γρήγορα τὴν πόλη καὶ βγῆκε στὸ δρόμο τῆς ἐξοχῆς.

Τὸ Μιτσκέλι τεντωνόνταν στὸ γλινκὸ φῶς τοῦ μεσημεριοῦ, σὰν ἓνας ἄχαρος, τεμπέλης σκύλος. Ἡ λίμνη στὰ πόδια του, λεπτὴ, διάφανη, εἶχε ξαναβρεῖ τὴ συνηθισμένη θηλυκὴ τῆς χάρη. Προχωροῦσε στὸν ἀνοιχτὸ δρόμο τῆς ἐξοχῆς καὶ πάνω του ἀνοιγόταν ὁ οὐρανός, καταγάλανος. Οἱ κυρδαλιές ἀριστερά του, ξαπλώναν τὴν ἀφροισμένη τους θάλασσα ἴσαμε τὸ σκοτεινὸ, πικρὸ δάσος τῶν πεύκων ποὺ σκέπαζε τοὺς λόφους. Ἀεράκι μουρμουρίζε στὸ ἀντί του χαριτωμένα, ἀκατάληπτα λογάκια — ὅπως τοῦ παιδιοῦ πού τιτιβίζει τὶς πρῶτες του λεξοῦλες. Κηλίδες ἀπὸ χιόνι ἀσπρολογοῦσαν στὰ βουνὰ πού εἶχαν ντυθεῖ τὸ ἀνοιξιὰτιζο γαλάζιο τους μεγαλεῖο. Κάπου κάπου στεκόνταν κι ἔπαυσε βαθιεῖς ἀναπνοές. Ἐνα θούριο παλλόταν μέσα του, τὸ θούριο τῆς ἀπελευθέρωσης πού ζύγωνε...

* * *

Περπάτησε ἀρκετά, στὸν ἐξοχικὸ δρόμο. Ξάφνου στάθηκε ἀπορημένος καὶ προμαγμένος. Παράδοξο θέαμα εἶδε ἀριστερά του, πέρα στὰ μαῦρα, φρεσκογωμένα χωράφια πού ἔφτιναν ἴσαμε τοὺς κίτρινους, ξερὸς λόφους: Δυὸ ἄνθρωποι σκάβαν τὴ γῆ καὶ δίπλα τους, ἓνας γεροναρὰς, μὲ μακρὰ χλαίνη καὶ βαθὺ κράνος, ὕψωνε τὴ μαύρη, μακάθρια σιλουέτα του — σὰν ἀγρόνη! Ἡ σκέψη τοῦ ἦρθε σὰν ἀστράπη:

— Αὐτοὶ οἱ δυὸ ἄνθρωποι, σκάβουν τὸ λάκκο τους!

Ἐμενε ἀκίνητος, ἀποσβολωμένος στὴ μέση τοῦ δρόμου. Ἡ καρδιά του χτυποῦσε τραυματικά. Κίτταξε γύρω του, κίτταξε καὶ τὰ χωράφια ἀριστερά του. Κανένας δὲν περνοῦσε. Μποροῦσε νὰ συνεχίσει τὸ δρόμο του. Μποροῦσε νὰ γυρίσει πίσω. Μποροῦσε ὅμως καὶ νὰ πλησιάσει τοὺς τρεῖς ἀνθρώπους σιγά—σιγά. Ὅχιτοι καὶ λάκκοι θὰ τὸν ἐκρυβαν ἀπὸ τὸν γερμανό.

Ἄκουσε μιὰ φωνὴ μέσα του: «Χριστιανέ μου κάτσε στ'»

αὐγά σου. Κύπταξε τὴ δουλειά σου. ». Μὰ σχεδὸν ἀμέσως, ἡ φωνὴ σταμάτησε ντροπιασμένη. Ἄφησε τὸ δρόμο καὶ κάνοντας τὸν ἀδιάφορο μπήκε στὰ χωράφια. Μὲ προφύλαξη, πλησίασε ὅσο μπορούσε τοὺς τρεῖς ἀνθρώπους. Κάπου ἑκατὸ—ἑκατὸν πενήντα μέτρα ἀπόσταση. Κρύφτηκε πίσω ἀπ' ἕναν ὄχτο.

Ὁ γερμανὸς εἶχε γυρισμένη τὴν πλάτη του καὶ κάπνιζε. Οἱ δύο ἄνθρωποι, χωρὶς σακκάκι σκάβαν. Ἦταν ἀξύριστοι, ξεσκούφωτοι, μισοχωμένοι στὸν τάφο τους. Σὲ λίγο ἡ δουλειά τους θὰ τελείωνε. Τότε ὁ γερμανὸς θάκανε τὴ δική του.

Ὁ ἰδοῦπας εἶχε παγώσει στὸ κορμί του. Τὰ μάγουλά του φιλόγιζαν. Ὁ λαμιὸς του εἶχε ξεραθεῖ καὶ τὸ σάλιο εἶχε πῆξει στὸ στόμα του. Μὰ καθὼς ἦταν πίσω ἀπὸ τὸν ὄχτο, τὰ μάτια του διασταλμένα, κνιτοῦσαν, κνιτοῦσαν τὴ σκιερὴ τοῦ δρόματος.

Ξάφνου ἔγινε κάτι παράξενο : Ὁ γερμανὸς πὺ μὲχρι τὴ στιγμή ἐκείνη κάπνιζε τὸ τσιγάρο του κοντὰ στοὺς μελλοθάνατους, γύρισε καὶ τοὺς ἔβριξε ἕνα πῶγιο βλέμμα. Ὅποτερα, ἀργά—ἀργά ἤρχισε νὰ ἀπομακρύνεται. Ἐκανε ἕναν περίπατο πέρα μὲ τὰ χέρια στὶς τσέπες τῆς χλαίνης, σὰ νὰ σουλτσάριζε σὲ μιὰ πλατεία τῆς πολιτείας του. Ὅποτερα γύρισε πάλι σπύς δύο ἀνθρώπους πὺ σκάβαν καὶ τοὺς κῖπταξε μὲ περίεργο βλέμμα. Ὅποτερα πάλι ξεμάκρυνε —περισσότερο αὐτὴ τὴ φορά. Ἡ ἱστορία αὐτὴ κράτησε πέντε — δέκα λεπτά. Ὁ γερμανὸς μάκρυνε τὸν περίπατό του ὁλοένα καὶ κάθε φορά πὺ γυροῦσε κνιτοῦσε περίεργα τοὺς δύο ἀνθρώπους πὺ μπαίναν ὅλο καὶ περισσότερο στὸν τάφο τους.

Ἡ ἀποκάλιψη ἦρθε ἀπὸτομα καὶ τὸν φώτισε. Ὁ γερμανὸς ἔκανε πλάτες στοὺς δύο κατὰδικους. Δὲν ἤθελε νὰ τοὺς σκοτώσει. Ἀπίστευτο κι ὁμῶς ἀληθινό. Ἦθελε νὰ τοὺς βοηθήσει νὰ τὸ σκάσουν!

Οἱ δύο φρικαράδες πὺ σκάβαν, κάτι μυρίστηκαν. Ἀπὸ τίς κινήσεις τους, κατάλαβε ὅτι μιλοῦσαν. Κουνοῦσαν τὰ κεφάλια τους καὶ κάπου—κάπου σταματοῦσαν τὸ σκάψιμο καὶ χειρονομοῦσαν. Ὁ ἕνας φαινόταν ἀποφασιστικός. Ἐδειξε τοὺς λόφους. Ἡ ἀπόσταση ἦταν μικρή. Μετὰ ἀπὸ τοὺς πρῶτους λόφους, ἦταν κι ἄλλοι λόφοι, ψηλότεροι καὶ δασωμένοι. Κι ὕστερα ἔρχόνταν ἀπὸτομα τὰ βουνά, μιὰ θάλασσα, ἕνας λαβύρινθος ἀπὸ βουνά, γεμῖτα ἀντάρες!

Κρίσιμα λεπτά περνοῦσαν. Ὁ γερμανὸς συνέχιζε τοὺς ἄργους του περιπάτους. Μὰ κι ὁ λάγκος βάραινε. Σὲ λίγο ὅλα θὰ τελείωναν. Χρειάζονταν μιὰ ἀπόφαση.

Ὁ ἕνας ἔγινε τὴν ὥρα περισσότερο ἐπίμονος. Μιλοῦσε ζωηρά,

μὲ ἄγρια ἀποφασιστικότητα. Δὲν μπορούσε νὰ τὸν ἀκούσει τί ἔλεγε. Ἡ σκηνὴ εἶχε μιὰ ἀλλόκοτη τραγικότητα, κάτι ἀπ' τὸ μυστήριο τοῦ βωβοῦ κινήματογράφου.

Ἐδειχνε σπὸν ἄλλο τοὺς κίτρινους, ξερούς λόφους. Θὰ τοῦ ἐξηγοῦσε ὅτι ἔπρεπε νὰ ρίξουν τὰ ζάρια. Ἔτσι κι' ἄλλοιὼς ἦταν χαμένοι. Τὶ θὰ ἔχαναν μὲ μιὰν ἀπόπειρα; Ἡ στάση τοῦ γερμανοῦ ἦταν δίδουλη, διφορούμενη. Ἡ δυσκολία ἦταν νὰ φτάσουν καὶ νὰ περάσουν τοὺς πρώτους λόφους ποὺ ἦταν γυμνοί. Ἀς τοὺς σκότωνε τέλος πάντω σιτὴν προσπάθειά τους, ὅχι ἔτσι ὅπως τὰ πρόβατα ὁ μακελλάρης.

Αὐτά, ἦταν βέβαιος, ὅτι ἔλεγε ὁ ἕνας ποὺ ἦταν ἄγριος κι ὀποφασιστικός κι εἶχε σταματήσει νὰ σκάβει.

Ὁ ἄλλος ὅμως ἐξακολοιοῦσε τὸ σκάψιμο μοιρολατρικά. Δὲν ἔλεγε τίποτα. Λὲς καὶ δὲν ἄκουγε τί τοῦ ἔλεγε ὁ σύντροφός του. Ὁ φόβος θὰ τὸν εἶχε ἀποβλακώσει. Παιθητικά, καροτερικά περίμενε τὸ τέλος του. Δὲν ἔπαινε μιὰν ἀπόφαση. Τὸν παρέσυραν τὰ γεγονότα. Ἔτσι θὰ στεκόταν πάντα στὶς κρίσιμες ὥρες τῆς ζωῆς του. Ἀβουλος, ἀναποφάσιστος, ἄπραγος... Τότε ὁ ἄλλος γύρισε καὶ κίτταξε τὸ γερμανό, ποὺ ἦταν μακριά, σουλατσάροντας σιτὰ ἡλιόλουστα χωράφια. Κάτι εἶπε γιὰ τελευταία φορὰ σπὸν ἄλλο, περίμενε λίγο, ὥστερα ἔκανε τὸ σταυρό του, βγῆκε ἀπ' τὸ λάκκο του καὶ πῆρε γρήγορα—σὰν ἀστραπή—τὸ δρόμο γιὰ τοὺς λόφους. Ὁ ἄλλος ἔμεινε ἐκεῖ σπὸ λάκκο του, ἀκίνητος, παρὰδοξος, ἀπίθανος...

Ὁ γερμανὸς κατάλαβε τί ἔγινε, ἔτρεξε γρήγορα πρὸς τὸ λάκκο, πυροβολώντας τὸν φυγάδα ποὺ εἶχε ἀρχίσει ν' ἀναιθαίνει κι ἄλλας σιοὺς γυμνοὺς λόφους. Σὲ λίγο τοὺς καβαλίκηψε καὶ χάθηκε.

Ὁ γερμανὸς σταμάτησε τοὺς πυροβολισμούς. Ἔβαλε τὸ πιστόλι στὴ θήκη του. Πλησίασε ἀργὰ τὸ βαθὺ λάκκο. Κάτι πρόσταξε στὸ φτωχὸ ἄνθρωπο ποὺ χωμένος μέσα, πρόσμενε τρέμοντας τὸ τέλος του. Βγῆκε καὶ στάθηκε μπρὸς σιὸν πελώριο δῆμιό του, μικρὸς, ἀσήμαντος, μὲ χαμηλωμένο τὸ κεφάλι του... Ἐνα λεπτὸ ἔγινε σιωπὴ. Ὁ γερμανὸς σὰ νὰ σκεφτόνταν. Ὑστερα δίνοντας ἕνα τέλος, πλησίασε τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν ἀρπαξε ἀπὸ τ' αὐτὴν. Ἔτσι σέρνοντάς τον—σὰν ἕνα ἀπείθαρχο μαθητὴ—τὸν ἔφερε στὴν ἄκρη τοῦ λάκκου, ἔβγαλε τὸ πιστόλι, τὸ στήριξε στὸ σβέρκο του καὶ τὸν πυροβόλησε....

Οἱ λόφοι ξανάσειλαν ξερή, κοφτὴ τὴν ἡχὴ. Μιὰ ἀγέλαδα ποὺ ἔβασκε γαλήνια στὸ ἀνοιξιὰτικο χορταράκι, ἀνασήκωσε οὐνὴ-

συχη τὸ κεφάλι της καὶ μούγκρισε, ὕστερα ξανάρχισε νὰ μα-
σουλάει.

Αἰσθάνθηκε μιὰ ξαφνικὴ χαλάρωση. Τὰ γόνατά του λύγι-
σαν. Ξαπλώθηκε μπρούμυτα στὸ χωράφι, ἀκούγοντας τὴν καρ-
διά νὰ σφυροκοπᾷ στὸ στήθος του. Τὰ μάτια του σιγὰ - σιγὰ,
πλημμύρισαν δάκρυα. Μὰ οἱ γροθιές του σφυγμένες, χώθηκαν
στὸ φρέσκο χῶμα.

Ἡ γῆ μύριζε γλυκὰ, ἀνοιξιάτικα...

ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΤΖ'ΑΛΛΑΣ

Ψάχνω Κύριε...

Κάποτε φέρνω τὰ βήματά μου
οἰς μισοσκότεινες ἐκκλησιᾶς
πὺν χάνονται λησμονημένες
σιτὴ γαλήνη.
Μόνος κάτω ἀπ' τοὺς τρούλους
ξεφυλλίζοντας παλιὰ βιβλία
ψάχνω, Κύριε, σὲς γραφές Σου,
γιὰ τὴν ἀλήθεια πὺν ἔπαψε νὰ ᾿ναι ἀλήθεια.

Γλυκὸ ἀπόγευμα...

Γλυκὸ ἀπόγευμα μὲ χρώματα χίλια σιτὴ Δύση-
Τὰ πεθαμένα φύλλα πὺν τὰ σέρνει ὁ ἄνεμος,
ἡ βροχὴ πὺν θᾶρνει ἴσως αὐριο ἢ καὶ τὴν ὥρα.
Ὁ σιερνὸς διαβάτης πὺν τραγουδᾷ ἕνα σκοπὸ
παλιὸ καὶ ξεχασμένο
σιτὸ δρόμο πὺν χάνεται σὲς κασιανιές
πὺν ἀσημίζουν.
Τὸ ζευγάρι πὺν γελᾷ καὶ φεύγει σιτὰ πεῦκα
προσμένοντας τὴ νύχτα.
"Ὅλα οεῖς μιλάτε μέσ' τὴν ψυχὴ μου,
καὶ μὲ πρίγεται σιτὴν καλωσύνη.

Χεμινγκουέη

Τὸ παιγνίδι τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου

Ὁ Χεμινγκουέη σκοπώθηκε, κι' ὁ κόσμος μας ἔγινε θαρρεῖς μονομιάς μικρότερος. Ὁ κόσμος ἐνὸς ἀνθρώπου κι' ἐνὸς πεζογράφου ποὺ ἀλώνισε ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη τὴ σύγχρονη πραγματικότητα.

Ἀπὸ τὴν Δυτικὴ κρίση δὲν μᾶς ἔρχεται ἡ πνευματικὴ κρίση τοῦ Χεμινγκουέη. Ὁ Τένεσσυ Οὐίλλιαμς κι' ὁ Οὐίλλιαμ Φώκνερ ἐκεῖ στὴν πατρίδα του, ὁ καθένας νὰ παίξει ἐπικίνδυνα μὲ τοὺς ἐκφυλισμοὺς τῶν παιδιῶν τάξεων ἢ τοῦ ἄλλου φύλου. Κι' ὁ Σάρτρ νὰ ὑποβάλλει τοῦ ἀτόμου — ποτὲ τῆς ομάδας — τὰ κρίσιμα ἀδιέξοδα ἐδῶ στὴν Εὐρώπῃ. Ἐκεῖνός ἀπεναντίας πραγμάτωνε κάθε στιγμή μὲ τὴ ζωὴ του, πρὶν νὰ τὸ καταγράψει τὸ αἶτημα ἐνὸς νέου τύπου ἀνθρώπου. Τύπου ὄχι ἀνορθόδοξου καὶ ἐπινοημένου γιὰ ὁμαδικὴ παράκρουση ἢ παραδοξολογία, ὅπως τὸν γνωρίσαμε στὶς ἄπειρες ἐκδοχές του ἀπὸ τὸν Τζούς ὡς τὸν Ἰονέσκο. Παρὰ μόνον ξέθαψε τὴν ὀρθόδοξη στάση τοῦ ἀνθρώπου, τὴν καταχωνιασμένη κάτω ἀπ' αὐτὲς τὶς ἀκατανόητες γι' αὐτὸν παραισθήσεις. Ἦταν ὁ τύπος τοῦ ἐθελοντῆ, τοῦ στρατευμένου στὶς πρῶτες γραμμὲς τῆς ζωῆς.

Στὴ ζωὴ τὴ σύγχρονη ρίχτηκε μὲ τὴ φυσικὴ ἀπληστία καὶ ἐτοιμότητα ἐνὸς ἀγαθοῦ, ἑμπειροῦ, πανέξυπνου ἀγριμοῦ. Ἐκεῖ, στὰ πιὸ παρθέναι τοπία τοῦ φυσικοῦ ἢ κοινωνικοῦ πάθους, νὰ ἐμπειραθεῖ, νὰ γνωρίσει, νὰ ξεπεράσει σπὸ τέλος τὶς ἀρχέγονες λαιχτάρες τοῦ μίσους καὶ τοῦ τρόμου. Κι' ἀκόμα νὰ σημαδεύει καὶ τὴν παραιμικρὴ ἐπικαιρότητα, καὶ πέρα ἀπ' τὴ φθαρτότητα, τὴ σχετικότητα καὶ τὶς ἀντιφάσεις τῆς νὰ τὴν ὑψώσει σὲ ζεστές, πρσισματικές, κοθημερινὲς ἐμπειρίες τοῦ κόσμου μας. Στούς σβέλτους περιπάτους του καὶ στὶς πέντε ἡπείρους ἀγάπησε πιὸ πολὺ — ἀπάδειξε κι' αὐτὴ τοῦ πόθους του — τὶς φλογερές, γεμάτες περιπέτεια περιοχὲς τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Ἀφρικῆς. Χάθηκε μὲς σπὰ δίκρινα δύο παγκοσμίων πολέμων, σ' ἐπαναστάσεις καὶ κινήματα, στὴν ξηρασία τοῦ μεσοπολέμου καὶ στὴν ἀγωνία τοῦ μεταπολέμου, αὐτόκλητος παρατηρητής, ἔμμεσα καὶ προμῶχος κάποτε, τῆς μοίρας μας. Στὶς ταυρομαχίες, σπὰ τροπικὰ δά-

ση, στίς μεγάλες θάλασσες μέ τὰ σκυλλόψαρα δέ χόρταινε κάθε μέ-
ρα τὸ παιγνίδι τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου.

* * *

Μοναδικὸς ριψοκίνδυνος, τυχοδιώκτης ἀπὸ τοὺς πιὸ αὐθεντικούς·
κι' ὅμως τὶ θρίαμβος καὶ τὶ κατανόηση τῆς ἀξίας τῆς ζωῆς! Κανέ-
νας γλυκασιμός, ἀκόμα καὶ στὰ πιὸ τριμμένα οἰσθήματα. Καὶ προ-
παντὸς καιμμιὰ ταχυπαιμία καὶ στὰ πιὸ ἄγρια κυνήγια του, καιμμιὰ
φρίκη στίς πολεμικὲς σικηνές του, καιμμιὰ ἀπόγνωση στὰ νοσοκομεία
του. Εἶχε τοὺς τρόπους του ν' ἀνταποκρίνεται μὲ ἐγκαρδίσωση σ' ὁ-
λους τοὺς ἐρεθισμούς, ἀπὸ τὰ ἐφήμερα στιγμιότυπα ὡς τὴν πιὸ ἀ-
πρόσπτη συμπλοκή, τὴν πιὸ μεγαλειώδη σύρραξη. Ἕνα μῆνυμα ἀνθρω-
πισμοῦ ἀφήνει ν' ἀναδλύζει ἢ νὰ ξεχειλίζει ἀθόρυβα, χωρὶς νὰ διακηρύσ-
σεται, ἀπὸ κάθε σελίδα του,

Ἡ πεζογραφικὴ του τέχνη, κι ἐκείνη κλασσικὴ κι ὁρθόδοξη
ἀκουμπᾷ γιὰ νέα ἀναπτύγματα πάνω σπὴν παράδοση. Ρεαλιστὴς καὶ
ψυχολόγος, ἀλλὰ μὲ χαρακτηριστικὴ εὐκροσία καὶ δική του ἔντονη
προσωπικότητα. Μὲ μιὰ ἀπροκατάληπτη διάθεση, μὲ πιὸ ἐκτεταμένες
κερατῆς ἀπ' ὅ,τι οἱ σχεδὸν συνοδοιπόροι του Σαιρογιὰν καὶ Στάϊνμπεκ.
Ρεαλισμὸς ἦταν ἡ τέχνη του, ποὺ μόλα ταῦτα ἀλάφρωνε τὴ ζωὴ ἀπὸ
τὸ ἐποχθὲς βάρος της, χωρὶς νὰ προδίνει καὶ τὴν πυκνότητά της.
Κι' ἡ πλούσια, ὀξυδερκέστατη, ψυχολογημένη ματιά του ἀποθησαύ-
ριζε εἰκόνες ἀπὸ τὸ ἀγώνισμα, ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ θέσιμα, τῆς ἐποχῆς
μας. Ἀπὸ τίς εἰκόνες καὶ τὰ γεγονότα ξεκινούσε—ποτέ ἀπὸ τὴ θε-
ωρία, ὅπως οἱ περισσότεροι κιβδηλοποιοὶ τοῦ καιροῦ μας—γιὰ νὰ
ὑποβάλλει ὅταν χρειάζονταν, ἀπόψεις ἢ σύμβολα διδακτικὰ σπαιρτα-
ριστῆς εὐζωίας. Καὶ εἶχε τὴν πηγαία, ἀβίαστη χάρη νὰ σικιστρώνει, γιὰ
παράδειγμα, μόνον μὲ διαλόγους ἢ διήγημα ποὺ νὰ συνορεύει,
χωρὶς καθάλου νὰ ταυτίζεται, μὲ τὴ δημοσιογραφικὴ ἀνταπόκριση ἢ
τὸ χρονογράφημα. Μὲ τὴν ἴδια δόκιμη σιγουριά μπορούσε νὰ
χτίσει μὲ κυκλώπειους ὄγκους ἓνα μυθιστόρημα ποὺ νὰ συγγενεῖ
μὲ τὸ ἔπος. Τὰ ἔζησε καὶ τὰ ἔγραψε ὅλα, χωρὶς νὰ τὸν βραχυκυ-
κλώσει ὁ στόμφος καὶ ἡ τεχνικὴ. Κι' ἔκανε ξανά τὸ πεζογράφημα ἀ-
νάγνωσμα τῶν πολλῶν, μὲ πλοκή καὶ ἐπεισόδια ποτὲ ὀλοκλη-
ρωτικά, δύσβατα ἢ ὁμοιόμορφα πεδινά, παρὰ συναρπαστικά καὶ
γεμάτα διαβαθμίσεις. Στὸ πεζογράφημά του ἔδινε τὴν προσφο-
ρότητα καὶ τὴν ποικιλία ποὺ ἔχει ἡ ἀνοιχτὴ φύση, ἡ ἀνοιχτὴ ζωὴ
τῆς κοινωνίας, οὗτὴ ποὺ διαδραματίζεται μιὰ φορὰ ἢ κάθε μέρα
μπρὸς στὰ μάτια μας.

* * *

Κινητὸς τοῦ σήμερος δὲν εἶχε τὴ μονομανία ἢ τὴν παραισθήση
ὅτι ἐκτελεῖ καιμμιὰ ἀπασπαστή. Γι' αὐτὸν ἡ ζωὴ κι' ἡ πεζογραφία του

ήταν κάτι σὰ μιὰ ἀναγκαία, φυσική ἄσκηση, μιὰ σχεδὸν ἀθλητική ἐπίδοση στὶς ἱστορικές καὶ τὶς καθημερινὲς ἐμπειρίες τοῦ καιροῦ μας. Ποτὲ δὲν τὸν πόνωνε σπλαγχνικὰ ὅ,τι πέρασε, δὲν εἶχε τὴν ἀνησυχία του βυθισμένη, σὰ ράμφος, πρὸς τὰ μέσα, ὥστε ν' ἀπομένει μὲ τὴν πικρὴ γεύση τοῦ ἀδιεξόδου. Εἶχε τὰ βλέμματά του στραμμένα ἀποφασιστικὰ πρὸς τὰ ἔξω, πρὸς ὅ,τι ἔρχεται. Κι αὐτὴ τῇ ροϊκῇ ἔννοια τοῦ μέλλοντος ἄπειρες φορὲς τὴν ἐπιζητοῦσε, τὴν προκαλοῦσε, πηγαινε πρῶτος γιὰ προϋπάντησή της. Μποροῦμε τῶρα νὰ ὑποθέσουμε πὼς ἔφυγε τὴν κιττάλληλῃ ὥρᾳ πρὶν δηλαδὴ γίνεи κι' ὁ ἴδιος καὶ τὰ θέματα τοῦ παρελθόν. Γιατὶ, ἂπου νὰ ἴναι θὰ ξημερώσει πάνω ἀπ' τὰ κεφάλια μας, μὲ νέους ἀπρόβλεπτους ἀνταγωνισμοὺς καὶ κινδύνους, ἡ δυνατότητα μιᾶς «διαπλανητικῆς» ζωῆς. Φυσικὰ τὸ πριγκίπι τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου σ' ἐκείνους τοὺς χώρους τότε μπορεῖ νὰ πάρει μιὰ ἀπίθανη διάσταση, κι' ἂς ἐλπίζομε, ἴσως καὶ μιὰ ὑπερβασία τῶν σημερινῶν ἀντινομιῶν μῖσις. Καθὼς ὅμως θὰ συμπαρομαρτεῖ κι' ἡ πίεση μιᾶς ἀτομικῆς ἐποχῆς μὲ τὰ ἐπαναστατικὰ ὅπλα ποὺ θὰ φέρει στὴ διάθεσή μας, μὲ τὴν ἠθική, μπορεῖ καὶ τῇ βιολογικῇ ἀνισκατάταξη ποὺ θὰ προκαλέσει, θὰ σπαθεῖ πραγματικὸς σεισμὸς γιὰ τὶς συνειδήσεις καὶ τὴ φαντασίᾳ τῆς αὐριανῆς πεζογραφίας. Καινούργιοι προβληματικὴ τότε γύρω ἀπ' τὸ αἶτημα τῆς ριψοκίνδυνης ζωῆς, τῆς ἐλευθερίας, τῆς ἀγάπης, καλύτερα τῆς κυριαρχίας τοῦ ἀνθρώπου, ὄχι μόνον κατὰ τοῦ φυσικοῦ καὶ κοινωνικοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ «ἐξωκοσμικοῦ» καταναγκασμοῦ. Καὶ καθὼς θὰ πρόκειται γιὰ ἀνακάλυψη ἀγνωστων ἐληθειῶν καὶ γιὰ ἐκμετάλλευση πρωτοφανῶν ὑλικῶν— στὴν περιοχὴ τῶν ὑποθέσεων κινούμεσιντε πάντοτε —μπορεῖ νὰ μεταστοιχειωθεῖ ἄκόμα καὶ τὸ νόημα κι' ἡ ἴδια ἡ μέθοδος τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας: Ἀκόμα κι' ἡ ὁδόδοξη ἐκφραση αὐτῆς τῆς ἐμπειρίας, πέρα ἀπὸ τὶς τερπνὲς φαντασιακοπῖες τοῦ Ἰουλίου Βέρν, θὰ ἴναι ὅπωςδήποτε συντορικτικώτερη καὶ ἐπικώτερη ἀπὸ τὶς «κλασσικὲς» ἱστορίες, ποὺ σχεδίασε ὁ Χεμινγκουέη.

Ὁ Χεμινγκουέη πάντως στάθηκε γιὰ σήμερα ἓνας νέου τύπου ἐξερευνητής. Ἐξερευνητὴς καθόλου ἐκπληκτικὸς ἢ πρωτότυπος βέβαια, παρὰ μὲ τὰ γνωστὰ μέσα, ἀπὸ τὶς πηγὲς ὡς τὰ ἐλικόπτερα, καὶ σὲ γνωστούς, μολονότι ἐπικίνδυνους, χώρους. Τώρα ποὺ ἐκεῖνος ἀνήκει στὸ χτές, οἱ χώροι ξιναγίνονται ἀπρόσιτοι, χωρὶς τὴν αἰσθητική του μεσολάβηση. Ἡ ἀρένα ξαναγυρίζει στὰ Ρωμαϊκοῦ τύπου θεάματα, ἡ ζούγκλα περνᾷ στὶς ἀνταποκρίσεις τολμηρῶν ἀποστολῶν, ὁ πόλεμος παίρνει τὸ ὄφος σφαγείου, τὸ πολὺ νὰ χρησιμεύσει σὰν ἀναιμικὸς σχολιασμὸς φιλειρηνιστῶν συγγραφέων. Ἀκόμα κ' ἡ καθημερινότητα μπορεῖ νὰ γλυστηρήσει κ' ἐκεῖνη σπὰ χέρια τῶν ἡθογράφων, ἢ νὰ γίνεи, σὰν θέμα παθολογίας, βορὰ τῆς παραισυχολογικῆς ἢ τῆς υπαρξιστικῆς φιλολογίας.

Δὲν ἀποκλείεται ἐκεῖ, σ' αὐτὴ τὴν ἠθικὴ ἐσωστρέφεια καὶ καταβοασία, νὰ πλάσθῃ ἡ μεταδοτικὴ ζύμη γιὰ τὴν αὐριανὴ πνευματικὴ καὶ ἀνθρωπολογικὴ μας τροφή. Ὅμως ὥς τότε δὲ μπορεῖ παρὰ θὰ μᾶς παρηγορεῖ πάντα ἡ πίστη τοῦ στὴν κυριαρχικὴ ἀξία τῆς ζωῆς. Ὁ Χεμινγκουέι, ποὺ ἔπεσε θῦμα τοῦ ἰδίου τοῦ ντουφεκιοῦ του, στόχος τοῦ ἐρασιτεχνικοῦ χαρακτήρα του, εἶχε προλάβει πρὶν νὰ μᾶς διδάξῃ σὲ χιλιάδες σελίδες καὶ σ' ἄλλους τοὺς τόνους πῶς γι' αὐτόν, ἄρα καὶ γιὰ μᾶς, ὁ θάνατος δὲν εἶναι παρὰ, ὅπως καὶ ἡ γέννηση, ἓνα ἀκόμα ἀπὸ τὰ θαυμαστά ἐπεισόδια τῆς ζωῆς.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΡΑΒΙΔΑΣ

Τὰ ὄνειρα ποὺ περιπλανήθηκαν στὸν κῆπο...

Στὸν κῆπο
 ἓνα τσοῦρμο ὄνειρα
 ζητοῦσε νὰ ζεστάνῃ τὰ φτερά του
 σὶὰ σιγήθεια τῆς προσδοκίας.
 Ὅμως σὶὸ σπίτι
 δὲν περίμενε κανεὶς.
 Μιὰ ἄλυσίδα μόνον σὶὸ πάτωμα
 ἀπὸ ἀνόφιο δάκρυ,
 ἄλλη μία
 ἀπὸ χαμόγελα
 γύρω σὲ μιὰν ἀνάμνηση,
 καὶ τὸ φέρετρο τῆς ἡμέρας γεμάτο ἄστρα...

Σταυροφορία χωρίς σταυρό

ὑπόσπασμα

Μετάφραση : ΝΑΣΟΥ ΧΡΗΣΤΙΔΗ

«Γιατί ἄλλοίμονο, σὲ μερικοὺς
τὸ νὰ μὴν εἶσαι μάρτυς, εἶναι μαρτύριο»

DONNE

Τὸ αὐτοκίνητο μὲ τὰ φῶτα καλυμμένα ὥστε νὰ φαίνεται μόνον μιὰ λεπτὴ φωτεινὴ ἀκτὶν, σταμάτησε μπροστὰ στὴν εἴσοδο τοῦ αεροδρομίου. Ὁ σκοπὸς βγῆκε ἀπ' τὴ σκοπιά, ἔρριξε τὸ φῶς τοῦ φαναριοῦ του στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ αὐτοκινήτου καὶ ἀναγνώριζοντας τὸν ἀξιωματικὸ πὺν καθόνταν δίπλα στὸν Λέτερ, χαιρέτησε χωρὶς νὰ ζητήσῃ τὴν ταυτότητά του. Ἡ σιδερένια πόρτα ἀνοιξε καὶ ξανάκλεισε πίσω τους.

Τὸ αὐτοκίνητο προχώρησε καμμιὰ ἑκατοστὴ μέτρα ἀνάμεσα ἀπὸ κτίρια βυθισμένα στὸ σκοτάδι καὶ σταμάτησε μπροστὰ σ' ἓνα τσιμεντένιο ὑπόστεγο σκεπασμένο μὲ τσίγγο.

«Φτάσαμε» εἶπε ὁ ἀξιωματικὸς καὶ κατέβηκε.

Αὕτὴ ἦταν ἡ πρώτη λέξη πὺν ἔλεγε ἀπὸ τότε, εἴκοσι λεπτὰ πρὶν, σταμάτησαν νὰ μιλᾶνε ἀπογοητευμένοι γιατί δὲν μποροῦσαν νὰ κρατήσουν μιὰ συζήτηση.

Ὁ Λέτερ κατέβηκε. Ἐβρεχε σιγανὰ καὶ τὸ σκοτάδι γύρω τους ἦταν πυκνὸ καὶ κορεσμένο ἀπ' τὸ βόμβο ἑνὸς αεροπλάνου πὺν πέταγε πάνω ἀπ' τὰ σύννεφα. Ὁ ἀξιωματικὸς ἀνοιξε μιὰ πόρτα σ' ἓνα δωμάτιο ἐπιπλωμένο μὲ δερμάτινες φθαρμένες πολυθρόνες κι' ἓνα τραπέζι σκεπασμένο μὲ πράσινο ὕφασμα. Πάνω στὸ τραπέζι βρίσκονταν πολλὰ εἰκονογραφημένα περιοδικὰ μ' ἐξώφυλλα σκισμένα, ἓνα σκάκι καὶ στὰ βιβλία του τὸ ντύοιμο ἔδειχνε πὺς εἶχαν παρθεῖ ἀπὸ κάποια δημοτικὴ βιβλιοθήκη. Στὸ δωμάτιο βρίσκονταν ἀκόμα μερικὲς χαλασμένες καρέκλες, μιὰ σιδερένια σόμπα καὶ ἓνα πορτατὶφ γραφείου μὲ χάρτινο ἄμπαζοῦρ καμμένο ἐδῶ κι ἐκεῖ.

«Καθῆστε ἐδῶ καὶ ξεκουραστῆτε» εἶπε ὁ ἀξιωματικὸς καὶ

προχώρησε στο διπλανό δωμάτιο. 'Απ' εκεί έφτανε ό κρότος πού κάναν οί μπίλλιες του μπιλιάρδου.

Ό Λέτερ κάθισε σέ μιá πολυθρόνα καί πήρε ένα περιοδικό. Διάβαζε τούς τίτλους καί τή λεζάντα χωρίς νά μπορεί νά τά συνδυάσει μέ τīs εἰκόνες. Μιá ρεκλάμα κορσέδων μέ δυò λιγνές κι εὐχάριστες γάμπες καί μερικά ανέκφραστα καί περήφανα πρόσωπα, τού θυμήσε τήν 'Οδέττη γιά λίγο. Εἶχε τήν αἴσθησι ὅτι βρισκότανε στὸν προθάλαμο ἑνὸς νοσοκομείου, ένα παράξενο χτυποκάρδι κ' ένα αἴσθημα πληρότητας τῆς κύσειως.

Ό ἀξιωματικὸς σέ λίγο ξανῶθε συνοδεύοντας κάποιον.

«Νὰ ὁ πιλότος σας» εἶπε καί γυρνώντας σ' αὐτὸν πού συνοδεύε ξανῶπε «νὰ ὁ ἐπιβάτης σας».

Ό καινουργιοφερμένος, δίνοντας τὸ χέρι του στὸν Λέτερ, τούριξε μιá ματιὰ γεμάτη περιέργεια. Εἶχε σχεδὸν τὴν ἴδια ἡλικία. Πρόσωπο λεπτὸ λίγο τραβηγμένο κ' ἔμοιαζε μέ ὑπάλληλο τραπέζης ἢ λογιστῇ· εἶχε μιá στάση γεμάτη ἀφέλεια. Δυò κουμπιὰ τῆς στολῆς του ἦταν ξεκούμπωτα καί κρατοῦσε στὸ χέρι του μιá πίπα πού τὴν ξανάβαλε στὸ στόμα ἀφοῦ χαιρέτησε τὸν Λέτερ.

«Ἐπιθεωρῶ τὴ μηχανὴ τοῦ ἀεροπλάνου» εἶπε «σέ μισὴ ὥρα θὰ εἴμαστε ἔτοιμοι γιά ἀναχώρηση».

Ό Λέτερ κούνησε τὸ κεφάλι συμφωνώντας, δὲν ἤξερε τί νά πεῖ.

Οἱ δυὸ ἀξιωματικοὶ σταθῆκανε γιά λίγο ἀναποφάσιστοι. Τελικὰ τραβηχτήκανε σέ μιá γωνιά καί ἄρχισαν μιá συζήτηση ὑπηρεσιακὴ χωρὶς νά τὸν προσέχουν καθόλου. Ό Λέτερ καταλάβαινε τὸ τὰκτ πού ὑπαγόρευε αὐτὴν τὴν ἔλλειψη ἐπισημότητας, ἀλλὰ εἴρισκε πὼς τὸ παρακάνανε. Ἡ ἀόριστη αἴσθησι πὼς βρισκότανε σέ νοσοκομεῖο μεγάλωσε καί τοῦ θυμήσε τὴν ἐποχὴ πού χειρουργήθηκε ἀπὸ σκωληκοειδίτιδα. Όταν ἦταν ξαπλωμένος στὸ φορεῖο περίμενε ἀρκετὰ γιά νά τὸν ἀνεβάσουν στὸ χειρουργικὸ κρεβάτι, γιὰτὶ οἱ γιατροὶ καί οἱ νοσοκόμες συνέχιζαν τὸ ἀτέλειωτο πλύσιμο τῶν χειρῶν τους, φλυαρώντας σὰν νά ἤθελαν νά τοῦ δείξουν ὅτι πρόκειται γιά μιá πολὺ συνηθισμένη ὑπόθεση. Καὶ τότε, ὅπως καὶ τώρα, ἤθελε νά ἐνδιαφερθοῦν γι' αὐτὸ μ' ἄλλον τρόπο, ἐνῶ ἔτσι τοῦ ἔδιναν τὴν ἐντύπωση πὼς αὐτὸς πού ἦταν ὁ ἄμεσος ἐνδιαφερόμενος δὲν εἶχε νά κάνει τίποτα.

Μετὰ ἀπὸ λίγη ὥρα οἱ δυὸ ἀξιωματικοὶ φύγανε καί ὁ Λέτερ ἔμεινε ξανὰ μόνος. Στὸ γειτονικὸ δωμάτιο ξανάρχισαν νά παίζουν πὶγκ-πόγκ. Ό θόρυβος πού κάνανε οἱ μπίλλες χτυπώντας στὸ τραπέζι, ἔμοιαζε μέ τὴ θλιβερὴ μονοτονία τῆς σταγόνας τοῦ νεροῦ μιᾶς βρύσης πού στάζει. Μιá γυναῖκα μέ μπλὲ στολὴ

καὶ πρόσωπο ὠχρὸ καὶ σκυθρωπὸ, τοῦ ἔφερε ἓνα κύπελλο τσαΐ.

«Θέλετε ζάχαρη;» τὸν ρώτησε. «Ναί, εὐχαριστῶ» ἀπάντησε ὁ Λέτερ καὶ αἰσθάνθηκε ἓνα σφίξιμο στὸ λαιμὸ δυσάρεστα ξαφνιασμένος ἀπὸ τὸ βραχνὸ τόνο τῆς φωνῆς της.

Ἔβαλε ἓνα κουτάλι ζάχαρη στὸ τσαΐ καὶ ὁ Λέτερ πρόσεξε ὅτι ἦταν γεμάτη κιτρινωπὰ κομματάκια ἀπ' τὰ βρεγμένα κουτάλια ποὺ βάζανε στὴ ζαχαριέρα.

Θάθελε πολὺ νὰ φλυαρήσει λιγάκι μ' αὐτὴ τὴ γυναῖκα, ἀλλὰ δὲν εὔρισκε πῶς ν' ἀρχίσει. Οἱ γάμπες της ἦταν ὁμορφες καὶ φοροῦσε γκρι βαμβακερὲς κάλτσες. Ἄφησε τὸ κύπελλο τοῦ τσαγιοῦ στὸ πράσινο σκέπασμα τοῦ τραπεζιοῦ καὶ ξαναβγῆκε χωρὶς νὰ τὸν κυττάξει οὔτε μιὰ φορά.

Ὁ Λέτερ ἀναρωτήθηκε γιατί τόκανε αὐτό. Ἦταν μήπως ἀπὸ διακριτικότητα γιὰ τὴν ἐπικίνδυνη ἀποσιλῆ του ἢ μᾶλλον ἀπὸ τὸ ἐνστικτο ποὺ κάνει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους ν' ἀποστρέφουν τὸ βλέμμα ἀπ' αὐτοὺς ποὺ εἶναι σημαδεμένοι ἀπὸ ἀρρώστεια ἢ ἀπὸ κάτι χειρότερο; Θυμήθηκε ὅτι στὴ φυλακὴ ὅταν βγαίνανε στὴν αὐλὴ δὲν κυττάζανε ποτὲ πρὸς τὸ κελλὶ τῶν καταδικασμένων σὲ θάνατο. Δοκίμασε τὸ τσαΐ, τὸ βρῆκε πολὺ γλυκό, ἀλλὰ ἀρκετὰ ζεστό, κ' ἔτσι τὸ ρούφηξε μὲ ἀπληστία. Θάθελε ἀκόμα ἓνα φλυτζάνι, ἀλλὰ δὲν ἤθελε νὰ πάει στὸ διπλανὸ δωμάτιο νὰ τὸ ζητήσει.

Ἔβγαλε ἀπ' τὴν τσέπη του τὸ γράμμα ποὺ εἶχε ἀρχίσει νὰ γράφει ἀπ' τὸ πρωῒ μὰ τὸ σταμάτησε, ἐπειδὴ δὲν εἶχε διάθεση νὰ τὸ τελειώσει. Σκέφθηκε πῶς ἂν δὲν τὸ τελείωνε τώρα, δὲν θάφθανε ποτε στὸν προορισμὸ του. «.....Ἔτσι λοιπόν, Ὀδέττη, δὲν θὰ ὑπάρξει συνέχεια...» Τὰ γράμματα ἦταν πολὺ ἀχνὰ γιατί ἔγραφε πάνω στὸ πράσινο σκέπασμα τοῦ τραπεζιοῦ, πῆρε τὸ περιοδικὸ ποὺ εἶχε τὴ ρεκλάμα γιὰ τοὺς κορσέδες, ἀκούμπησε ἐπάνω τὸ χαρτί καὶ συνέχισε. «Σήμερα, δὲν ξέρω ἂν ἡ σιλουέττα ποὺ εἶδα στὸ φινιστρίνι ἦταν πραγματικὰ ὁ Ossie ἢ ἦταν παραίση. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἀλλάζει τίποτα. Ἄν δὲν ἦταν αὐτὴ ἡ εἰκόνα στὸ τζάμι κάτι ἄλλο θάχε συμβεῖ. Ἄν ὁ Ἀνδρέας δὲν εἶχε πεῖ τὴ μόνη φράση ποὺ τόσο περίμενα, κάποιος ἄλλος θὰ τὴν εἶχε πεῖ. Αὐτὰ τὰ σημεῖα εἶναι προβολὲς τῆς ἀτομικῆς μας μοίρας. Ἡ Σόνια εἶχε πεῖ κάποτε ὅτι ὑπάρχει καὶ μιὰ γεωμετρία τοῦ πεπρωμένου ποὺ ἐνεργεῖ ἔτσι, ὥστε μιὰ εὐθεῖα νὰ τέμνει πάντοτε τὶς παραλλήλους σὲ ἴσες γωνίες. Ξέρω τώρα ὅτι σ' ἀγαπῶ καὶ θὰ σ' ἀγαπῶ ὥς τὸ τέλος. Τώρα καταλαβαίνω ὅτι ἡ σύγχυση τῶν.....δὲν ἦταν τυχαία. Εἴμαστε δυὸ στρεβλὰ μωρὰ χαμένα σ' ἓνα δάσος ἀδιάβατο. Σήμερα φεύγω ἀπ' τὸ ἐλικοειδὲς

μονοπάτι. Δεν έχω καμμιὰ αὐταπάτη γι' αὐτή μου τὴν πράξη οὔτε γιὰ τὴν ὑπόθεση ποὺ ὑπηρετῶ. Ὅταν ἤμounα παιδὶ γεμᾶτο μὲ πολὺ λεπτὲς γραμμὲς μπλὲ καὶ κόκκινες, ἀνακατωμένες. Δεν διέκρινες τίποτε. Ὅταν ὅμως τὸ σκέπαζες μ' ἓνα κομμάτι μεταξωτὸ κόκκινο χαρτὶ ἐξαφανίζονταν οἱ κόκκινες γραμμὲς καὶ οἱ μπλὲ σχηματίζανε μιὰ εἰκόνα: ἓνας κλόουν σ' ἓνα τοίρκο κράταγε ἓνα στεφάνι κι ἓνας σκύλος πηδοῦσε μέσ' ἀπ' αὐτό. Ἄν τὸ σκέπαζες μὲ μπλὲ χαρτὶ ἐμφανιζότανε ἓνα βρυχώμενο λιοντάρι ποὺ κυνήγαγε τὸν κλόουν. Μπορεῖς νὰ παίξεις τὸ ἴδιο παιγνίδι μ' ὅποιοδήποτε ἄνθρωπο ἢ ζωντανὸ νεκρό. Μπορεῖς βλέποντας μὲ τὸ διαφανὲς κόκκινο χαρτὶ τῆς Σόνιας νὰ γράψεις μιὰ βιογραφία τοῦ Ναπολέοντα ἀπ' τὴ σκοπιὰ τοῦ θυρεοειδοῦς του ἀδένᾳ· ἔχει γίνει αὐτὸ καὶ τὸ ὅτι κατέκτησε τὴν Εὐρώπη θὰ ἐμφανισθεῖ παρεμπιπτόντως σὰν ἐπακόλουθο σύμπτωμα τῆς δραστηριότητος τῶν δύο μικρῶν σὰν πιζέλι λοβῶν. Μπορεῖς νὰ ἐξηγήσεις τὰ μηνύματα τῶν προφητῶν μὲ τοὺς ἀφροὺς τῆς ἐπιληψίας καὶ τὴν Madonna Sixtina σὰν προβολὴ ἑνὸς αἰμομικτικοῦ ὄνειρου. Ἡ εἰκόνα ποὺ θὰ δεῖς ἂν χρησιμοποιήσεις τὸ ἄλλο διαφανὲς μπλὲ χαρτὶ δὲν θὰ εἶναι λιγώτερο ἀληθινὴ οὔτε λιγώτερο πλήρης. Ὁ κλόουν καὶ τὸ λιοντάρι εἶναι ἐκεῖ μπλεγμένα μέσα στὸ ἴδιο σχέδιο. Λέγοντας ὅμως ὅτι καὶ οἱ δύο εἶναι ἰσόμορφα πλήρεις, ἴσως ὑπερβάλλω. Ἀπ' τὸν καιρὸ τῆς Ἀναγέννησης τὸ κόκκινο διαφανὲς χαρτὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ μας λογισμοῦ ἔφθασε σὲ μεγαλύτερη τελειότητα ἀπὸ τὸ μπλὲ τῆς μύησης καὶ τῶν ἡθικῶν μας πεποιθήσεων. Τέσσερες αἰῶνες τώρα τὸ πρῶτο προοδεύει, ἐνῶ τὸ δεύτερο παρακμάζει. Πιὸ πρὶν ὅμως, στὴ Γοτθικὴ περίοδο, οἱ δίσκοι τῆς πλάστιγγας βρισκότανε σὲ ἀντίστροφη θέση, καὶ πιστεύω ὅτι ἐκεῖ θὰ ξαναγυρίσουν. Ὁ καιρὸς τῶν πειραματισμῶν μπορεῖ νὰ διαρκέσει ἀκόμῃ χρόνια καὶ νὰ γίνουν κ' ἄλλες σειρὲς ἐκρήξεων. Ἡδὴ οἱ φιλοσοφίες καὶ τὰ μεγάλα πολιτικὰ ρεύματα τῶν τελευταίων αἰώνων εἶναι ἀμετάκλητα σκεπασμένα ἀπὸ τὰ ἐρείπια. Κάθε προσπάθεια ἀναβίωσής του εἶναι μάταιη. Καὶ ἡ σωτηρία δὲν θαρθεῖ ἀπ' τὴ βελτίωση μιᾶς ἐργαστηριακῆς συνταγῆς. Ἡ ἐποχὴ τῶν ποσοτικῶν ἀξιῶν πλησιάζει στὸ τέλος της...»

Ἡ πόρτα τοῦ διπλανοῦ δωματίου ἀνοιξε καὶ ὁ νεαρὸς πιλότος φάνηκε.

«Θὰ εἵμαστε ἔτοιμοι σὲ δέκα λεπτά» εἶπε «αἰσθάνεσθε καλά;»

Ὁ Λέτερ κατένευσε. Ἐνας χαρούμενος θόρυβος ἀκουγότανε καὶ ὁ κρότος ἀπ' τὶς μπάλλες τοῦ πῖγκ-πὸγκ δυνάμωνε, ἡ πόρτα ξανάκλεισε καὶ ὁ Λέτερ συνέχισε γρήγορα τὸ γράμμα.

«...Θὰ σοῦ πῶ τί πιστεύω, Ὀδέττη. Πιστεύω πὼς ἓνας καινούργιος θεὸς εἶναι ἕτοιμος νὰ γεννηθεῖ. Κι αὐτὸ εἶναι κάτι γιὰ τὸ ὁποῖο μόνο σὲ ὠρισμένες στιγμές ἔχει κανεὶς τὸ δικαίωμα νὰ μιλάει. Ἡ στιγμή ὅμως αὕτη ἦρθε γιὰτὶ σὲ λίγο φεύγω. Δόξα στὸ θεὸ πὺν δὲν γεννήθηκε, Ὀδέττη. Μὴν προσπαθεῖς νὰ μαντεύσεις τὸ μήνυμά του ἢ τὴ μορφή τῆς λατρείας του. Αὐτὸ θὰ γίνεῖ ὕστερα ἀπὸ μᾶς. Οἱ σημερινοὶ μυστικοὶ εἶναι τὸ ἴδιο ἀξιοθρήνητοι ὅπως καὶ οἱ πολιτικοὶ ἀναμορφωτές. Γιὰτὶ εἴμαστε οἱ τελευταῖοι ἀπόγονοι τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἀναγέννησης, τὸ τέλος καὶ ὄχι ἡ ἀρχή...»

Ἡ πόρτα ξανάνοιξε. Τὸ πρόσωπο τοῦ νεαροῦ πιλότου ἦταν πιὸ σοβαρὸ καὶ ἡ ὅλη στάση του πιὸ ἀφελής.

«Ἐμπρός, νεαρέ, πᾶμε» εἶπε χαρούμενος.

Τ Α Σ Ο Σ Ν Α Ο Υ Μ

Στὴ γειτονιά μου οἱ ἄνθρωποι

Στὴ γειτονιά μου οἱ ἄνθρωποι
δὲν ἔχουν τίποτα τὸ παράξενο·
οἱ γυναῖκες πλέκουν
καὶ βυζαίνουν τὰ παιδιά τους
ὅμοια μ' ὅλες τὶς γυναῖκες τοῦ κόσμου·
οἱ ἄντρες τὰ βράδια διηγοῦνται
ἱστορίες παλῆς ἀπ' τὸν καιρὸ τοῦ '22
καὶ τὰ παιδιά ξυπόλυτα
κυνηγοῦνε στοὺς δρόμους τὸ ὄνειρό.
Στὴ γειτονιά μου οἱ ἄνθρωποι
δὲν ἔχουν τίποτα τὸ παράξενο·
μόνο πὺν χρόνια τώρα
ἔχουν ξεχάσει νὰ χαμογελοῦν
κάτω ἀπ' τὶς ἴδιες «προσωρινές»
τενεκεδένιες στέγες.

ARCHIBALD MACLEISH

Μετάφραση : ΓΙΩΡΓΟΥ ΟΔ. ΦΡΑΓΚΟΥΛΗ

Ἀθετημένη υπόσχεση

Αὐτὸ ἦταν πλάι στὴ θύρα...
 Στὶς μηλιές δειλινὸ γεμάτο φύλλα...
 Καὶ ποτὲ δὲν θὰ ξεχνοῦσες πιά...
 Κι' ἂν ἀκόμα πέθαινες θάταν αὐτὰ

Ρίγη ἀλησμόνητα.

Καὶ θὰ γυρνοῦσες
 Μ' ὅ,τι σαλπάρισμα, ἀπ' ὅποια ἀκτὴ
 τὸ βράδυασμα νὰ θρεῖς σ' αὐτὰ τὰ φύλλα
 τ' ἀγκάλιασμα στὴ θύρα πλάι αὐτῇ...

Νομίζω, ὦ, ὅχι πιά, Ὁφηλία,
 πὼς δὲν ὑπάρχουν πάντα (σὰν φεγγάρι)
 κατοπινὲς ἀνάμνησες:

(Θαορῶ ὅτι ὑπάρχουν,
 πότε-πότε, λίγα ἀλλόκοτα ἀστέρια ψηλὰ στὸν οὐρανό)...

Ὁ χειμώνας εἶναι ἄλλη χώρα

Ἄν ποτὲ τὸ φθινόπωρο
 τέλειωνε! Ἄν ἡ γλυκειὰ ἐποχὴ,
 τὸ βραδυνὸ φῶς στὰ ψηλὰ δέντρα
 τέλειωνε! Ἄν ἡ εὐωδιά, ἡ μυρωδιά
 πεσμένων μῆλων, σκόνη στὸ δρόμο,
 νερὸ κάπου κοντά, ἡ ὄσμηση
 νεροῦ ν' ἀγγίζει, ἂν τοῦτο τέλειωνε
 θ' ἄντεχα τὴν ἀπουσία στὴν νύχτα
 τὰ χέρια πέρα ἀπ' τὸ φτιάσιμο χειρῶν, τ' ὄνομα
 πὺν ἡ κλήση του ποτὲ δὲν ἀπαντήθηκε μὲ τ' ὄνομά μου
 τ' ὄραμα π' ὁσμίστηκες, ἀλλὰ ποτὲ δὲν εἶδες.
 Ὅλα τοῦτα τ' ἄντεχα
 ἂν τὸ φθινόπωρο ἔληγε κι' ἔφτανε κρύο φῶς.

Στὴν κόψη τῆς Πίνδου

Σέρνονταν ὀκνὰ ἡ φάλαγγα πάνω στὰ βουνὰ καὶ εἴχαμε ὅλοι τὶς πληγές μας. Ἔτσι πρωτογνώρισα τὰ δάση τῆς Τύμφης. Ἔσερνα τὰ εἴκοσι τρία μου χρόνια στὴν κόψη τοῦ ξυραφιοῦ. Ἀπὸ τὴ μιὰ ὁ λυσσασμένος θυμὸς γιὰ τὸ ἄδικο τῆς περιπέτειας, ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ ψυχικὴ καὶ ἰδεολογικὴ μόνωση. Ὅλα ὁδηγοῦσαν στὸ γκρεμό. Μοῦ χρειάζονταν ἀντιστύλι καὶ γύρα μου—στοὺς ἄλλους—δὲν τὸ βρῖσκα (μονόχνωτοι στὶς ιδέες τους, ἰδιοτελεῖς, σκιαγμένοι). Τὸ δεύτερο βράδυ τῆς ὁδοιπορίας, βρέθηκα ξαπλωμένος ἀνάμεσα σὲ δυὸ ρετάλια. Παστωμένα σαράντα, πάνω-κάτω, κορμιὰ. Ἀνάσaina μὲ κόπο στὴ βόχα καὶ θυμὸν: τὸ ἄγριο φίλημα τῆς μάνας μου σὰν τὴν ἔσπρωξαν ἀπὸ κοντά μου, τὸν ἀνθρωπάκο ποὺ εἶχε τὴν τόλμηνὰ μοῦ πετάξει ἓνα πάκο καπνὸ, ὕστερα τοὺς κατακτητές, τὴ μισαλλοδοξία, τὴν ποιητὴ Κοτζιούλα ποὺ ἤθελε—σώνει καὶ καλὰ—τὸν ἔπαινο γιὰ μιὰ...νεκρολογία του (ἡ «Ἀχιλλεῖος πτέρνα» τῶν λογίων καὶ τῶν πιὸ ταπεινοφανῶν). Τότε, λοιπόν, ἦταν ποὺ ὁ πλαϊνός μου, ἄρχισε νὰ κλαίει κάτω ἀπὸ τὸ σκέπασμα: «Θὰ μᾶς σκοτώσουν», ἔλεγε ἀνάμεσα σὲ ἀναφυλλητά, «θὰ μᾶς σκοτώσουν, πιές» καὶ ψαχουλεῦτὰ μοῦ ἔβαλε στὰ χέρια παγούρι μὲ τσίπουρο. Ἦταν μεθυσμένος. Ἐφερα τὸ χέρι στὸν ὦμο του ψαχουλεύοντας. Νόμιζα πὼς εἶχε ἀκόμα τὶς ἐπωμίδες τοῦ ἀξιωματικοῦ, μὰ εἶχε προνοήσει...Πίστεψε πὼς ἦταν ἀγκάλιασμα κι ἔφερε τὰ χεῖλη του στὸ μέτωπό μου: «Θὰ μᾶς σκοτώσουν», ξανάπε. Τότε ἦταν ποὺ τὸν κλώτσησα καὶ γύρισα ἀπότομα στὸ ἄλλο πλευρὸ γιὰτὶ μοῦ ἔδινε τὴν ἐντύπωση τεράστιου ποντικοῦ, τουμπανιασμένου ἀπὸ πανούκλα. Τὸ ἄλλο ρετάλι ἄπλωσε τὸ χέρι του κι ἐκεῖ στὸ σκοτάδι μοῦ ἀποκαλύφθηκε πὼς ἦταν σεξουαλικά ἀνώμαλος. Πετάχτηκα ὀρθός. Ἐσπασα τὸ τζάμι. Ἡ χινοπωριάτικη ψύχρα ἦταν σὰν τὸ τελευταῖα ἄγριο φίλημα τῆς μάνας μου. Ἀπὸ τὸ χέρι ἔσταζαν αἵματα. Κύτταξα τὸ πράσινο φεγγάρι.

μέσ' ἀπὸ τὰ δάκρυά μου καθὼς ψήλωνε πάνω ἀπὸ τὸ δάσος, τὸ δάσος ποὺ σέρνονταν μακριὰ καὶ χάνονταν στὴν πελώρια φωτεινὴ σπηλιά τοῦ ὀρίζοντα.

Δυὸ ἀντάρτες μὲ τράβηξαν βίαια. Τοὺς καθησύχασα πὼς δὲν ἔγινε ἀπόπειρα γιὰ δραπέτευση· τὰ νεῦρα μου ἔφταιγαν· μιὰ κρίση ποὺ πέρασε, μιὰ «ἐκκένωση τῶν νευρώσεων».

Τὴν ἄλλη μέρα βουλιάσαμε στὰ δάση. Ἦταν κάτι τὸ θαυμάσιο. Ἡ ψυχικὴ ταλαιπωρία ἔσβησε. Μνήμη δὲν ὑπῆρχε· μονάχα ἡ ὄραση ἔτρεχε στοὺς κορμούς σὰν σκίουρος. Ἀνθισε τὸ χαμόγελο σπάζοντας τὰ τεζαρισμένα πρόσωπα. Ὅλα ἦταν ἐγκάρδια. Ἡ ψυχὴ τοῦ δάσους μᾶς ἔπαιρνε σὲ κόσμο μαγείας· στὴν ὀνειρώδη μάρσιπό του ἀργοσαλεύαμε ἀγνισμένοι. Τὸ ὠραιότερο ποὺ ἔχουν αὐτὰ τὰ δάση εἶναι ἡ σιωπὴ, πελώρια γλυκιὰ σιωπὴ σὰν τῶν παύσεων τῆς μουσικῆς. Πότε-πότε, τρίζανε χαρούμενα οἱ φλοῦδες, σκάζανε ἀπὸ ὑγεία ἢ ἀναστέναζε ὁ ἄνεμος στὸ σταυρὸ τῆς κορφῆς τῶν δέντρων. Οἱ ἀντάρτες ξέχασαν τὴν ἀσφυκτικὴ ἐπιτήρηση, ὁ πανουκλιασμένος τὸν πανικό του, κι ἐγὼ—ὁ νεώτερος τοῦ караβανιού—πήγαινα ἀνάλαφρος σὰν σπόρος κουκουναριοῦ. Ἐδῶ ἡ μονιὰ τῆς ἀρκούδας. Ἀκακο ζωντανὸ ποὺ ρημάζει χωράφια, δέντρα κι ἀμπέλια. Συνάντησα τὸ κουφάρι τῆς γελοιοποιημένου, γιομάτο σάπιο χορτάρι, περγέλιο τῶν σκυλιῶν. Ἀργότερα μοῦ διηγήθηκαν—παιδιὰ καὶ γριές—χαριτωμένες ἱστορίες: Ἦταν, λέει—ἀπὸ πρῶτο στόμα ἡ ἱστορία—λειβάδι μὲ ξινομηλιές τριγύρα. Πῆγε ἡ βιάστα(νύφη) νὰ μαζέψει χορτάρι. Ἡ ἀρκούδα ἀπὸ τὸ κλαρί τῆς πέταξε ξινόμηλα. Ἡ νύφη φώναξε τὸ φτσιώρλου (παιδί) νὰ μὴ τὴν πειράζει. Μὰ τὸ παιδί δὲν ἀποκρίθηκε καὶ τὰ ξινόμηλα πέφταν στὸ κεφάλι τῆς. Ζύγωσε γελώντας ἡ νιόνυφη καὶ σκαρφάλωσε ἀνέμελα. Στὸ παραπάνω κλαρί ἡ καφετὴ ἀρκούδα γκρίνιαξε· τὸ ἀρκουδάκι τῆς σκάλωσε κατάκορφα. Ἡ νιόνυφη ἔσκουξε κατρακυλώντας: «ἀγόνια» (ἔλα γρήγορα). Τὴν ἄκουσε ὁ κυνηγός. Τὸ μολύβι ξέσκισε τὰ πλευρὰ τοῦ ζωντανοῦ ποὺ πέφτοντας βαρειά σύρθηκε οὐρλιάζοντας κι ἄρπαξε τὴν ποδιά τῆς νιόνυφης. Τὴν κύλησε στὸ χορτάρι κι ὅπως ἡ ἀνάσα του ζύγωνε καυτὴ τὸ γυναικίσιο λαιμό, τὸ ἀρκουδάκι θρηνώντας μπῆκε μεταξὺ θεριοῦ κι ἀνθρώπου σώζοντας τὴ βιάστα. Ἐκείνη τὸ περιμάζεψε, τ' ἀγάπησε σὰν παιδί τῆς. Πέρασαν οἱ καιροί· ἡ ὁμορφὴ φιέτα

(κοπέλλα) ἔγινε μουάσια (γριά) μ' ἓνα τριμμένο σεγκούνι. Σκουπίζοντας τὰ θαμπωμένα μάτια τῆς μὲ τὴν ἄκρη τοῦ κεφαλομάντηλου πρόσθεσε: «Ἡ ἄρκουδα εἶναι καλὸ, θεοτικὸ θηριό· τὸ λύκο νὰ σκιάζεσαι σὰ λάχουν χιόνια».

Ἐδῶ τὸ ὑψόμετρο ἀπὸ χίλια καὶ πάνω, τὸ Θιβέτ τῆς Ἑλλάδας: Βλαχοζάγορα, Μέτσοβο, Κόνιτσα· γι' αὐτὰ θὰ σὰς πῶ. Τὰ περπάτησα νηστικός, ψειριάρης, ἐλεεινός, μὰ καὶ γιομάτος ποιητικὸ θάμπωμα.

Κατηφορίζοντας στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς Μόρφας βρεθήκαμε στὴ Βωβοῦσα ποὺ τὴν ἔκαψαν οἱ Γερμανοί. Τὸ ραχοκόκκαλὸ τῆς Πίνδου γνώρισε τὸν πιὸ ἄγριο πόλεμο. Δέκα ὀλάκαιρα χρόνια κράτησε τὸ φονικὸ. Σπάρθηκαν οἱ λαγκαδιές ἀπὸ στέρνα παιδιῶν ποὺ κλείνανε ἀγάπες καὶ κάτω ἀπὸ τὰ ἐλατόδεντρα θὰ δεῖς τὸ ζαρκάδι ν' ἀντικρύζει συλλογισμένο πυραμίδες νεκροκεφαλῶν. Ἀζήτητα κι ἀνώνυμα κόκκαλα σὰν τὴν πέτρα, μὰ καὶ ἡ πέτρα, σ' αὐτὸ τὸ κοκκινόχωμα, ἔχει κάποια ζήτηση! Καὶ μόνο ὁ εὐφάνταστος στρατοκόπος πάει νὰ ξεδιαλύνει στὸ χτύπημα τοῦ ἀγέρα κάποιο κρυφὸ ἀπομεινάρι: ἥρωϊκὴ ἀνάσα, πλατάγιασμα φλάμπουρου. Ἀργότερα πῆγε ἡ μνήμη μου κάπου ἐκεῖ, κούρνιασε καὶ μοιρολόγησε σὰ νεκροπούλι:

«Τὸ χνῶτο τῆς καλοκαιριᾶς – σὰν τὸ κερὶ λιῶν' ἡ καρδιά – , τὸ χνῶτο τῆς καλοκαιριᾶς, τῶν ἀηδονιῶν τὰ πίφερα τρυποῦν τὴ γῆς νὰ φέρουνε στὴ χλαίνῃ σας λουλούδια, ν' ἀδειάσουν στὰ πηλὴκια τῆς χαυρυγῆς τὸ χρῶμα κ' ἓνα μαντήλι δάκρυα ἀπὸ τὸν πάνω κόσμο».

Ὡς ἐδῶ φτάσανε οἱ Ἴταλοὶ τὸ '40, ὥς τὸ γεφύρι ποὺ ἐνώνει τὶς δυὸ συνοικίες τῆς Βωβοῦσας. Λένε πῶς οἱ κάτοικοι τοὺς δέχτηκαν ἐγκάρδια.

Θυμοῦμαι κάτι ψηλόκορμους ἄντρες – ἓνα μπόϊ πιὸ πάνω ἀπὸ τοὺς δικούς μας, ποὺ φέρνανε, σὰν ἤμουν μικρός, ξυλεία καὶ τὴ στοιβάζανε στὸ μεσοχώρι μας γιὰ νὰ τὴ φορτώσουν τ' αὐτοκίνητα. Τοὺς ἔβλεπα καὶ μετροῦσα μὲ κόπο τὰ δάχτυλα τῶν χεριῶν τους, γιατί μοῦ φάνταζαν ὑπερφυσικά. Τὸ ἴδιο καὶ τὸ κεφάλι τους: στρογγυλό, ἡλιοψημένο, δυνατὸ πάνω στὸν ταυρίσιο λαιμό τους. Κάτω ἀπὸ τὴ σκούρα φουστανέλλα τοὺς κατέβαινε ὥς τὸν

ἀστράγαλο ἢ ἐφαρμοστή στοὺς μηροὺς καὶ στὶς κνήμες βράκα καὶ στὰ πόδια μεγάλα, καλιγωμένα τσαρούχια. "Ὅπως ἐμεῖς παίζαμε τὶς λιανόβεργες, ἔπαιζαν αὐτοὶ μὲ κυκλώπια δύναμη τὰ μεγάλα δοκάρια ἢ τιθάσευαν τ' ἄγρια, γινεστώμενα μουλάρια τους. Κάθονταν κάτω ἀπὸ τὸ πλατάνι καὶ κατέβαζαν μὲ δυὸ δαγκωματιές ὀλάκερες φέτες ψωμί· τ' ἄσπρα δόντια τους ἄλεθαν σὰ μυλόπετρες, ὅλα στὴ σειρά. "Υστερα ἀνάγερναν τὸ κεφάλι καὶ πίνανε κρασί ἀπὸ τὶς ξύλινες τσότρες τὶς κεντημένες μὲ καρφάκια. Τὸ κρασί γουργούριζε τὸ λαρύγγι τους, ὅπου ἀνεβοκατέβαινε τὸ μῆλο τους σὰν τὴ γροθιά μας. Φυσιογνωμίες γνωρίζαμε μονάχα· ἦταν σιωπηλοὶ, ἴσως μονόχωνοι, ἄντρες τοῦ δάσους. Δέ μᾶς χάιδεβαν ποτέ, μὰ κι οὔτε μᾶς χούγιαζαν ὅταν σταυρώνοντας τὰ μαδέρια τους κάναμε τραμπάλες. Περιμέναμε τὰ καραβάνια στὸ ἔμπα τοῦ χωριοῦ μας καὶ τὰ ξεπροβοδίζαμε μακρύτερα. "Υστερα τὰ κοιτάζαμε πὺ χάνονταν στὴν ἡλιοβολή μὲ τοὺς μυθικοὺς καβαλλάρηδες καὶ μιὰ θλίψη σὰ χνούδι πεταλούδας πασάλιζε τὴν ψυχὴ μας.

Φυλὴ γιγάντων. Λέγεται πὺ εἶναι ἀπόγονοι τῶν Ρωμαίων πὺ γιὰ νὰ ἐλέγχουν τὶς διαβάσεις τῆς Πίνδου εἶχαν ἐγκαταστήσει φρουρές. Καὶ ἡ ἱστορικὴ μνήμη—διατηρημένη ἀπὸ τὴν κουτσοβλάχικη γλῶσσα καὶ τὴ συστηματικὴ Ρουμάνικη προπαγάνδα—ἔγινε πράξη ἀπὸ μερικοὺς ντόπιους: Θέλησαν νὰ συστήσουν τὸ Καντόνι τῆς Πίνδου, κρατίδιο στὴν ἑκτασὴ τοῦ Λουξεμβούργου. Ἀνοησίες. Μιὰ ἀλυσίδα χωριῶν μιλοῦν τὴν ξένη ἄγραφη γλῶσσα. Αὐτοὶ οἱ ἄμοιροι ταπεινοὶ ξωμάχοι δὲν εἶχαν ἄτλαντες γιὰ νὰ δοῦν πόσο μακριὰ τους ἦταν τὸ Βουκουρέστι καὶ ἡ Ρώμη, μὰ ἔπρεπε νὰ εὐθυγραμμίζονται μὲ τὴ στάση πολλῶν τέκνων τους πὺ δίδαξαν τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα ἢ ὕψωσαν σὲ πανελλήνια ἐκτίμηση τὴν Ἑπειρωτικὴ φυλογένεια. Ἀλλοῦ ἀνήκει τὸ βάρος τοῦ κρίματος: στὴν πολιτεία μας.

Λοιπὸν, ἐκεῖνο τὸ βράδυ κοιμηθήκαμε στὴ Βωβοῦσα. Οἱ κάτοικοι σκιαγμένοι, φαίνεται, ἀπὸ τὶς σὲ βάρος τους διαδόσεις γιὰ συνεργασία μὲ τοὺς Ἰταλοὺς, δεσμῶτες καὶ κρατούμενους μᾶς φίλεψαν στ' ἄκαγα σπίτια τους. Παχιές, φλοκερές βελέντζες, κούτσουρα δαδένια στὸ τζάκι, πατώματα ἀπὸ ρόμπολο πὺ μοσχοβολοῦσε ρετσίνι. Στατικὴ ἢ κοινωνία τους ὅλο ὑγεία, ἀποξεχασμένη στὰ δάση.

”Αντρες ποὺ ὅλημερίς πελεκοῦνε κορμούς γιὰ σκάφες καὶ βαρέλια. Οἱ γυναῖκες βάφουν μὲ φυτικά χρώματα, ὑφαίνουν ἢ μοιρολογοῦνε ξενόγλωσσα (πόσο μοῦ ράγισαν τὴν καρδιά μοιρολογίστρες τοῦ Μετσόβου πάνω ἀπὸ τὸ φέρετρο ἑνός νέου!). Καὶ τὰ κορίτσια στὴ νεροσυρμὴ τραγουδοῦν γλυκὰ σὲ τραχὺν ἦχο: «Φλουάρα γκαλμπινιάρε
ντιμάντε ἀφιατιλόρου
σεγίνε σὲ μιὰ ντούνα»

(Λουλούδι κίτρινο, μῆνυσε στὶς κοπέλλες νὰ ρθοῦν νὰ μὲ μαζώσουν).

Τ’ ἀγόρια τους, ἀμολυτὰ στὸ δίχως ἠθικοὺς κινδύνους περιβάλλον, ψηλώνουν στήνοντας στὶς γειτονιὲς πετροπόλεμο ἢ στὸ δάσος κρυφὴ ἀμάχη μὲ τὴν ἀρκούδα γιὰ τὴν κατάκτηση κουφάλας ποὺ κρύβει μέλι...

Ὁ ὕπνος ἀργοῦσε νὰ μὲ βρεῖ. “Ὅλο ἐκείνη ἡ φωνὴ τοῦ ἰταλοῦ στρατιώτη, ποὺ τὸν βρῆκα πεσμένον στὸ σκοτεινὸ νάρθηκα τῆς ἐκκλησίας τους, μὲ καλοῦσε σπαραχτικά: «ἄκουα, ἄκουα» (νερό, νερό). Ἐκεῖ μᾶς εἶχαν μαντρώσει πρὶν μᾶς μοιράσουν σὲ σπίτια. Βογγοῦσε καὶ στὴν ἀρχὴ νόμισα τὸ σκοτεινὸ ὄγκο του γιὰ πληγωμένο ζωντανό, ἴσως ἀρκούδα. Ἦταν ἀπὸ τοὺς στρατιῶτες ποὺ καταφύγανε στὰ βουνά μας ὕστερα ἀπὸ τὸ γονάτισμα τοῦ ἰταλικοῦ φασισμοῦ. Λίγα λεπτά εἰδωθήκαμε στὸ φῶς τοῦ ἀναπτῆρα μου, τοῦ ἔδωσα νερό κι ὅσα κουφέτα κινίνο εἶχα. Ὑστερα μᾶς χώρισαν. Μάταια παρακάλεσα τὸ φιλόξενο νοικοκύρη μας νὰ τὸν βολέψει κάπου. Μὲ κοίταξε αὐστηρὰ κι ἔβγαλε λογίδριο γιὰ πατριωτικὴ στάση· παίζανε τὰ μάτια του πονηρά, πηγαινὶν ν’ ἀνταμώσουν ὑποθετικὴ παγίδα γιὰ τὴν περασμένη ἀνόσια στάση τους.

Βόρεια τῆς Βωβούσας κι ἀλάργα τό ’να ἀπὸ τ’ ἄλλο — πνιγμένα στὰ δάση — συναντᾶς κι ἄλλα βλαχόφωνα χωριά: Λάϊστα, Ντομπρίνοβο, Λεσνίτσα, Ἀρματα, Πάδες, Παλιοσέλι, Φούρκα. Ἀλλοτε εἶχαν — κάμποσ’ ἀπὸ αὐτὰ — φτώχεια μὲ τὸ τσουβάλι, ποὺ λένε. Γυναῖκες στὸ βαρυχείμωνο ξεκινοῦσαν γιὰ τὰ πλουσιόχωρα καὶ μὲ τὴν πρόφαση πὼς πουλᾶνε δαδὶ ζητιάνευαν. Μεταπολεμικὰ ἄλλαξε βασικὰ ἡ οἰκονομία τοῦ τόπου. Τὰ δάση, ποὺ ἀπομόνωναν τὸν ἄνθρωπο, δίνουν σήμερα πρωτοφανεῖς, γιὰ μικρὲς ἐλληνικὲς κοινότητες, πόρους. Κοινοτικὸ ὀφίκιο, λοιπόν· κι ἂν δὲ μπορεῖς δουλεύεις στὸ δασικὸ συνεταιρισμό. Τὸ αὐτοκίνητο ἀπὸ πολλὰς κατευθύνσεις προχωρεῖ

στη μονιά της ἀρκούδας, ἀποχρωματίζοντας τοπίο καὶ ἄνθρωπο. Μὰ ἡ χαμένη παρθενιά τοῦ δάσους ἀποζημιώθηκε.

Πρὸς τὸ νοτιῶν, τὰ δάση ξεπερνοῦν τὸ Μέτσοβο. Ἐκεῖ στη μόνωσή του τὸ μεγάλο χωριὸ ὀνειρεύεται. Ἐνύπνιο καλλιτεχνικῆς κυρίως ὕψους ποῦ φοβοῦμαι πὼς θὰ διακοπεῖ κάποτε γιατί δὲν εἶναι γέννημα τοῦ αὐτόχθονα, μὰ ἔμπνευση κοσμοπολίτικης ἰδιοσυγκρασίας. Πάντως ὀνειρεύεται κάτω ἀπὸ τὴ σκιά τοῦ «ἀρχοντικοῦ» ποῦ συγκέντρωσε στὰ δώματά του ὅ,τι ἐκφράζει τὸν τοπικὸ λαϊκὸ πολιτισμό. Ἐκεῖ θὰ γνωρίσεις τὴν κορυφαία ὥρα τῆς περιοχῆς, τὴν ἀρχοντικὴ τῆς ὥρας, τὸ «περιττό». Ἐνα «περιττό» στέρεο, πριμιτίφ, χωρὶς εὐλυγισία, μιὰ τέχνη ποῦ αἰῶνες ἐπαναλαμβανόμενι σὲ ὕφαντά, ἐνδυμασίες καὶ ξυλόγλυπτα δὲ βρῆκε τὴ δύναμη νὰ ξεπηδήσει τὰ ὅρια τοῦ ἀρχικοῦ, τοῦ γεννέθλιου ψυχισμοῦ τῆς. Σήμερα, κι αὐτὸ γίνεται παντοῦ δυστυχῶς, ξέπεσε στὸ σημεῖο τοῦ μιμητισμοῦ, τῆς τεχνικῆς ἀντιγραφῆς δίχως τὸ ἀρχικὸ πάθος. Πέραν τούτου, ὅ,τι μπαίνει στὸ ἀρχοντικὸ φέρνει τὴ σφραγίδα τοῦ καλοῦ γούστου· καὶ ὅ,τι στὴν πινακοθήκη του, ὑπακούει στὸν αἰσθητικὸ ἀφορισμὸ τοῦ Βαρώνου Τοσίτσα: «Στὶς Καλὲς Τέχνες ἡ μετριότητα εἶναι ἀφόρητη».

Τραχὺ τοπίο, ὅλο φαράγγια καὶ τάνυμα πρὸς τὰ ὕψη, λές καὶ θέλουν ὅλα νὰ φύγουν ἀπὸ τὴ γῆ, ρωμαλαῖα καὶ ἐπηρμένα: βουνοκορφές, ἄνθρωποι, δέντρα. Καὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ φτάσανε κάποτε ψηλά. Μὰ κατὰ τὴν ἀναρρίχηση φαίνεται πὼς πικρές ἐμπειρίες τοὺς δίδαξαν, τοὺς ἔστρεψαν πρὸς μιὰ πρωτόγονη σοσιαλιστικὴ ἀντίληψη κι ἔτσι τὸ Μέτσοβο κέρδισε τὰ πρωτεῖα σὲ φυλογένεια.

Πάνωθι τοῦ, ἀθέατες ἀπ' τὸ Μέτσοβο, ἐκτείνονται οἱ «Πολτσιές», ἐπίπεδο τοπίο ποιμενικῶν εἰδυλλίων, γεμᾶτο χαρούμενο φῶς, ἀνάλαφρον ἀγέρα καὶ χαμηλὴ βλάστηση. Πιο κεῖ – στὰ σύνορα μὲ τὴ Θεσσαλία – ἡ «Κατάρρα». Κατάρρα γιὰ τὸν ὁδοιπόρο τοῦ παλιοῦ καιροῦ ποῦ, χειμῶνα καιρό, διασκέλιζε τὴν Πίνδο. Ἐδῶ ἡ παγωνιά, τὸ χιόνι, ὁ ἄνεμος – σφυρίζει καὶ στὸ μεσοκαλόκαιρο – ἀντιμάχονται καὶ τὴ μηχανή.

Ἀκολουθώντας τὸ δρόμο τοῦ νεροῦ, κατεβαίνουμε ἀπ' τὴ Βωβοῦσα στὴν Κόνιτσα. Ἄλλη χλωρίδα ἐδῶ κι ἄλλοι ἄνθρωποι. Τὰ δάση σταματοῦν στὸ Γκρισμπάνι γιὰ νὰ φανοῦν πάλι στὸ βόρειο μυχὸ τῆς περιοχῆς. Ὁ τόπος

ήμερεύει, τὰ χωριὰ πυκνώνουν. Κατάντικρυ ἀπὸ τὰ ὑψώματα τῆς Φούρκας, στέκει ἀνάλαφρος, χαμένος σὲ κροκάτες νεφέλες, ὁ ὄγκος τοῦ Σμόλικά. Ἀπ' ἐκεῖ κατεβαίνει στὴ γύρω περιοχὴ ἢ διάθεσή του ἀνάλογα. Τὸν βρῆκα στὶς κακὲς του, ὅταν γύριζα μὲ τὸ χαρτί τοῦ «ἀπελεύθερου» στὸν κόρφο. Ἀπόσταση μιᾶς δρασκειλιᾶς ἦταν τὸ διάραχο ψηλὰ ἀπὸ τὴ Φούρκα. Καὶ ὅμως ὁ δράκος τοῦ Σμόλικά μοῦ ἀντιστάθηκε βάνουσα, μ' ἔσπρωχνε—φυσώντας—πίσω, πρὸς τὴ Μακεδονία. «Βάλε πετσέτα στὸ κεφάλι γιὰ νὰ περάσεις» εἶπε ὁ ἀγωγιότης ποὺ πηγαινέ ἀντίθετα. Εἶχα κουρνιασθεῖ σὲ δέντρο καμμένο ἀπὸ κεραυνό. Χάραξα στὴ μνήμη τὸ μονοπάτι καὶ παίζοντας τὴν τυφλόμυγα πέρασα τ' ἀνεμοδαρμένα ὕψη. Κατέβηκα στὴν περιοχὴ ποὺ τὰ χέρια τῶν ἀνθρώπων τῆς κάνανε τὴν πέτρα ποίημα καὶ ὄνειρο ζεύοντας τὶς ὄχτες τῶν ποταμιῶν. Νὰ μποροῦσε ὁ λόγος μου ν' ἀψήλωνε τὸ ἐγκώμιο καθὼς ἐκεῖνοι, οἱ ἀνώνυμοι, ἀνέβαζαν—πέτρα στὴν πέτρα—τὰ τόξα τῶν γεφυριῶν! Νὰ μποροῦσε, λέω, νὰ σύρει γιὰ χάρη τους τοῦτο τὸ ἐρασιτεχνικὸ κοντύλι κάτι τὸ ἐξαίσιον καὶ στέρεον σὰν τὰ λιγερά χτίσματά τους ποὺ περιγελοῦν τὴ φθορὰ τῶν αἰώνων! Μὰ δὲ γίνεται. Ἐκεῖνοι εἶχαν στέρεα βάρη ποὺ τὸ καλλίτερον, τὸ μεράκι τους, ἦταν μεράκι ὀλάκαιρου λαοῦ. Σήκωσαν αὐτοὶ οἱ «πελεκάνοι» στὸν ἀγέρα πέτρινα μνημεῖα ποὺ ἔρχονται σὲ θαυμαστὴ ἀρμονία μὲ τὸν ὅλο χῶρο. Συχνὰ μεταξὺ θεόρατων βράχων τανύεται καμπυλόγραμμη ἢ πέτρα, ἴδια γάτα ποὺ τὰ νύχια τῆς γαντζώνουν στέρεα στὴ βάση τῆς καὶ δὲν τὴν ξεκολλᾷς μὲ τίποτα. Καὶ τὸ νερό, ἂν ἡρεμεῖ ἀπὸ κάτω, ἀντιφεγγίζοντας τὴν καμάρια, δίνει ἓνα ὀλοστρόγγυλον ἀνοιγμένο στόμα ποὺ ἴσως μυκτηρίζει τὴν αἰσθητικὴ ὑπόταση τῶν ἡμερῶν μας. Οἱ «πελεκάνοι» τῆς Κόνιτσας μὲ τοὺς ἀσημουργοὺς τῶν Τζουμέρκων ἔδωσαν ὅ,τι ὠραιότερο ἔχει νὰ ἐπιδείξει σὲ λαϊκὴ τέχνη ὁ Ἑπειρωτικὸς χῶρος. Παράλληλα μὲ τὴν πέτρα σκάλισαν καὶ τὸ ξύλον. Ξυλόγλυπτα τέμπλα, ἀναλόγια, εἰκονοστάσια, πόρτες, ταβάνια, νυφιάτικες κασσέλες διαθέτουν ἀνάγλυφα ἢ γεμισμένα μὲ φίλντισι σύμμετρα σχέδια. Τίποτα τὸ βαρὺ, τὸ ἀκαλαίσθητον· ξεγελοῦν τὸ μάτι πῶς—δῆθεν—κινοῦνται ἀνάλαφρα, τακτικὰ πάνω στὶς ἐπιφάνειες. Κι ἀκόμα, στὸ χῶρο αὐτὸν τῆς καλλιτεχνικῆς εὐαισθησίας, γεννήθηκαν οἱ ἀγιογράφοι. Ὀλάκαιρη σχολὴ ἀπὸ τοὺς Χιονιάδες!

Τριανταέξη ζωγράφοι ξεκίνησαν απ' αυτό το χωριό όπως τους ιστορεί σε μελέτημά του ο σεμνός Παπα-Γεώργιος Παΐσιος. Μαθητές του Πανσέληνου οί πρώτοι ή των Ίταλων; άγνωστο. Πάντως αν δεν αποδεσμεύτηκαν από τα πρότυπά τους και μείνανε σχεδόν αντιγραφείς, αυτό δεν αρκεί για να ξεχαστούν.

Τρία ποτάμια αύλακώνουν την περιοχή: Άώος, Σαραντάπορος, Βοϊδομάτης. Άνταμώνουν και ήρεμα, ήρεμα κυλούν κατά την ξένη χώρα, αδιαφορώντας για πυραμίδες και λόγχες των συνόρων. "Α, ναι. Ή ψυχή του ανθρώπου των συνόρων βυζαίνει τρόμους από τον μαστό της αγωνίας, Είναι σά να γνωρίζεις πώς κάτω από το προσκεφάλι σου βρίσκεται όχιά. Άκούς το σάλεμά της την κάθε νύχτα και λές πώς τώρα δά θα χτυπήσει και δέ γίνεται να πάρεις το προσκέφαλο και ν' άκουμπήσεις άλλο. Ό τρόμος των πολιτειών για πυρηνική καταστροφή είναι άλλου είδους: μείγμα γνώσης και μεταφυσικού δέους χωρίς την αφέλεια της γριάς του Λώτ. Το ένστικτο της διαιώνισης του είδους εξανίσταται από τη βεβαιότητα του ολοκληρωτικού εξαφανισμού μας και διαμαρτύρεται με κορυφαϊον έναν Ράσελ που σύρθηκε σαν έπιληπτικός στα πεζοδρόμια του Λονδίνου. Μά έδω κυριαρχεί μια πεισματωμένη σιωπή, άντρίκια και δειλή, ανάλογα. Ό χρόνος διαβαίνει άχρωμάτιστος από γεγονότα, σαν όμίχλη, με τη μεγάλη άναμονή της καίριας στιγμής.

Μόλιστα, Πληκάτι, Ζέρμα, Κόνιτσα, Κάντσικο, Πεκλάρι, Δεπαλίτσα. Οί Σλάβοι άφησαν τις μαλακότερες λέξεις τους. "Αντρες ήμεροι, καλωσουνάτοι, μ' έπιδέξιο χέρι. Γυναϊκες καμπυλόγραμμες· μέ χαριτωμένο λόγο, πιπεράτο, γεμάτον ύπονοούμενα.

Τά όρεινά χωριά ξεπλύθηκαν απ' τους ανθρώπους τους. Φυσικός νόμος, όπου κόπηκε ή ξεράθηκε ή ρίζα, ό τόπος ξεκόβεται, ή άδράνεια ένεργεί ώσπου να βρεθεί το έπίπεδο που θα ίσορροπήσει τον όγκο. Ή Μητρόπολη, ό άλλοτε «Κασαπās», χωρίς ανθρώπινη ένδοχώρα. Ταλαντεύεται μεταξύ άστικού και γεωργικού προσανατολισμού. Άπό παράδοση και οίκονομία οί έφηβοι του Γράμμου και του Σμόλικά ταιριάζουν στο Γυμνάσιό της, του καθυστερημένου λεκανοπέδιου στη «Γεωργική Σχολή» της. Θα πετάξουν οί πρώτοι σ' άλλα χώματα κομίζοντας προγονικές άρετές: την εύγένεια των άγιογράφων, τις ικανότητες, τη

ὁ κόσμος πὸν μεγάλωνες
οἱ ἀχτίδες σου
ὁ καιρὸς
μάταια θὰ καλοῦν.

Ἀνύποπιος

Ἀκόμυ ἐσὺ
θὰ περπατᾷς
στὶς πόλεις πὸν δὲ βρέθηκαν
στὰ μάτια πὸν δὲ βρέθηκαν
στοὺς χώρους
μέσα
πὸν ἐρημώνουν...

Ἄν ἔφτανες...

Ἄν ἔφτανες
τὰ βράδια ἂν ἔπαιρνες τ' ἀσιτέρια
κήπους
τὰ φύλλα ἂν ἄλλαζες φωνές
ἦν πέραναγες...

σὲ ὥρες μου βαθιά

οἱ καπνοὶ

οἱ ράχες ὅπως
ἡ λίμνη μέσα οἱ δρόμοι
μέσα
ἡ γεύση ὁ ἀγέρας χιτὲς
(μακρυνά)
ἂν ἔβλεπες φωτιὲς τοὺς λόφους.

Τὰ δάκρυα γέρων

(μνήμη)

ἂν μακρυνες.

στὸ βλέμμα ἂν γύριζε οὐρανὸς
στὴ γῇ

χείλια ἂν εἶχα ἐσένα
ἂν νύχτες κάποιες μάθαινες

ἂν πέραναγες.

ἂν ἔκανες τὸ θάνατο ἓνα...

Πάνθεια

Μεταφράζει: ΤΑΚΗΣ ΚΑΡΒΕΛΗΣ

Για τὸν Ἀβραδάτα εἶχε στολιστεῖ ὡραιότατα τὸ ἄρμα μὲ τὰ τέσσερα τιμόνια καὶ τὰ ὀκτῶ ἄλογα. Κι ὅταν ἦρθε ἡ ὥρα νὰ φορέσει τὸ λινὸ θώρακα ποὺ αὐτοὶ συνήθιζαν στὴν πατρίδα τους, τοῦ προσφέρει ἡ Πάνθεια χρυσὸ κράνος καὶ περιβραχιόνια καὶ πλατεῖα βραχιόλια γύρω ἀπὸ τοὺς καρπούς τῶν χειρῶν καὶ μακρὰ μέχρι τὰ πόδια πορφυρὸ χιτῶνα, πολὺπτυχο πρὸς τὰ κάτω, καὶ μιὰ φούντα περικεφαλαίας μὲ χρώματα ὑακίνθου.

Αὐτὰ ὅλα τὰ ἔκαμε ἡ Πάνθεια κρυφὰ ἀπ' τὸν ἄντρα της, ἀφοῦ ὑπολόγισε τὰ ὄπλα του. Πράγματι, μάλις τὰ εἶδε ὁ Ἀβραδάτας, τὰ θαύμασε καὶ ρώτησε τὴν Πάνθεια: Δὲν πιστεύω, γυναίκα, νὰ κομῶς ἀπ' τὸ δικό σου στολισμὸ γιὰ νὰ μοῦ ἐτοιμάσεις τὰ ὄπλα. Μὰ τὸ Θεό, εἶπε ἡ Πάνθεια, ὄχι ἀπ' αὐτὸν ποὺ ἀξίζει καὶ πολὺ. Γιατὶ ἐσύ, ἂν καὶ στοὺς ἄλλους φανεῖς αὐτὸς ποὺ δείχνεις ὅτι εἶσαι γιὰ μένα, μεγάλο κόσμημα θὰ μοῦ εἶσαι. Μιλοῦσε κι ἔντυνε συγχρόνως τὰ ὄπλα, κι ἐνῶ προσπαθοῦσε νὰ κρυφτεῖ, ἔσταξαν τὰ δάκρυα στὰ μάγουλά της.

Ὁ Ἀβραδάτας ἦτανε, βέβαια, καὶ πρωτύτερα ἀξιοθώρητος, τῶρα ὁμως ποὺ ὠπλίστηκε μ' αὐτὰ τὰ ὄπλα, φάνηκε ὡραιότατος καὶ γεμάτος ἀρχοντιά, μιὰ καὶ τὸν βοηθοῦσε τὸ παρὰστημά του. Ἐπειτα, ἀφοῦ πῆρε ἀπ' τὸν ἡνίοχο τὰ λουριά, ἐτοιμάζονταν ν' ἀνεβεῖ στὸ ἄρμα. Ἡ Πάνθεια στὸ μεταξύ πρόσταξε ὅσους ἦταν ἐκεῖ γύρω νὰ φύγουν καὶ τοῦ εἶπε: Ἀβραδάτα μου, ἂν ἔζησες ποτὲ μέχρι σήμερα γυναίκα ποὺ νὰ τίμησε τὸν ἄντρα της περισσότερο κι ἀπ' τὴ ζωὴ της, νομίζω πὼς ξέρεις ὅτι κι ἐγὼ εἶμαι μιὰ ἀπ' αὐτές. Πρὸς τί λοιπὸν ἓνα πρὸς ἓνα νὰ τ' ἀπαριθμῶ; Τὰ ἔργα μου σὲ βεβαιώνουν πιὸ πολὺ ἀπ' τὰ λόγια μου. Ἀφοῦ λοιπὸν τέτοια ἤμουναι πάντοτε ἀπέναντί σου, ὀρκίζομαι στὴν ἀγάπη μας, ὅτι θάθελα μαζί σου νὰ τοιῶν σὰν δειχτεῖς ἄντρας γενναῖος, παρὰ νὰ ζῶ δίπλα σὲ ντροπισμένον, ντροπισμένην. Τέτοια τιμὴ θεωρῶ ἐγὼ ἀξία γιὰ μένα καὶ γιὰ σένα. Κι ἀκόμα, νομίζω, μεγάλη χάρη χρωστάμε στὸν Κύρο, ἀπὸ τότε ποὺ ἤμουναι αἰχμάλωτὴ του καὶ μὲ προῶριζαν γι' αὐτόν, ἐκεῖνος ὁμως δὲν τὸ θεώρησε ἀξιο νὰ μ' ἔχει οὔτε σὰ δούλη οὔτε κι ἐλεύθερη μὲ ἀτιμασμένο ὄνομα, ἀλλὰ μὲ σεβάστηκε γιὰ χάρη σου, ἔχοντάς με κοντά του σὰν γυναίκα τοῦ ἀδελφοῦ του. Κι ὅταν, ἐπίσης, ὁ Ἀράσπας ποὺ μὲ φύλαγε, ἀποσπάτησε, τοῦ ὑποσχέθηκα ὅτι, ἂν μ' ἀφήσει νὰρθῶ σὲ σένα, θὰ σὲ κάμω πιὸ πιστὸ καὶ γενναῖο φίλο ἀπ' τὸν Ἀράσπα.

Αὐτὰ εἶπε ἡ Πάνθεια. Κι ὁ Ἀβραδάτας χάρηκε πολὺ μὲ τὰ λόγια της, ἔπιασε μὲ τὰ χέρια του τὸ κεφάλι της κι ἀφοῦ σήκωσε τὰ

βλάμμιτά του πρὸς τὸν οὐριανό, προσευχήθηκε: Θεὲ Παντοδύναμε, κάνε με νὰ φανῶ ἄξιος ἄντρας τῆς Πάνθειας κι ἄξιος φίλος τοῦ Κύρου ποὺ τόσο μᾶς τίμησε. Αὐτὰ τὰ λόγια εἶπε, προχώρησε πρὸς τὶς πύρρες τοῦ δίφρου κι ἀνέβηκε στὸ ἄρμα. Ἀφοῦ ἀνέβηκε, ἔκλεισε καλὰ τὸ δίφρο ὁ ἡνίοχος κι ἐπειδὴ ἡ Πάνθεια δὲν μπορούσε ἄλλιῶς νὰ τὸν ἀσπαστεῖ, φιλοῦσε μὲ πάθος τὸ δίφρο. Κι ἔτσι προχωροῦσε τὸ ἄρμα μὲ τὸν Ἀβραδάτα, ἐνῶ ἡ Πάνθεια κρυφὰ τὸν ἀκολουθοῦσε, ὥς ὅτου γύρισε αὐτὸς καὶ τῆς εἶπε: Ἔχε θάρρος, Πάνθεια, γειά σου. Πήγαινε τῶρα.

.....
 "Ἐπειτα ὁ Κύρος, ἀφοῦ κάλεσε μερικοὺς ἀπ' τοὺς παρόντες ὑπασπιστές, πέστε μου, τοὺς εἶπε, εἶδε κανεὶς ἀπὸ σᾶς τὸν Ἀβραδάτα; Ἀπορῶ, εἶπε, γιατί ἐνῶ πρωύτερα ἐσύχναζε κοντὰ μαις, τῶρα δὲ φαίνεται πουθενά. Τότε κάποιος ἀπὸ τοὺς ὑπασπιστές τοῦ ἀπάντησε: Βασιλιά μου, δὲ ζῇ πιὰ, σκοτώθηκε στὴ μάχη τὴν ὥρα ποὺ ἔχωνε τὸ ἄρμα του ἀνάμεσα ἀπ' τὸ πλῆθος τῶν Αἰγυπτίων. Οἱ ἄλλοι ὅλοι, ἐκτὸς ἀπ' τοὺς συντρόφους του, τῶβαν στὰ πόδια, καθὼς ἴδοντες, μάλιστα ἀντίκρυσαν τὰ στίφη τῶν Αἰγυπτίων. Καὶ τῶρα, εἶπε, ἴδοντες πῶς ἡ γυναίκα του, ἀφοῦ πῆρε τὸ νεκρὸ τοῦ σώμα καὶ τὸ ἀπόθεσε στὴν αἵμαξα, σ' αὐτὴ ποὺ κι ἡ ἴδια ταξίδευε, τῶφρε κάπου ἐδῶ, κοντὰ στὸν Πακτωλὸ ποταμό. Καὶ ἴδοντες, ἀκάμα, πῶς οἱ εὐνοῦχοι κι οἱ ὑπηρέτες του σκάβουν σὲ κάποιο λόφῳ τάφο γιὰ τὸν ἀποδημήσαντα. Κι ἡ γυναίκα του, ἴδοντες, κάθεται χάμου, στολισμένη μὲ τὰ στολίδια τοῦ ἄντρα της, κρατώντας τὸ κεφάλι του στὰ γόνατά της.

Τότε ὁ Κύρος, σὰν τᾶκουσε αὐτά, ἀμέσως χτύπησε τὸ πόδι του κι ὁλοταχῶς πήδησε πάνω στ' ἄλογό του, πῆρε χίλιους ἵππους καὶ τράδηξε γιὰ τὸν τόπο τοῦ μαρτυρίου. Συγχρόνως πρόσπαιξε τὸ Γαδάτα καὶ τὸ Γωδρύα, ἀφοῦ πάρουν τὸ πιὸ ὠραῖο στολίδι γιὰ τὸ γενναῖο κι ἀγαπημένο νεκρὸ, νὰ τὸν ἀκολουθοῦν. Κι ὅποιος ἔβασκε κοπάδια καὶ βόδια κι ἄλλα, εἶπε σ' αὐτὸν νὰ τὰ φέρει μαζί μὲ πολλὰ πρόβατα, ἐκεῖ ποὺ θὰ μάθαινε ὅτι βρίσκεται αὐτός, γιὰ νὰ σφαχτοῦν πρὸς τιμὴ τοῦ Ἀβραδάτα.

Μόλις ἄμω ἀντίκρυσαν τὴν γυναίκα νὰ κάθεται χάμου καὶ δίπλα της νὰ κοιτάται ὁ νεκρός, δάκρυσε γιὰ τὸ μαρτύριο κι εἶπε: Ἀλλοῖμονο, ὦ γενναία καὶ πιστὴ ψυχὴ, λοιπὸν μᾶς ἄφησες; Κι αὖθις συνάμα τοῦδινε τὸ δεξί του χέρι καὶ τὸ χέρι τοῦ νεκροῦ ξεκόλλησε, γιὰτὶ εἶχε ἀποκοπεῖ μὲ παλέκι ἀπ' τοὺς Αἰγυπτίους. Ὅταν βρέθηκε μπροστὰ σ' αὐτὸ τὸ θέαμα πόνεσε πολὺ περισσότερο. Ἐκλαψε τότε γοερὰ ἡ γυναίκα, πῆρε τὸ χέρι τοῦ νεκροῦ ἀπ' τὸν Κύρο στὰ χέρια της, τὸ φίλησε κι ἀφοῦ τὸ κόλλησε πάνω της, ξεφώνισεν: Καὶ τὰ ἄλλα μέλη του, βασιλιά μου, σ' αὐτὴ τὴν κατάσταση βρίσκονται. Πρὸς τί ὅμως νὰ τὰ

βλέπεις; Τὸ ξέρω, δὲν ὑπόφερε καὶ πολὺ λίγαι γιὰ μένα, ἴσως καὶ γιὰ σένα καθόλου λιγώτερο. Κι ἐγὼ ἢ ἄμυαλη τὸν παρακινούσαι νὰ κάμει ἔτσι, γιὰ νὰ σοῦ φανεῖ φίλος ἄξιος. Τὶ τοῦμελλε νὰ πάθει, βέβαια, δὲν σκέπτονταν, σκέπτονταν μόνο πῶς νὰ σοῦ φανεῖ μὲ τὰ ἔργα του πιὸ χρήσιμος. Καὶ τῶρα, ἐνῶ αὐτὸς ἄψογα τέλειωσε τὴ ζωὴ του, ἐγὼ ποὺ πάντοτε τὸν κέντριζα καὶ τὸν παραικινούσα, κάθομαι κοντά του ζωντανή.

Κι ὁ Κῦρος, ἀφοῦ γιὰ πολλὴ ὥρα σιωπηλὸς ἔχυσε δάκρυα ἄφθονα, κατόπιν εἶπε: Αὐτός, γυναῖκα, βρῆκε τὸ πιὸ ὁμορφο τέλος, πέθανε νικώντας. Κι ἐσύ, ἀφοῦ τὸν πάρεις μὲ τὴ βοήθεια τῶν δικῶν μου, σπάζε τον — ἦταν κοντά του κι ὁ Γωδρύας καὶ ὁ Γαδάτας μὲ πολλὰ σταλίδια. Νὰ ξέρεις, ἀκόμα, εἶπε, πῶς καὶ ὡς πρὸς τὰ ἄλλα δὲ θὰ μείνει χωρὶς τιμὲς, ἀλλὰ, σύμφωνα μὲ τὶς παραδόσεις μας, καὶ τὸ μῆμα του πολλοὶ θὰ χτίσουν καὶ πρὸς τιμὴ του θὰ σφαχτεῖ ὅ,τι ταιριάζει σὲ γενναῖον ἄντρα. Καὶ σύ, εἶπε, δὲ θὰ μείνεις ἔρημη, γιὰτὶ ἐγὼ καὶ γιὰ τὴ φρονιμάδα σου καὶ γιὰ τὴν ἀρετὴ σου θὰ σὲ τιμήσω καὶ θὰ σὲ στείλω σ' ὅποιον θέλεις. Μόνον, εἶπε, νὰ μᾶς πεῖς σὲ ποιὸν θέλει νὰ πᾶς. Μὲ τὴ σειρά της τότε κι ἡ Πάνθεια τοῦ ἀπάντησε: Παρίμενε, εἶπε, καὶ δὲ θὰ σοῦ κρύψω σὲ ποιὸν θέλω νὰ πάω.

Κατόπιν, ἀφοῦ ἄκουσε αὐτά, ἔφυγε ὁ Κῦρος κλαίγοντας καὶ τὴ γυναῖκα, ποῦχασε τέτοιον ἄντρα, καὶ τὸν ἄντρα ποὺ ἄφρξε τέτοια γυναῖκα, γιὰ νὰ μὴν τὴν ξανοθεῖ ποτέ πιά. Τότε ἡ γυναῖκα κάλεσε τοὺς εὐνούχους ν' ἀπομακρυνθοῦν, μέχρι, τοὺς εἶπε, νὰ θορνήσω αὐτὸν ἐδῶ ἐγὼ, ὅσο θέλω. Καὶ στὴν παραιμάννα, εἶπε, νὰ περιμένει κάπου ἐκεῖ κοντά καὶ τὴν πρόσταξε, ὅταν πεθάνει, νὰ σκεπάσει αὐτὴ καὶ τὸν ἄντρα της μὲ τὸ ἴδιο ἱμάτιο. Ἄδικα ἢ παραιμάννα τὴ θερμοπαροκκοιλοῦσε νὰ μὴν τὸ κάμει αὐτό. Ἐπειδὴ ὅμως τίποτε δὲν κατῶρθεν καὶ τὴν ἔβλεπε νὰ στενοχωριέται, κάθησε κλαίοντας. Κι ἐκεῖνη, ἀφοῦ τράβηξε μοιχαίρι ἀπὸ ὧρα ἐτοιμασμένο, μαχαिरώνεται, ἀπόθεσε πάνω στὰ στήθη τοῦ ἄντρα της τὸ κεφάλι της καὶ πέθανε. Ἡ παραιμάννα γοερὰ θορνοῦσε καὶ σκεπαῖζε ἔπειτα καὶ τοὺς δυό, καθὼς τῆς εἶχε παροργίσει ἡ Πάνθεια. Κι ὁ Κῦρος, μόλις ἔμαθε τὸ τραγικὸ συμβάν, θαύμασε τὴ γυναῖκα καὶ ἔρχεται, μήπως μπορέσει καὶ προσφέρει τὴ βοήθειά του. Οἱ εὐνούχοι, ἐπίσης, ὅταν ἀντίκρουσαν τὸ θέσιμα, τράβηξαν κι οἱ τρεῖς τὰ ξίφη τους καὶ σφάχτηκαν ἐκεῖ ποὺ τοὺς ὥρισε νὰ κάθονται.

Μέχρι σήμερον, λένε, πῶς εἶναι χτισμένο τὸ μῆμα τῶν εὐνούχων. Στὴν ἀπὸνῶ στήλη, λένε, εἶναι χαραγμένα τοῦ ἄνδρός καὶ τῆς γυναίκας τὰ ὀνόματα, Συριακὰ ὀνόματα, πιὸ κάτω, λένε, εἶναι τρεῖς στήλες κι ἀπὸνῶ τους ἔχει γραφεῖ: Σκηπτούχων. Ὁ Κῦρος, τέλος, ὅταν ἐπλησίασε στὸν τόπο τοῦ μαρτυρίου, ἐθαύμασε τὴ γυναῖκα κι ἀφοῦ ἔκλαψε πολὺ, ἔφυγε. Καὶ φρόντισε ἀκόμη ν' ἀπονεμηθοῦν σ' αὐτοὺς ὁ-λες οἱ τιμὲς καὶ μεγάλο μῆμα, καθὼς λένε, χτίστηκε.

Κοσμογονία

Εἶσαι μόνος· κάθε κίνηση
τόξο τεντώνει καὶ σὲ σαΐτεύει.
Γράφεις τὸ βιβλίο τῆς εἰρήνης μὲ τὸ αἷμα σου
κι ὅλα, σχέδια
πὺν τὰ σαρώνουν
ἄνεμοι σίφουνες, κατακλυσμοὶ ἀρχέγονοι.
Γεννήθηκες ἔρημος. Στὴ μήτρα τῆς γῆς
ἓνα ράμφος τοῦ θολοῦ οὐρανοῦ
ἔκρυσπε τὸ σπόρο τῆς γενιᾶς σου
κι ἔμεινες φόβος, ἀπόγνωση,
λαχτάρα ζωῆς, λαχτάρα ἡλίου
τραγοῦδι ἐφτασφράγιστων κύκλων.

Στὶς ἐτοιμόρροπες γαλαρίες
πὺν ἐφιάλτες βογγοῦν ὑπόκωφα θάνατο,
σιτοὺς δρόμους μὲ τὴν καφτὴ ἀσφυξία,
σιτὶς τευτονικὲς ἐπαύλεις
μὲ τὰ ξεπλυμένα χεῖλη τοῦ κόρου καὶ τῆς σιωπῆς,
μένεις ὁ σπόρος χωρὶς τὸ ράμφος,
ἢ γῆ μὲ τὴν ἐξαντλημένη μήτρα,
ἢ φωνὴ τοῦ Ἀποτρόπαιου: «Γεννηθήτω φῶς!».

Κατέβηκες τόσο κι ἐρημώθηκες
ἀνέβηκες ν' ἀλείψεις τὶς πληγὲς
μὲ τὸ μελένιο φῶς τοῦ ἡλίου
κι ἐκεῖνος φώτιζε πάντα τὸ μισὸ τῆς γῆς.

Κι εἶσαι πεντάξενος. "Εμποροὶ ζυγίζουν τὴν ψυχὴ σου
γιὰ μιὰ φουντίτσα μπαμπακιῶ μὲ λάδι,
γιὰ μιὰ νυχτιὰ σιτὸ σιάβλο τῶν ἀλόγων
κάτω ἀπ' τὰ πέταλα πὺν μάτωσαν τῆς γῆς τὰ σιτήθη

(γιατί ἦταν ἡ ψυχὴ γι' αὐτοὺς ἀνέκαθεν
 ἢ πὺλ φτηνὴ κι ἢ πὺλ ἐπικερδὴς πρᾶματεια).
 ~"Ισκιος βαρὺς στὸ μόχθο τοῦ πατέρα
 καὶ σὰν ξερὴ πευκοβελόνα πῶς συντρίφτηκε,
 πέλματα ταύρου σὲ λεμονάνθια ἀδερφοῦ
 κι ἡ πάλλευκη γαλήνη πῶς ραγίστηκε.
 Οἱ θόλοι γέμισαν δαίδαλων χέρια καὶ σὲ πνίγουν,
 Ρασκόλνικοβ ἀγνότη συντριμμένη,
 ἀπ' τὰ παράθυρα πὺλ χάσκουν ἄγρια πῆδησε
 κι ἀπὸ τοὺς βαλτωμένους κάμπους πέρα
 κι ἀπὸ τοὺς βράχους πὺλ τοὺς σκάβουν θύελλες
 δόνησε τὴ φωνὴ νὰ τιναχιοῦνε φτέρουγες
 στὰ πέρατα νὰ ταξιδέψουν
 τὸ τραγούδι τῶν χειρῶν σου.
 "Ἡ ἂν σὲ ξέχασε τὸ πνεῦμα τοῦ θεοῦ
 πὺλ τόσο ἅγια τὸ σεβάστηκες
 —βλαστήμια ἱερὴ τοῦ πονεμένου—
 νύχια ἐφτάπηχα νὰ θρέψουνε στὸ σῶμα σου
 στὸν τίμιο, τὸν αἰώνιο πυρετό του.

Μνήμη

Κάποτε ἓνα χέρι μύρωνε τὸν ὕπνο
 ὕψωνε τόξα φῶς σ' αἰθέρια δώματα
 γέμιζε παιδικὴ φωνὴ τοὺς κάλυκες τῶν κήπων
 πὺλ κάτω ἀπ' τὸ χαμόγελο τῶν κουρασμένων μάκραιναι
 κι ἄνοιγε δρόμους μυθικοὺς
 γιὰ νὰ καλπᾶσουν ἄλογα χιονόλευκα.

Τώρα
 πὺλ βόσκει στὴ φωνὴ του λαίμαργα ἡ ὀλονύχτια κάμπια
 καὶ τὸ χαμόγελο τῶν φίλων τὸν προδίνει,
 τώρα πὺλ πλήγωσε τὰ μάτια ἄγριο σύννεφο

κι ἀμφίβια ζεσταίνουν τὶς κοιλιές
 στὸ ματωμένο σῶμα του
 ἔμαθε ποιὰν ἀγχόνη ἀνελέητη
 πύργωνε μέσα του κείνο τὸ χέρι
 —δὺο κλώνια φῶς, ἔστω δὺο κλώνια—
 γιὰ τὴν πικρὴ τὴ μνήμη,
 τὴ μετέωρη,
 τὴν ἀταφη.

Μολπή

Πουλιὰ κυνηγημένα ἀπ' ἄγριον ἄνεμο χαθῆκαν,
 ὅσοι σιὰ μάτια ἔκλειναν τὰ φέγγη τοῦ μαγιοῦ.
 Μαλαματένια ἄχνη σκόρπισε τὸ σύννεφο
 σιτὴν ἄμμο τοῦ πικροῦ μας τοῦ γιαλοῦ.

Τὴ μολυβένια πλάκα τους πιθώνουν τὰ οὐράνια
 λυγρίζουν οἱ ψηλὲς βουνοκορφές
 κι ὀλοφυρμένα πρόσωπα μένουν σιὰ φτωχικά μας,
 ποὺ τ' αὐλακώνουν πινελιὲς βυζαντινές.

Γέροντες τὰ δέντρα καὶ σφαλοῦν τοὺς δρόμους ποὺ διαβῆκαν,
 οἷς ἀπαλάμες τῶν παιδιῶν δὲν πέφτουνε πουλιά.
 Μεσάνυχτα βυθίζουμε σιὰ φρένα μας τὰ ράμφη
 ἀπ' τὰ παράθυρα τῆς μνήμης τ' ἀνοιχτά.

Κρύο λεπίδι χώνεται σιὰ ἔργα μας ἡ μέρα,
 ματώνει τὸ φακιδόλι τῆς αὐγῆς.
 Στὴν ἐρημιὰ μας μάχεται γυναίκα ζαγορίσια,
 κλωνάρι φορτωμένο τὸν καημὸ τῆς γῆς.

«Γυρίνοι»

Τὸν ἄκουσε ποὺ ἐρχόταν. Τὰ φύλλα ἀναδεύονταν, σάματις καὶ γλυστροῦσε ἀνάμεσά τους μιὰ σαῦρα. Πεσμένη μπρούμητα, πάνω στὰ ὑγρὰ χορτάρια κοντά στ' αὐλάκι, ἔστησε τ' αὐτί της. Ὁ θόρυβος ἀπ' τὸ γλύστρημα τῆς σαύρας σταμάτησε πίσω της. Ἕνας ζεστός ἀέρας κατέβηκε ἀπ' τὴν κορφή τοῦ κορμιοῦ του καὶ τῆς ἀνακάτωσε τὰ μαλλιά. Γύρισε ἀπότομα, ἔβγαλε ἓνα σιγανὸ θαυμαστικὸ καὶ μπλέχτηκε μαζί του σὲ μιὰ τυμπανοκρουσία τῆς ἀναπνοῆς ποὺ ὅσο πήγαινε καὶ γινόταν πιὸ ἔντονη, μέχρι ποῦσβησε σὰν ἀντίλαλος πίσω ἀπ' τὰ βουνά.

Ἀπόλαψαν τὴν ἡσυχία πάνω στὸ αὐλάκι, γερμένοι, ποὺ ἡ ζωὴ γονιμοποιοῦσε τὴν ἀτέλειωτη πορεία της.

—Κύτταξε τοὺς γυρίνους. Εἶναι σὰ μικροσκοπικὰ μαῦρα ψάρια...ὕστερα θὰ γίνουν βάτραχοι.

—Κομνηνὴ. Εἶναι ἀποκρουστικοί. Κοίταζε πέρα ἀπ' τ' αὐλάκι.

—Ἐξελίσσονται πιὸ γλήγορα ἀπὸ μᾶς...εἶναι εὐτυχέστεροι στόν...ἔρωτα...

—Ἐσὺ δὲν εἶσαι;

—Τώρα εἶμαι. Ἦρθες στ' αὐλάκι. Εἶχα βαρεθεῖ τὴν καρβουνόσκονη τῆς πολιτείας, τὸν ἄντρα καὶ τὴ γυναῖκα, τὴν ἀνάγκη τῆς ἱκανοποίησης τοῦ κληρονομημένου ἐγωῖσμοῦ, τὸ πονηρὸ παιχνίδι, τὴν ψεύτικη δικαιολογία, τὸν ἀλκοολισμό καὶ κανένα πραγματικὸ μεθύσι. Τὸν ξεπεσμό μιᾶς καλῆς τέχνης ποὺ οὔτε τέχνη δὲν μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ.

—Ἕνας βάτραχος μᾶς κυττάζει...μπορεῖ νᾶναι ἐρωτευμένος...

—Οἱ γυρίνοι γεννιοῦνται, γιατί πρέπει νὰ γεννηθοῦν. Δὲν εἶναι συμπτώματα. Ἐμεῖς εἴμαστε συμπτώματα.

—Εἶσαι παράξενη γυναῖκα.

—Τὴν ἀλήθεια τὴ λέμε παραξενιά, ὅπως λέμε καὶ τὴν σπρωχμένη ἐπιθυμία μας ἐπιθυμία, κείνη ποὺ τὴν ἀναγκά-

ζουμε νά βγῇ στὴ μέση καὶ τὴν κερνᾶμε λογιῶν-λογιῶν ἐπινοήματα γιὰ νὰ τὴν ὀνομάσουμε καὶ νὰ τὴν χαρακτηρίσουμε. Κι' ὅταν ἔρχεται μοναχὴ της, ἔτσι δὲ σὰν τώρα, σὰν ὅταν στὸ πανηγύρι οἱ ἰδρωμένες παλάμες μας ἐπιθυμοῦν, τὴν ἀποδιώχνουμε καὶ πνιγόμαστε στὸν ἰδρώτα μας, γιατί εἴμαστε στὸ πανηγύρι.

— Δὲν εἶσαι ἀπ' τὰ μέρη μας Κομνηνὴ...εἶσαι σὰν τὴ Θάλασσα ποὺ δὲν τὴν ξέρω. Εἶσαι σὰν τὴν βαθειὰ πηγὴ τοῦ ποταμοῦ ποὺ δὲν τὴν βλέπω.

— Οἱ ἄντρες στὸ νησί μου ξεκολλοῦν τὶς πεταλίδες ἀπ' τοὺς βράχους, τὰ ὠραῖα κορμιά τους μισόγυμνα γιὰ λίζουν στὸν ἥλιο καὶ μὲ θαμπώνουν. Τραγουδᾶνε τ' ἀπόβραδα κι' ἀγκαλιάζονται μὲ τὰ κορίτσια στ' ἀμμόβουνα. Μπορεῖς νὰ μοιάσεις τοὺς ἄντρες τοῦ νησιοῦ μου.

— Τί πρέπει νὰ κάνω λοιπόν;

— Ξέρεις ν' ἀγαπᾶς. Μὴν σπαταλήσεις ποτὲ τὴν ἀγάπη σου. Μὴν δίνεις τὸ χνοῦδι τοῦ κορμιοῦ σου σ' ἀδέξια χέρια κάθε μέρα κάθε νύχτα, σὰ μιά συνήθεια ἀδύναμη καὶ χαλάστρα. Τὴ στιγμή ποὺ θὰ θέλεις ν' ἀνέβεις πάνω ἀπ' τὴ γῆ ἔλα, προτῆτερα μὴν συλλογιστεῖς καὶ μὴν προετοιμάσεις, νᾶναι κάτι σὰν τὴν ἔμπνευση, ἔλα ἐδῶ στ' αὐλάκι...

— Καὶ οἱ γυρίνοι;

— Θὰ μᾶς δίνουν ἓνα μάθημα ἐξέλιξης.

— Γιατί ἦρθες ἐδῶ Κομνηνὴ;

— Βαρέθηκα τὴν καρβουνόσκονη τῆς πολιτείας, στὸ εἶπα. "Ὅσο γιὰ τὸ νησί μου ἦταν τὸ νησί τῶν παιδικῶν μου χρόνων καὶ τώρα δὲν μποροῦσα νὰ τὸ περπατήσω. "Υστερα ἦρθα ἐδῶ γι' αὐτὸ τὸ σπίτι. Ἦταν πρὶν ζωγραφιά σὲ μιά βιτρίνα κι' εἶχε πιτσιλιές κόκκινες λουλακιές καὶ κίτρινες. Χωμένο μέσα στὸ δάσος. Σὰν τὸ εἶδα κάτι κύλησε μέσα μου σὰ χεῖμαρρος. Εἶδα τὸν ἔρωτα νὰ τὸ ζῶνει ὀριζόντια κι' ἤθελα νᾶμαι ἢ γυναῖκα στὸ κατώφλι ἐκείνου τοῦ σπιτιοῦ. «Καλημέρα Κομνηνὴ», μοῦ εἶπε ἓνα ἀνθρώπινο σημαδάκι μ' ἓνα κεφάλι σὰν πλατεῖα τελεία καὶ κορμί σὰ θαυμαστικό...νὰ ἔτσι...σὰν τοὺς γυρίνους. «Εἶναι δικό μου ἔργο» μοῦ εἶπε καὶ μὲ κύτταξε σὰ νὰ μοῦ ζήτηγε συγνώμη γιὰ τὸ σημαδιακό του σουλούπι. «Πολὺ μεγάλο ἔργο. Μὲ πλημμύρισες ἄνθρωπε, σ' εὐχαριστῶ» κι' ἐκεῖνος ἀπάντησε «ἔγινες καλὴ Κομνηνὴ, πολὺ καλὴ. Καταλαβαίνει. Σοῦ χαρίζω τὸ σπίτι. Βρίσκεται ἐκεῖ» κι'

ἔδειξε ἐδῶ πέρα. Γι' αὐτὸ ἦρθα. Κανεῖς δὲν μοῦ εἶπε πῶς ἔγινε καλὴ καὶ καταλαβαίνω. "Ολοὶ ἔλεγαν πῶς ἤμουν καλὴ, πῶς ἤμουν μάλιστα καὶ γυναῖκα. "Ἦθελα νὰ κλάψω γι' αὐτὸ ποῦ ἔνιωσα πῶς εἶχα γίνεῖ. "Ἦθελα νὰ τὸ τελειοποιήσω, γιατί τὸν πίστεψα κεῖνο τὸ γυρίνο, ἤθελα νὰ τὸν κρύψω μὴ μοῦ τὸν κλέψουν, ἤθελα νὰ μοῖ ἢ γυναῖκα στὸ κατώφλι τοῦ σπιτιοῦ μὲ τίς κόκκινες πιτσιλιές, τίς λουλακιές, τίς κίτρινες, νὰ μπορῶ νὰ τὸ ζώσω ὀριζόντια μὲ τὸν ἔρωτά σου καὶ νὰ παρακολουθήσω τὴν ἐξέλιξη τῶν γυρίνων...ὅταν θὰ περάσουν τοὺς βατράχους, ὅταν θὰ φτάσουν σὲ κάποιον αἰθέρα νὰ πετοῦν καὶ νὰ μαγεύεται ἡ ὄρασή μας.

— Μπορῶ ν'ἄρχωμαι ὅποτε θέλω;

— Μπορεῖς ν'ἄρχεσαι. Θὰ σοῦ στέλνει ἡ φύση τὸ μήνυμά της, θὰ τὸ στέλνει καὶ σὲ μένα, θὰ ναι ταυτόχρονο.

— Ἡ καμινάδα σου καπνίζει, κύττα!

— Εἶναι ζωντανὸ τὸ σπίτι. Γι' αὐτό.



Πάνος Α. 'Αραβαντινός

Για την νεώτερη Ελλάδα και ιδιαίτερα για την Ήπειρο, ο Πάνος 'Αραβαντινός υπήρξε μια αληθινά μεγάλη μαρφή, που χάθηκε όμως τόσο πρόωρα, —44 χρόνων— χωρίς να προφτάσει να πεί την τελευταία του λέξη στην τέχνη.

Παρ' όλα αυτά το έργο του θεωρείται ποσοτικά και ποιοτικά κολοσσιαίο —τά έργα μόνο που έσκηνογράφησε από το 1920 μέχρι το 1930, χρονιά που πέθανε, ανέρχονται σε 100 περίπου, και όταν λέμε εκατό σκηνογραφίες πρέπει να ξέρουμε, ότι για να ολοκληρωθεί ένα και μόνο σκηνικό ενός έργου, προηγούνται πάρα πολλές μακέττες, προσχέδια και διάφορες άλλες μελέτες,— άφού για το Χριστόφορο Κολόμβο και μόνο είχε κάνει 150 μακέττες, ώσπου να φτάσει στο τελικό αποτέλεσμα. "Αν προσθέσουμε σ' αυτά και τα ζωγραφικά του έργα, συνθέσεις, τοπία και ιδίως τα πορτραίτα, θα ιδούμε, ότι πράγματι το έργο του στο λίγο αυτό διάστημα είναι μεγάλο.

Γεννήθηκε στην Κέρκυρα το 1886. Όμως κληρονόμησε από την ιδιαίτερη πατρίδα του όλα τα χαρίσματα της ράτσας του. Πνεύμα όξυ, ήθος, δίψα για μάθηση, απεριόριστη αγάπη για τη δουλειά. Χαρίσματα, που τον ενέδειξαν τόσο γρήγορα σαν τον πρώτο σκηνογράφο της κρατικής όπερας του Βερολίνου και σαν ένα από τους κοιλύτερους, όχι μόνο της Γερμανίας, αλλά και όλόκληρης της Εύρώπης, που τα μεγάλα θέατρα της το θεωρούσαν μεγάλη έπιτυχία τους, αν κατόρθωναν να έχουν από το χέρι του Π. Α, το ανέδασμα μιάς όπερας, ενός μπαλέτου, ή άλλου θεατρικού έργου.

Το πλούσιο ταλέντο του για τη ζωγραφική εκδηλώθηκε σε πολύ μικρή ηλικία και αυτό μαρτυρούν τα άπειρα σχεδιάσματα, με τα όποια είναι γεμάτα τα τετράδιά του τα μαθηματικά. Αρχικά σπούδασε στο Πολυτεχνείο της Αθήνας και αργότερα συνέχισε τις σπουδές του στην Ακαδημία των Καλών Τεχνών του Βερολίνου, όπου και βραβεύτηκε με χρυσό μετάλλιο, από τον τρίτο κιόλας χρόνο της σπουδής του. Έπειτα ταξίδεψε για ευρύτερες μελέτες στην Αυστρία, Αγγλία, Ιταλία, στη Γαλλία, όπου συνδέθηκε με φίλοι με το Δημήτρη Γαλάνη, στην Ολλανδία και στην Ελβετία. Όταν επέστρεψε στην Ελλάδα, διακρίθηκε από την αρχή σαν προσωπογράφος. Το 1912 με

13 ἔλαβε μέρος στὸν πόλεμο γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῶν Ἰωαννίνων ὡς βαθμοφόρος τοῦ μηχανικοῦ, ὅπου ἔκρινε ἄπειρα σχέδια καὶ ἐλαιογραφίες ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ μετώπου. Ὅπως εἶναι γνωστὸ στὸ ἴδιο μέτωπο βρισκόταν τότε καὶ μιὰ ἄλλη μεγάλη ζωγράφος, ἡ Θάλια Φλωρὰ Καραβία, τῆς ὁποίας περὶ τὰ 80 σχέδια βρίσκονται ἐκτεθειμένα στὴν Πινακοθήκη Ἰωαννίνων — δωρεὰ τοῦ Σωματείου «Οἱ Φίλοι τῶν Ἰωαννίνων». Ἴσως κάποτε ἡ Πινακοθήκη μας πλουτιστεῖ καὶ μὲ τὰ ἔργα τοῦ μεγάλου αὐτοῦ τέκνου τῆς Ἠπείρου, γιὰτὶ πρὸς τὸ παρὸν ἐκπροσωπεῖται δυστυχῶς ἀπὸ ἓνα μόνο προσχέδιο σκηνογραφίας, ποὺ προσέρχεται ἀπὸ τὴ συλλογὴ Β. Πυρσινέλοι. Πάντως, θὰ ἦταν ἰδεώδες, ἂν τὸ ἔργο τοῦ Π. Α. συγκεντρώνονταν ὁλόκληρο στὴν ποίρῖδα του, στὰ Γιάννενα ἢ σὲ μιὰ ἰδιαίτερη αἴθουσα τῆς Πινακοθήκης ἢ ἀκόμα θὰ μπορούσε νὰ ἀποτελέσει — εἶναι τόσο μεγάλο — εἰδικὸ Μουσεῖο μὲ ὁλότελα ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον.

Τὸ ταλέντο του δὲν ἦταν μιὰ ἀπλή κλίση γιὰ τὴν τέχνη, συνδεύονταν ἀπ' αὐτὴ τὴν ἰδιαίτερη μεγάλη εὐφυΐα καὶ μὲ τὶς σπάνιες ἀρετές, ὅπως εἶναι ἡ δίψα γιὰ τὴ μάθηση, ἡ ἀγάπη του γιὰ τὴ δουλειὰ καὶ τὸ ἀπεριόριστα ἐκλεπτισμένο γούστο. Τὸ καλλιτεχνικὸ του αἶσθημα ἦταν πολυσύνθετο. Παράλληλα μὲ τὴ ζωγραφικὴ μελέτησε καὶ μουσικὴ, θέατρο καὶ ἦταν μαζὶ καὶ συγγραφέας καὶ σκηνοθέτης. Ὅλες αὐτὲς οἱ ἀρετές, μαζὶ μὲ τὴν τολμηρότατη φαντασία του, συνέθεταν μιὰ προσωπικότητα προορισμένη νὰ δημιουργήσῃ καὶ νὰ ἀναδειχτεῖ στὸν τομέα τῆς σκηνογραφικῆς τέχνης.

Καὶ δὲν ἄργησε νὰ ἐκδηλωθεῖ ἡ ἰδιαίτερη αὐτὴ κλίση του. Τὸ 1916 τὸν πρωτοβλέπομε στὴν Ἀθήνα, σὲ μιὰ φιλανθρωπικὴ ἐορτῇ, ποὺ δόθηκε στὸ Βασιλικὸ Θέατρο, μὲ μιὰ σειρὰ πλαστικὲς εἰκόνες. Κατόπι σχεδιάζει — πάλι στὴν Ἀθήνα — τὰ κουστούμια καὶ τὰ σκηνικά σπὶς ὁπερέτες τοῦ Σαϊμάρα, «Πριγκίπισσα Σάσωνος», «Κρητικοπούλα» καὶ τὰ σκηνικά τῆς ἐπιθεώρησης «Ξιφὴρ Φαλέρ», ποὺ ἐσημείωσαν ὅλοι μεγάλη ἐπιτυχία καὶ χάραξαν ἀποφασιστικὰ τὴν πορεία, ποὺ ἔμελλε νὰ ἀκολουθήσῃ ὁ καλλιτέχνης.

Ὁ σύνδεσμός του μὲ τὰ ἀνάγκασε, σὲ μιὰ πολιτικὴ μεταβολή, νὰ καταφύγει τὸ 1917 μὲ τὸν Πρίγκηπα Νικόλαο στὴν Ἑλβετία, ὅπου ἐργάστηκε σὰν προσωπογράφος καὶ δάσκαλος τῆς ζωγραφικῆς ὡς τὸ 1920. Ἀργότερα πηγαίνει στὸ Βερολίνο, ὅπου προσλαμβάνεται μὲ σύσταση τῆς βασιλίσσης Σοφίας στὴν Κρατικὴ ὅπερα σὰν ἓνας ἀπὸ τοὺς σκηνογράφους τῆς. Ὑστερὰ ἀπὸ δυὸ χρόνια ὁ μέγας αὐτὸς καλλιτεχνικὸς ὀργανισμὸς ἀποφασίζει νὰ ὑπερνικήσῃ ὅλες τὶς δυσκολίες γιὰ τὸ ἀνάβασιμα ἐνὸς ἔργου τοῦ Ρίχαρντ Στράους, τὴν «Ἀνίσκιωτη Γυναίκα», ποὺ δυὸ προηγούμενες ἀπόπειρες στὴ Βιέννη καὶ στὴ Δρέσδη γιὰ τὸ ἴδιο ἔργο ἀπέτυχαν. Ἡ ἀποτυχία αὐτὴ ἀποδόθη-

κε σὺν ὅτι στάθηκε ἀδύνατον νὰ λυθοῦν ὠρισμένα σκηνογραφικὰ προβλήματα. Καὶ νὰ σκέπτεται κιόανς, ὅτι τὰ σκηνικὰ καὶ στὶς δυὸ αὐτὲς προσπάθειες εἶχαν ἀναπεθεῖ γιὰ μὲν τὸ θέατρο τῆς Βιέννης σὺν περίφημο Στέρν, πρὶν ἐθεωρεῖτο ὁ σπουδαιότερος σκηνογράφος τῆς Γερμανίας, τῆς δὲ Δρέσδης σὺν ἐπίσης μεγάλῳ Ράλλερ. Στὸν ἴδιο καὶ τῶρα Στέρν ἀνέθεσε καὶ ἡ ὅπερα τῷ Βερολίνου τὴ μελέτη γιὰ τὰ σκηνικὰ αὐτοῦ τοῦ ἔργου, πού τὸ ἀποτέλεσμα δίκαια ἀναιμένονταν με περιέργεια καὶ ἀγωνία.

Ἀξαρὰ ὅμως εἰδοποιεῖται ὁ Ἀραβαντινὸς νὰ παρουσιαστῇ στὴ διεύθυνση τοῦ θεάτρου, ὅπου ἀνετέθη καὶ σ' αὐτὸν νὰ μελετήσῃ τὸ ἀνέδρασμα τῆς «Ἀνίσκωτης Γυναίκας». Ἡ καταπληκτικὴ του φαντασία, τὸ λεπτὸ του γούστο, τὸ θάρρος καὶ ἡ θεληματικότητά του, τὸν βοήθησαν νὰ ὑπερπηδήσῃ ὅλες τὶς δυσκολίες τοῦ στριφνοῦ ἐκείνου ἔργου, με ἀποτέλεσμα νὰ παρουσιάσῃ ἓνα ἄρτιο ἀπὸ κάθε ἄποψη σκηνικόν, πού ἀποτελοῦσε συνάμα καὶ σωστὴ ἐπανάσταση γιὰ τὴν μέχρι τότε παράδοση τῆς σκηνογραφικῆς τέχνης. Ὁ κόσμος καὶ ἰδίως οἱ σχεδὸν πάντα φαρμακαμύτες κριτικοί, δέχτηκαν με ἀπεριόριστο θαυμασμὸ τὸ αἰσθητικὸ αὐτὸ κατάρθωμα τοῦ ἀγνωστοῦ ὡς τότε ξένου με τὸ παράξενο ὄνομα. Ὁ δὲ διευθυντὴς καὶ σκηνοθέτης τῆς ὁπερας τοῦ Ἀμβούργου Λεοπόλδος Ζάξε, ἔγραφε γιὰ τὴν πρώτη αὐτὴ δημιουργία τοῦ Ἑλληνα καλλιτέχνη: «Ὅλα τὰ σκοτεινὰ σημεῖα τοῦ κειμένου ἔγιναν καθαρὰ καὶ διαφανῆ μέσα στὸ θαυμαστὸν αὐτὸ κόσμον, τὸν ὁποῖον ὁ Ἀραβαντινὸς παρουσίασε μπροστὰ στὰ μεθυσμένα μάτια μας».

Ὁ σεμνὸς του ὅμως χαρακτήρας, δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ ἐπαναπαυθεῖ στὶς πρώτες αὐτὲς δάφνες του μὰ πέρφει κι ὅλας με ὅλες του τὶς δυνάμεις σὲ νέες δημιουργίες. Οἱ ὀρίζοντες τῶρα ἀνοίγονται πλατύτεροι. Νέες ἐντολὲς τοῦ ἀνατίθενται, νέα προβλήματα πού θάπρεπε νὰ βροῦν τὴ λύση τους παρουσιάζονται. Ἐπρεπε νὰ ἐργαστῇ σκληρὰ. Τὸ πνεῦμα του προσαρμόστηκε στὴν ἐποχὴ του καὶ στὸ Γερμανικὸ κλίμα, σὲ μιὰ ἐποχὴ γεμάτη ἀνησυχίες καὶ ἀναζητήσεις, ὅμως τὸ ἀλάθητο ἐνστικτό του δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ παραλογιστῇ —ὅπως δυστυχῶς συμβαίνει ἀπειρες φορές, ὅταν ὁ καλλιτέχνης χάσῃ κάπως τὸν ἑλεγχὸ τῆς σκέψης του— ἢ νὰ καταληφθεῖ ἀπὸ ταπεινὲς φιλοδοξίες, πού γιὰ νὰ τὶς ἱκανοποιήσῃ, θάπρεπε νὰ καταφύγῃ σὲ πρόχειρα μέσα γιὰ τὴν κατάκτηση μιᾶς εὐκολῆς δόξας. Τὸ σκηνικὸ τοῦ Π.Α. δὲν ἀκολουθεῖ τὴν παράδοση, εἶναι ἐπαναστατικόν. Ἐκόμισε ὅμως μιὰ ἐπανάσταση λογικὴ, ἰσορροπημένη, πού εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴ ριζικὴ ἐναιμόρφωση αὐτῆς τῆς τέχνης, —ὅ,τι ἀκριβῶς συνέβηκε στὴ χαρακτηριστικὴ με τὸν Γαλλόν.

Ἡ σκηνογραφία δὲν εἶναι μιὰ τέχνη αὐτοτελής, ὅπως εἶναι οἱ ἄλλες εἰκαστικὲς τέχνες, ὅπου ὁ καλλιτέχνης εἶναι ἐλεύθερος νὰ δη-

μιουργήσει σύμφωνα με την ἔμπνευσή του. Τὸ σκηνικό, ὅσο μοντέρνο· καὶ ἐπαναστατικὸ καὶ νᾶναι, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ θεατρικὸ ἔργο, ἰδιαίτερα ὅταν πρόκειται γιὰ μελλοδρματικὸ, διότι ὁ καλλιτέχνης εἶναι ἀπαραίτητο νὰ εἶναι ὄχι μόνο σκηνογράφος ἀλλὰ νὰ ἔχει καὶ μουσικὴ μόρφωση, λυρική διάθεση καὶ ἄλλαι προσόντα, τὰ ὁποῖα διέθετε σὲ μεγάλο βαθμὸ ὁ Π.Α., ὥστε νὰ συντελεῖ στὴν ὀπτική ἐρμηνεία τοῦ ἔργου καὶ στὴν κατανόησή του ἀπὸ τὸ κοινόν. Ἀλλὰ ἄς δοῦμε τί ἔλαγε στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ ἴδιος ὁ Ἀραβαντινός. «Στὸ θέατρο, λέγει, ὁ λόγος εἶναι τόσο δυνατός, ὥστε ἡμπορεῖ καὶ μόνος του, χωρὶς διάκοσμον ἀκόμη καὶ εἰς ἐλεύθερα χώρῳ, νὰ δώσει τὴν ἐντύπωση τῆς ζωῆς καὶ ν' ἀντικαταστήσει, διὰ τὸν ἀκροατὴν τὸ περιβάλλον. Στὸ μελλοδρμα ἀπεναντίας, ὅπου ἡ κατανόησις τοῦ κειμένου εἶναι συχνὰ δύσκολη, ὁ διάκοσμος πρέπει κυριολεκτικῶς νὰ ὑποδοθῇ καὶ νὰ ἐπεξηγεί τὴ δράση».

Ἐκεῖ ποὺ ὁ Ἀραβαντινός εἶχε καταπληκτικὴ ἐπιτυχία ἦταν τὰ Βαγνερικά ἔργα. Ἡ μεγαλοφυΐα του, ἂν καὶ μεσογειακὴ, εἶχε εἰσχωρήσει βαθειὰ στὸ πνεῦμα τῆς Βαγνερικῆς μουσικῆς, ἐνῶ κομένος ὡς τότε βόρειος δὲν εἶχε συλλάβει — ἄς μὴ φανεῖ παράξενο — τὸ νόημά της.

Καὶ ἐπαναλαμβάνει ὁ Ζάξε (ἐπιμένω καὶ παραθέτω τὴ γνώμη τοῦ Ζάξε, γιατί οἱ ἄλλαι κριτικοί, ὅσο σπουδαῖοι κι ἂν εἶναι δὲν κάναυν παρὰ φιλολογίαι κι ἄλλοτε πάλι ξεμακραίνουσι τόσο ἀπὸ τὴν αὐσία, τὸ χαρακτήρα καὶ τὶς ἐπιδιώξεις τοῦ δημιουργοῦ, ποὺ στὸ τέλος βγαίνει τὸ συμπέρασμα, ὅτι ξεφεύγουν πέρα γιὰ πέρα ἀπὸ τὴ σωτὴ ἀποστολή τους. Ὁ Ζάξε ὅμως ἦταν μιὰ αὐθεντία μοναδικὴ στὸ εἶδος καὶ ἡ γνώμη του ἔχει βαρύτερη σημασία): «Ὁ Ἕλληνας αὐτὸς χάρισε στὸ Γερμανικὸ θέατρο ἔργα μὲ τόση ἐσωτερικότητα καὶ τόση ρομαντικὴ γοητεία, ὥστε εἶναι σχεδὸν ἀκατανόητο, πῶς κατόρθωσε ὁ ξένος αὐτὸς νὰ εἰσχωρήσει τόσο βαθειὰ στὸν κόσμον τῶν Γερμανῶν ποιητῶν καὶ συνθετῶν».

Τὸ μυστικὸ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ Π. Α. ἦταν, ὅτι μπορούσε νὰ συνταιριάζει τὴ μουσικὴ, τὸ λόγο, τὸ φῶς καὶ τὸ χρῶμα στὰ περιορισμένα ἐπίπεδα ἐνὸς παλλοκοσένικου, γιατί, ὅπως εἴπαιμε πιὸ πάνω, ἦταν ὁ ἴδιος μουσικός, συγγραφέας, σκηνοθέτης, κουστουμιέρης καὶ σκηνογράφος. Χαρίσματα, ποὺ τὸν κατέστησαν μοναδικὸ ἐρμηνευτὴ, κυρίως τῶν μουσικοδραματικῶν ἀριστουργημάτων τοῦ Βάγνερ. Ἐρμηνευτής, ἀλλὰ καὶ δημιουργὸς σὲ τέτοια σημεῖα, ποὺ κάθε φορὰ σὰν ἔπεφτε ἡ αὐλαία, νὰ σβύνει ἀπὸ τὴ μνήμη τοῦ θεατῆ ἢ μουσικῆ καὶ ὁ λόγος καὶ νὰ μένει στὴ θύμισή του ἡ γεύση τῆς αἰσθητικῆς ἀπόλαυσης ποὺ τοῦ χάρισε ὁ σκηνικὸς διάκοσμος.

Στὶς ἐπιτυχίες τοῦ Π.Α. εἶναι σίγουρό, πῶς συνετέλεσε καὶ τὸ φῶς, τὸ δυνατὸ ἐλληνικὸ φῶς μετὰ τὰ καθάρια, τὰ λογαρὰ χρώματα ποὺ

ἔκλεινε μέσα του καὶ ἔφερε στὶς χώρες τοῦ βορρᾶ ὁ καλλιτέχνης αὐτὸς καὶ ποὺ τὸ σκόρπιζε ἄφθονα καὶ θαμπωτικὰ πάνω στὴ σκηνὴ, μαζί με κείνα τὰ γοητευτικὰ στοιχεῖα τῆς ἀπολῆς, τῆς ἡρεμῆς γραμμῆς ποὺ ἔχει ἡ λαϊκὴ ἐλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ. Αὐτὸ εἶναι ὀλοφάνερο σὲ ὅλα σχεδὸν τὰ ἔργα, ἀπὸ τὰ ἀλχημιστικὰ ἐργαστήρια τοῦ Φάουστ, ὡς τὸ εὐθυμο σκηνικὸ γιὰ τὴ «Καβαλερία Ρουστικάννα», ποὺ θυμίζει κάτασπρο, ἡλιόλουστο κυκλαδίτικο ἐκκλησιάκι,

Ὁ θάνατος τὸν βρῆκε νεώτατο σπὸ μεσουράνημα τῆς δόξας του τὸ 1930 στὸ Παρίσι, ὅπου εἶχε κληθεῖ νὰ ἀνεβάσει τὸ Χριστόφορο Καλόμβο. Μὲ τὸν πρόωρο χωμὸ τοῦ μεγάλου ἡπειρώτη καλλιτέχνη ἀνακόπηκε καὶ ἡ ἀνοδικὴ πορεία καὶ ἡ ἐξέλιξη τῆς σκηνογραφικῆς τέχνης. Καὶ νὰ πῶς τὸν ἔκλαιμε ἡ Εὐρώπη: «Ἡ καλλιτεχνικὴ ἀπώλεια στὴν περίπτωσή αὐτὴ εἶναι πραγματικὰ ἀνεπανόρθωτη.». Καὶ πιο κάτω. . . . «Μὲ τὸ θάνατο τοῦ Πάνου 'Αραβαντινοῦ ὁ κόσμος ἔγινε φτωχότερος κατὰ ἓνα κόσμον αἰσθησιασμοῦ ποὺ ἔγινε πνεῦμα καὶ πνεύματος ποὺ ἔγινε αἰσθησιασμός».

Αὐτὸς εἶναι μὲ λίγα λόγια ὁ ἡπειρώτης ζωγράφος καὶ σκηνογράφος Πάνος Α, 'Αραβαντινός. Ἴσως διοργανωθεῖ μιὰ μεγάλη ἐκδήλωση μὲ ἐκθεσὴ τῶν ἔργων του στὴν Ἀθήνα ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς καὶ θαυμαστές του καὶ μὲ μιὰ πολυτελὴ ἐκδοσὴ μὲ ἐγχρωμὲς εἰκόνες τῶν κυριώτερων ἔργων του, ὥστε νὰ γίνῃ γνωστὸς σπὸ πλατύτερο ἐλληνικὸ κοινὸ καὶ ἰδίως στὸν κόσμον τῆς Ἠπείρου, τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του. Θὰ καταβληθοῦν δὲ προσπάθειες ἢ ἐκθεσὴ αὐτὴ νὰ μεταφερθεῖ στὰ Γιάννενα, καὶ θὰ συνοδευθεῖ μὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ ὁμιλίες ποὺ θὰ διοργανώσῃ ἡ ἐπιτροπὴ Πινακοθήκης Ἰωαννίνων.

7

ΧΡΟΝΙΚΑ

Φυσικά αυτό δεν αποτελεί κανόνα. Όσο στην πλειοψηφία της ή έπαρξία, στη λέξη «Θέατρο» δε συγκινείται όσο τουλάχιστον υποπτεύονται οί... κηδεμόνες της. Άλλωστε δεν έχει τίποτα να άνακαλέσει στη μνήμη του άλλο άπ' τους φαιδρούς εκείνους όμίλους(!) του χωριού, με δεσπάζοντα τόνο τη φουστανέλλα ή, πάλι, εκείνα τὰ άπίθανα συχνά έπιθεωρησιακά συγκροτήματα που καταπλέουν κομίζοντας συνήθως τριφυλλόγυια του ύπογαστρίου. Έτσι δέ χωράει έκπληξη όταν διαπιστώνουμε πώς ή λέξη ήθα-ποιός ταυτίστηκε, για την Έπαρξία, με τη λέξη: θεατρίνος—γελωταποιός κ.λ.π.

Την άλλη πλευρά μάς τη δίνει σέ φιλική έπιστολή συνδρομητής άπό την Άθήνα που για πρώτη φορά πήγε στο «θέατρο τέχνης» του Κούν, με τὸ έργο του Τσέχωφ «Ο θεϊς Βάνιας»: «... Τὸ «θαύμα» τής κυκλικής σκηνης ίσως. Δέ μπορώ νά έπισημάνω με εύκολία τις αίτίες τής τέσης μου συγκίνησης. Όσο οί δυό ώρες στο θέατρο του Κούν —δυό ώρες βέβαιης άπόδρασης άπό την καθημερινότητα— έδωσαν ένα καταπληκτικό για τη συνείδησή μου, δεδομένο πιά, δυνατότητων τής θεατρικής τέχνης. Είπα, δυό ώρες βέβαιης άπόδρασης άπ' την καθημερινότητα κι όμως τὸ «μεγάλο» εκεί πέρα ήταν άναστημένο με γνήσια υλικά του καθημερινού. Αυτό είναι βέβαιο. Καμμία δραματική σύγκρουση ή οδυρμική συνύφανση άπίθανων εξέλιξεων. Τίποτα, άμεσα τουλάχιστον άντιληπτό, που νά σημειώνει την πάλη τών προσώπων —στοιχείο, νομίζω, άποφαιέτητο σέ δραματικό έργο. Άντίθετα, με τους πιο άθόρυβους τόνους, ένα τραγούδι τής καθημερινότητας όπου τὸ δράμα, θεατὸ κι άθέατο, κινείται κι εξέλίσσεται κάτω άπό τὰ έπιφανόμενοι με σπάνιες έκκρήξεις. Κι ακόμα δέ μπορώ νά μη σημειώσω πώς μάταια έψαξα στο λόγο του νά βρω ένα κοσμητικό έπίθετο, ένα σπολίδι φανταχτερό. Τίποτα. Καθημερινός εύκίνητος λόγος —λόγος ούσιοιστικού ώστόσο— κύλαε και σχεδίαζε έπίμονα και πεισπικά τὰ ένδότερα τής φυσιογνωμίας τών προσώπων με διαύγεια, έτσι που όχι μόνον σέ κέειδε μά σ' υποχρέωνε νά ζεις κάτω άπ' τὸ δέρμα τών προσώπων. Άλλά όλα αυτά είναι Τσέχωφ θά πείς. Άκριδώς βγαίνοντας, πάνω σέ τοῦτο σκόνταψα. Όλα αυτά είναι Τσέχωφ μονάχα; Φρόντισα νά φανταστῶ τὸ έργο στην άλλη την κλασική σκηνή: ή κορνίζα τής σκηνης, ένα φωτισμένο ποικιλοχρόμοιο κάπου στο βάθος, κάτι σαν έγχρωμος πίνακας σέ μικρό φόντο, κάτω τὰ πρόσωπα, ένας λόγος —ό Τσέχωφ πάντα φυσικά— έπίμονα δυνατός, εύλύγιστος, οί κινήσεις, τὰ ταμπλώ... «Ο Τσέχωφ σέ κορνίζα...» κι έννοια, τ' όμολογώ, άμήχανα. Η κοπή μνήμη τής κυκλικής σκηνης, τὸ «θαύμα» αυτό σπάλαζε μέσα μου με άξιοματικότητα μοναδική που σχεδόν άφώπλισε κάθε κριτική διάθεση. Τὸ γράμμα συνεχίζεται στον ίδιο ύ-

φιλό τόνο καὶ στὴν ἴδια θεσιμακροσσία γιὰ νὰ φτάσει σὲ τοῦτο: «...τε-
λικὰ σιγασκεύτηκε μέσα μου αὐτό: Κάθε διάψευση δὲν ὀδηγεῖ στὴν
ἀπελπισία καὶ κάθε σύγκρουση δὲν προλογίζει τὸ θάνατο. Ἡ ἀναγ-
καιότητα τῆς συνέχειας, τὸ τραγούδι τῆς ζωῆς, εἶναι ρυθμοὶ ποὺ δύ-
σκολοι καταλύονται...». Πείρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὸ γράμμα ὑπογραμι-
μίζουμε τὸ δίκαιο αἶτημα: Μήπως εἶναι καιρὸς ν' ἀπακατασταθεῖ αὐ-
τὴ ἡ διασφαλισμένη ἐντύπωση τῆς ἐπαρχίας γιὰ τὸ θέατρο. Μήπως θὰ
πρέπει ὅλοι ὅσοι «κόπτονται» γιὰ τὴν ἀνάγκη τῆς πνευματικῆς καλλι-
έργειας τῆς ἐπαρχίας νὰ δώσουν ἓνα «παρὼν» αὐσιαστικότερο καὶ πιὸ
θετικό. Γιὰ τὸ ὅτι δὲν εἶναι ἀδύνατον νὰ κληθοῦν θίασοι ἀνάλογοι καὶ
στὴν ἐπαρχία νὰ ἀναλογιστοῦμε τίς διάφορες «πανηγύρεις καὶ παρὰ-
τες» ποὺ μὲ τόση εὐκολία ὀργανώνονται, γρήγορα θὰ συμφωνήσουμε.
Ἐμεῖς ἐπισημαίνουμε μιὰ ἀνάγκη. Ἀπομένει νὰ κινηθοῦν οἱ «ἀρμόδιοι»
κι οἱ «δυνατοί». Νὰ ἰσχυριστοῦμε πὼς δὲν ὑπάρχουν; Νὰ δαῦμε.

* * *

ΟΤΑΝ ΜΙΑ ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ
ὕπηρεσία συντάσσει ἓνα μαυροπί-
νακα ἀπαγορευτῶν βιβλίων καὶ
περιλαμβάνει σ' αὐτὸν ἐπιλήμι-
μους σὰν τὸν Ρενὰν καὶ τὸν Πα-
λαιμᾶ καὶ ἄλλους πρὸ αἰῶνων, ἐπι-
κιδύνους, σημαίνει ὅτι ἡ δὲ λει-
τουργεῖ κατὰ καὶ ἄρα τὰ ὄργανά
τῆς εἶναι ἀπληροφόρητα, ἢ ὅτι ἀ-
πλούστατα ἔκανε μιὰ γκάφα. Ἐ-
λα ὁμως ποὺ ὁ ἐπίσημος ἐκπρό-
σωπος ποὺ —σημειώστε!— αὐ-
τὸς δὲν εἶναι ἀπληροφόρητος ἀλλ'
ἔχει ἐπὶ τέλους μιὰ πνευματικὴ ἱ-
στορία, ἔρχεται καὶ ναυιμοποιεῖ τὴ
γκάφα. Φυσικὰ ὁλόκληρος ὁ πνευ-
ματικὸς κόσμος διαμαρτύρεται ἢ
ὕσπτεται, ἓνα ἀπὸ τὰ γνωστὰ
«Γράμματα στὴ Ραχήλ» τοῦ Πα-
λαιμᾶ. Ἐμεῖς, πέρα ἀπὸ κάθε ὑ-
πόθεση, στὸ αἷμα μας θὰ ἦταν νὰ
γλεντήσουμε ἄλλη μιὰ φορὰ τὴν
περίπτωση. Ἀλλὰ δὲ μπορούμε νὰ
μὴ ἐπισημάνουμε καὶ μιὰ παρεξη-
γημένη ἀντίληψη τακτικῆς, ποὺ ὅν
γενικευτεῖ μπορεῖ νὰ πάρει ἐπικίν-

δυνες διαστάσεις. Νὰ ἔρχεται δηλ.
κάθε φορὰ τὸ Κράτος καὶ μὲ τὸ
κύρος τοῦ ἐντολοδόχου τῆς κοινῆς
Βουλῆς νὰ καλύπτει τὴ γκάφα.
Κύριε ἀκαδημαϊκέ, πρὶν ἀγορεύ-
σετε ἀκόμα καὶ μὲ τὴν πρόφαση
ν' ἀντιμετωπίσετε τὴ δημοκρατία
τῶν ἀντιφρονούντων, δὲν σκεφτή-
κατε πὼς πρόκειται γιὰ τακτικὴ
ἠθικῆς κατρακύλας;

* * *

ΚΑΛΑ ΕἶΝΑΙ Ν' ΑΠΟΜΝΗ-
ΜΕΙΩΝΟΜΕ πότε-πότε καὶ μερικὰ
ἀπὸ τὰ δικά μας, ἀπὸ κείνα ποὺ
ἄλλου δὲ γράφονται. Ὅσα δὲν
παίρνει ὁ ἄνεμος, νὰ τὰ παίρνει
τεὐλόχιστον ἢ σκούπα μας. Λοι-
πὸν πρόσφατος συνεργάτης μας
ἔμαθε πὼς δημοσιεύεται ποίημά
του σ' ἓνα ἀπὸ τὰ προηγούμενα
τεύχη μας. Ἀνησύχησε ὁ ἄνθρω-
πος ὅχι βέβαια ἀπὸ ἐνδοασμούς
πνευματικοῦ δῆθεν ἀνικανοποίη-
του. Ἀλλὰ γιατί ἤθελε ν' ἀνακα-
λέσει πρὶν ἀπ' τὴ δημοσίευση μιὰ
ιδιόχειρη μνεία του γιὰ βράβειση

ταῦ ποιήματος ἀπὸ κείνους τοὺς τυχαίρπιστους πνευματικοὺς σαλταδόρους τῆς Ἰταλίας. Δάφνοστεφής ἐπὶ πληρωμῇ καὶ μάλιστα μετὰ τὴν ἀποκάλυψη τοῦ σκανδάλου ποὺ ἀκούστηκε. Ἀποταξάτω λοιπὸν τὶς χρυσές δάφνες! Ἐμεῖς σημειώνομε ἐδῶ τὴν ἀνησυχία του, μὲ τὴν ἐλπίδα πὺς καλὰ τὴν ἐρμηνεύσαμε ἂν τὴ θεωρήσουμε σὰν ἀνάνηψη πνευματικοῦ ἥθους. Κι ἂς λένε πὺς μᾶς ἀρέσει κάποτε ἡ φαιδρὴ ὄψη τῶν ππραγμάτων.

ΠΟΛΥ ΟΡΘΕΣ ΟΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ τοῦ ΙΓ. Θεοτοκά καὶ τοῦ Ε. Παπανούτσου. Μπαίνομε σπὴν Κοινὴ Ἀγορᾶ, γιὰ μιὰ δοκιμασία τῆς οἰκονομίας μας, ἀλλὰ καὶ μὲ μελλοντικές τουλάχιστον ἀπολαβές. Τώρα εἶναι ὅμως ποὺ χρειάζεται μαζί μὲ τὴν οἰκονομικὴ καὶ μιὰ πνευματικὴ ἀνασυγκρότηση. Κι ὅταν λέμε πνευματικὴ ἀνασυγκρότηση, ἐννοοῦμε ἀνύψωση ὅλων τῶν ὄρων ποὺ ἀπαιτεῖ τὸ κεφαλαιῶδες πρόβλημα τῆς παιδείας ἐνὸς λαοῦ. Ἡ παιδεία μας νὰ ἀναδιοργανωθεῖ σὲ νέες βάσεις, νὰ πᾶν νὰ παραισιτεῖ σὰν ἐνοχλητικὸς αὐρανός. Μιὰ ριζοσπαστικὴ πολιτικὴ σ' αὐτὸν τὸν τομέα —κι ὅχι χλιαρὸς κατ' εὐφημισμὸν μεταρρυθμίσεις— θ' ἀποτελοῦσε καὶ ἀνάγκη πρώτης γραμμῆς καὶ τιμὴ γιὰ κάθε Κυβέρνηση. Ἀλλιῶς, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ προβλήματα τοῦ κοινωνικοῦ ἀδιεξόδου ποὺ ἐγκυμονοῦνται μὲ τὴν ὥς τώρα τακτικὴ, θὰ διακινίζεται καὶ ἡ παλιὰ κοικοδαιμονία μας: Νὰ παραιμείνομε δηλ. καὶ

πνευματικὰ μιὰ ἐπαρχία τῆς Εὐρώπης, μιὰ ἐξηρητημένη, δανειοσυνητήρη χώρα, ἕνας πτωχασυγγενὴς τῶν μεγάλων Δυνάμεων.

Η ΕΠΙΣΗΜΗ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ γράφει: «Οἰδίποδας Τύραννος» στοῦ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ ἀπὸ τὴν Κρατικὴ σκηνὴ τῆς Ἀγκυρας. Δὲν ἀμφισβητοῦμε προκαταβολικά τις πνευματικὲς δυνάμεις τῆς Τουρκίας. Ὑποψιαζόμαστε ὅμως τὴν ἀνιδιοτέλεια τέτοιων μορφωτικῶν σχέσεων. Ἀς μὴ λησιμονοῦμε ἄλλωστε, ὅτι ὁ πρῶτος σταθμὸς τῆς Τουρκικῆς σκηνῆς θὰ εἶναι ἡ Κύπρος. Καὶ γιὰ τὴν ἐξ ὑφαρπαγῆς, θὰ λέγαμε, προτεραιότητά της ἐκεῖ διερωτῶμεθα. Καὶ στὸ κάτω—κάτω γιὰτὶ δὲν ἔρχονται οἱ γείτονες μὲ ἔργα τῆς ἐθνικῆς τους παρσγωγῆς; Γιὰτὶ —πὺς νὰ τὸ κάνομε;— Τουρκικὸς Σαφκλῆς σπὴν Ἀθήνα σημαίνει Ἑλληνικὸς Καίραγκιόζ—ἐφέντης σπὴν Ἀγκυρα ἢ Ροκίνας —δικὸς μας πάλι— στὸ Παρίσι.

Η «ΖΩΣΙΜΑΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ» μαζί μὲ τὴν πολύτιμη πτέρυγα τοῦ Σπ. Λάμπρου, πρὶν ἀπὸ πολὺ διάστημα λειτουργεῖ. Ἀλλὰ πὺς λειτουργεῖ εἶναι τὸ πρόβλημα. Δὲν ὑπάρχει εὐρετηρίαση, δελτία ποὺ νὰ τὰ συμβουλευθεῖ ὁ Βιβλιοθηκονόμος ἢ ὁ ἐπισκέπτης. Ὑπάρχει μόνον μιὰ χονδρικὴ εἰδολογικὴ κατάταξη τῶν βιβλίων. Ἡ ἀνεύρεσή τους ἐπαφίεται κάθε φορὰ σπὴ μνήμη τῶν πρόθυμων —εἶναι ἡ ἀλήθεια— ὑ-

παλληλίων της. Ζητάτε για παράδειγμα τὰ ἔργα τοῦ Ρήγγα. Ἄς κυττάξουμε ὥρες στὰ Ἱστορικά (ἀλφαριθμητικὴ κατάρταξη δὲν ὑπάρχει). Ἄς δοῦμε ἔπειτα καὶ τὰ Πολιτικά (ὁ ἄνθρωπος συνέταξε καὶ Σύνταγμα). Καὶ τέλος ἄς καταλήξουμε γιὰ τοὺς θούριους καὶ τὶς μεταφράσεις τοῦ στὰ Λογοτεχνικά. Νὰ προσθέσουμε ὅτι χρειάζεται ἐντελὴς ὀργάνωση ἐκ μέρους εἰδικευμένου προσωπικοῦ, ὥστε νὰ γίνῃ ἡ σπουδαία αὕτη Βιβλιοθήκη τῆς Β.Δ. Ἑλλάδας χρηστική; Ἐκτὸς ἂν περιοριστοῦμε σ' ἐλάχιστους, βολικούς ἀναγνώστες καὶ σὲ μερικοὺς φιλόμους —τῆς ἄλλης πτέρυγας— δανειστές προσιτῶν βιβλίων, κατὰ προτίμησιν Καραγάτση.

Ο ΔΗΜΟΣ ΠΡΟΚΗΡΥΞΕ ΚΑΙ ἀνάγγειλε πῶς βραβεύει κιόλας. Γιὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ νέου Δημομαρχείου πρόκειται. Ἀποναμὴ 2ου βραβείου γράφει ἡ ἀνακοίνωσις. Κι ἐμεῖς ρωτᾶμε: ἀπονομὴ 1ου βραβείου δὲν ἔγινε; Ἐπειτα ποῖα εἶναι ἡ αἰτιολογικὴ ἐκθεσις τῆς Ἐπιτροπῆς; Καὶ τηρήθηκε ἡ νόμιμη διαδικασία καθὼς καὶ ἡ ἀρμδιότητα τῶν κριτῶν μὲ αὐσιαστικὰ καὶ ἀντικειμενικὰ κριτήρια; Αὐτὰ ἐπὶ τέλους εἶναι θέματα ἔξω ἀπὸ τὴν δικαιοδοσίαν μας, καὶ ἂν τ' ἀναφέραμε, εἶναι γιὰτὶ ἀκούγονται κιόλας στὴν ἀγορὰ λόγοι καὶ ἀντίλογοι. Ἡ πνευματικὴ μας ὁμῶς ἀποστολὴ μᾶς δίνει τὸ δικαίωμα ν' ἀπαιτήσαμε καὶ ἐμεῖς νὰ γίνῃ μιὰ ἐκθεσις τῶν σχεδίων δ-

λων τῶν ὑποψηφίων, ὥστε καὶ ὁ φιλόπεχμος νὰ κρίνῃ ἀμερόληπτα. Κι ἡ κοινὴ γνώμη νὰ μὴν «ἀδικαβάξῃ». Πρόκειται, ἄς μὴ τὸ ξεχνᾶμε, γιὰ ζήτημα ποὺ θὰ δίνει —καὶ πρέπει νὰ δίνει— ἀρχιτεκτονικὲς λύσεις μὲ αἰσθητικὰ ἀποτελέσματα. Καὶ μάλιστα στὴν πρώτη καὶ καλύτερη πρόσοψη τῆς πολιτείας μας.

ΑΡΧΗ ΜΑΣ ΕΙΝΑΙ ΝΑ ΜΗ πονοκεφαλοῦμε γιὰ τὶς ἀντιδικίες τῶν πνευματικῶν ὀργανισμῶν τοῦ τόπου μας. Ὁ «Ζυγὸς» ὁμῶς σὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ κύρια ἄρθρα πέρασε μὲς στὴ διεγκυστίνδα τῶν ἀντιθέσεων καὶ μὲ δηλωτικὲς νύξεις ἔγινε βῆμα μιᾶς ἀμεσῆς καὶ ὀξύτατης ἐπικριτικῆς. Ἐπειδὴ πιστεύουμε πῶς ὑπάρχει τὸ αἶσθημα τῆς εὐθιξίας ἐλπίζουμε σὲ μιὰ διαμαρτυρία, μιὰ διάψευσιν, τέλος πάντων, μιὰ ἐπανόρθωσιν. Κι ἀκόμα πῶς ἀλήθεια ὑπάρχει στὴν ἀπακάλυψιν, πῶς ὁ γλύπτης ποὺ σ' αὐτὸν ἀνατέθηκε —μὲ «οἰκονομημένη» ἀμοιβὴ μάλιστα— ἡ ἀπαμνημείωσις μιᾶς ἀπὸ τὶς ἀντιπροσωπευτικώτερες ἐθνικὲς στιγμὲς τῆς νεώτερης ἱστορίας μας εἶχε συνθέσει, καὶ ἐκθέσει ἀκόμα καὶ στὴν Εὐρώπῃ, τὴν προτομὴ τοῦ Χίτλερ; Περιμένουμε τὶς ἀπαντήσεις γιὰ νὰ ὑπερασπίσῃμε ἢ νὰ στηλιτεύσῃμε.

ΤΩΡΑ ΠΟΥ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ τοῦ «Ἑδραίου» βρίσκεται στὴν πιὸ ζωνερὴ τοῦ ἐπικαιρότητος μὲ τὴ δίκη τοῦ Ἀἰχμάν ρίχνομε μιὰ

ιδέαι. Νὰ ἀναληφθεῖ ἡ πρωτοβουλία γιὰ τὴν πιστὴ καταγραφὴ τῶν δικηγιμῶν, τῶν μαρτυριῶν στὰ σπράττοπεδα καὶ τῆς δραματικῆς ἐπιστροφῆς μετ' ἀφηγήσεις τῶν ἰδίων τῶν διασωθέντων. Θά' ναι μιὰ μαρτυρία ἱστορικοῦ χρέους, μιὰ μόνιμη πηγὴ μοντερισμοῦ τοῦ κακοῦ. Καὶ προπαντὸς μετ' αἰσθητικὴ ἀξία σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ ἔχει ἀνάγκη, ἀλλὰ εἶναι γυμνὴ ἀπὸ ἀπομνημνεύματα. Ὁ χρόνος ἐπαύλωσε τὶς πληγὰς καὶ μπορούμε νὰ μὴ φοβούμαστε πιά τὶς ψυχολογικὰς ἀντιδράσεις — ἢ τὴν καικυποψία — τῶν παθόντων. Εἰδικὰ ἡ Ἑπειρωτικὴ Ἑβραϊκὴ Κοινότητα ποὺ κάποτε ἀνθούσε καὶ δὲν ἔπαυσε νὰ ζεῖ κοντὰ μας μετ' ἐνιαῖα αἰσθήματα, ἀριθμεῖ πολλὰ τραγικὰ θύματα. Τολμοῦμε νὰ προτεῖνομε ν' ἀναπεθεῖ ἡ πρωτοβουλία σ' ἓναν ἀπ' τοὺς πιὸ κατάλληλους, σπὸν συνεργάτη μας κ. Ἰωσήφ Μάτσα. Κι ἐμεῖς ὑποσχόμεσθε νὰ φιλοξενησομε καὶ νὰ σχολιάσουμε στίς σελίδες μας αὐτὰ τὰ καυτὰ τεκμήρια τῆς ἐποχῆς μας.

ΤΙ ΕἶΝΑΙ ΠΑΛΙ Αὐτὰ ποὺ καταγγέλλει ὁ γνωστὸς ἡθοποιὸς μας Δημ. Παπαμιχαήλ; Εἶπε περὶ τοῦ, πὼς ἡ «Ἑβδομάδα Ἑλληνικοῦ Κινηματογράφου» δὲν εἶναι παρὰ συμπαγνία. Τὰ ἔπραθα ὅλα εἶναι μιλημένα, σχεδὸν κανονισμένα πρὶν ἀπὸ τὴν Ἀθήναι. Τηλέφωνα, τραπέζωμάται, συναντήσεις καὶ μοιράζονται στοὺς εὐνοουμένους οἱ τιμὲς — ἀζημίωτα, μετ' τὴν εὐσύνοπτη ἀμοιβή, ἐν-

νοεῖται — καὶ τὰ πολυποίκιλα βραβεῖα σκηνοθεσίας, ἡθοποιίας, φωνογραφίας καὶ τὰ παρόμοια. Στὴ Θεσσαλονίκῃ γίνεται ἀπλῶς ἡ τυπικὴ ἐπικύρωση. Ἐκτὸς ἂν πρόκειται — προσθέτομε ἐμεῖς — γιὰ καιμιὰ ἀπρόβλεπτη ἀποκάλυψη παλόντου τῆς ἀξίας τοῦ ἀληθινὰ λαμπροῦ νέου σκηνοθέτη Κανελλόπουλου.

Ο ΘΙΑΣΟΣ ΤΟΥ ΛΙΝΟΥ ΚΑΡΖῆ ἀνέβασε τὶς «Φοίνισσες» τοῦ Εὐριπίδη στὴν Ἀρχαία Νικόπολη. Ἦταν ἡ πρώτη «τουριστικὴ» ἐκδήλωση — ἀλλοίμονο ὅλα ἐκεῖ ἀποκλειστικὰ πιά ἀνάγονται! — τοῦ Ἑπειρωτικοῦ νότου. Ἡ παράσταση εἶχε φυσικὰ τὴ γνωστὴ «μουσειακὴ» γραμμὴ τοῦ ἐμπνευστοῦ της. Γενικὰ ὅμως στάθηκε μιὰ πρώτη χρήσιμη ἐποφὴ ἐνὸς ἀποκεντρωμένου κοινοῦ μετ' τὴν τέχνη καὶ εἰδικώτερα μετ' τὸ πάθος τοῦ Εὐριπίδη.

ΑΚΟΥΣΤΗΚΕ Ο ΛΟΓΟΣ ΓΙΑ τὴν ποίηση ἀπὸ τὸν Σαῖντ—Τζὼν Πέρς καὶ τὸν Ἀρτσιμπολντ Μάκλῆϊς. Καὶ αἱ δύο εἶναι κορυφαῖοι πνευματικοὶ ἐκπρόσωποι. Ὁ πρῶτος γνωστὸς γιὰ τὸ βροδεῖο Νόμπελ καὶ ὁ δεύτερος καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Χάρβαρντ. Στὴν ἐποχὴ μας, ποὺ ἡ ἀνθρωπότητα κρατᾷ ἀδιάκοποι τὴν ἀνάστασιν, ἀπὸ τὶς καταπληκτικὰς ἐπιστημονικὰς κατακτήσεις, θὰ περιμένε κανεὶς, ὅταν πρόκειται γιὰ ποίηση, ν' ἀκούσει ἓνα λόγος ἱκετευτικὸ γι' αὐτὸ τὸ πανάρχαιο

άνθρώπινο δημιούργημα. Όμως και οι δύο λόγοι που αποσπασματικά δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό μας δεν αποτείνονται σε φτωχοί συγγενείς σε λησιμονημένο νεκρό, όπως θα ενόμιζαν πολλοί. Τριμπουρωμένοι πίσω από το ποιητικό όχυρό κάνουν άντεπιθεση προς τις μονομερείς κοσμοθεωρητικές αποκρυστάλλώσεις της εποχής μας. Θέλουν για μία φορά, ακόμα να κάνουν γνωστές τις άρετες που περικλείει ο έσωτερος πυρήνας της. Το θρησκευτικό δέος, τη λυτρωτική διάθεση, τη μεταφυσική αγωνία, την προφητική μεγαλοπραμία και τον ύψηλο ήγετικό της τόνο. Και κάτι ακόμα περισσότερο: Ότι η ποίηση θα εξισυρροπήσει, κάποτε το διασπασμένο ψυχικό μας κόσμο. Και όλα αυτά να λέγονται για την ποίηση που σήμερα έχει περιπέσει σε αφάνεια. Διαβάζονται βέβαια πολύ λίγο. Και όμως, παρ' όλα αυτά, οι μεγάλοι ποιητές θεωρούνται από τις κοινωνίες, έστω και αν δεν διαβάζονται, ήγετικές πνευματικές προσωπικότητες, πρώτης σειράς. Άλλα κι όταν ξανσυνρίζουμε σε παλαιούς ρυθμικούς γνώριμους στίχους πρόχειρους στη μνήμη, αισθανόμαστε πικρή απογοήτευση. Όστε λοιπόν, για το άγχος που λέγεται: πώς υπάσχει στην εποχή μας μπορεί να έχει και το δικό της λόγο ή αποκοπή των μέσων επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων και της ποίησης ή και της τέχνης γενικότερα που δε χάνει

πια την εύκολη λύτρωση στον άνθρωπο.

* * *

ΥΣΤΕΡΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΡΩΤΕΣ έντυπώσεις του Φεστιβάλ της Δωδώνης, κάνοντας τον ισολογισμό της δραστηριότητας της Ε.Η.Μ. είχαμε να παρατηρήσουμε τα εξής: Η επιτυχία της ήταν τριπλή:

1ον Γιατί κατώρθωσε να γεμίσει τις κερκίδες του θεάτρου

2ον Γιατί οι παραστάσεις δόθηκαν από μια μεγάλη φίρμα, το Έθνικό Θέατρο και

3ον Γιατί η φροντίδα των παραστάσεων του μέλλοντος περιήλθε στον Ε.Ο.Τ.

Με το πρώτο επίτευγμά της συνδέεται το κέρδος (φυσικά το πνευματικό) του ήπειρωτικού λαού. Βέβαια η έπαφή του κοινού με τον τραγικό λόγο είναι σημαντικό πράγμα. Η έπαφή όμως αυτή μπορεί να είναι λυσιτελής υπό ώρισμένες προϋποθέσεις. Κι έννοούμε την προετοιμασία του κοινού, ώστε να είναι έτοιμη να δεχτεί την διδασκαλία των τραγικών, προετοιμασία που γίνεται με την καθολική εξέγωση του πνευματικού επιπέδου του λαού μας και με τη συχνότερη έπαφή του με το θέατρο, πράγματα που χίλιες φορές όναλύθηκαν στις στήλες του περιοδικού μας. Άλλιώς, ύστερα από τις πρώτες έντυπώσεις παραμέναμε πάλι οι ίδιοι, η περιοριζόμαστε στο θαυμασμό της κοσμοπλημμύρας και της φωτεινής κορδέλλας. Είπαμε πώς οι παραστάσεις δόθηκαν από τη φίρμα

του Ἐθνικοῦ Θεάτρου, πού ἀποφάσισε, καθὼς ἐπαγγέλλεται, νὰ ἐγκαταλείψει τὰ ἱερὰ τεμένη τοῦ Ἄστεως καὶ νὰ βγεῖ στὴν Ἑπαιχία, κόνονταις ἀρχὴ αὐτῆς τῆς ἱερῆς ἐξόρμησής ἀπὸ τῆ Δωδώνη. Καλὴ καὶ ἁγία ἡ ἀπόφασί του καὶ καλόδεκτη. Εὐχάμαστε λοιπὸν καλὴ ἀρχή. Ὡστόσο δὲν μπορούμε καὶ νὰ ποῦμε πὼς ἡ ἀρχὴ τοῦ μᾶς ἱκανοποίησε. Δυστυχῶς οἱ παραστάσεις πού εἶδαιμε στὴ Δωδώνη ἦταν πολὺ ἀναιμικές —καὶ πιὸ πολὺ τῆς Ἰφιγένειας ἐν Αὐλίδι. Σκηνοθεσία χαλαρή, χορογραφία ἄψυχη καὶ ὑποτυπώδης, σκηνογραφία χωρὶς ἔμπνευση, πού ἐξαφανίζονταν κάτω ἀπὸ τὸν ὄγκο τοῦ θεάτρου τῆς Δωδώνης. Ἡ ἀπαγγελία τῶν ἠθοποιῶν γεμάτη στόμφο καὶ συχνὰ ἀδόκιμη. Γιὰ παιζάδειγμα ἀναφέραμε τὴν ἀπαγγελία τῶν στίχων πού περιέχουν διασκελισμούς. Ἀκούσαμε π.χ. ν' ἀπαγγέλλεται:

Ἰμαξεύτηκαν ἀπ' τὴν Ἑλλάδα—
πάσαι τὰ παλληκάρια....

Γενικὰ οἱ παραστάσεις τοῦ ἀρχαίου δράματος ἔχουν πάθει μιὰ

τέτοια τυποποίηση, πού οἱ ἠθοποιοὶ κοντεύουν νὰ καταπτήσουν μαριονέτες. Καίμια ἐσωτερικὴ φλόγα, καίμια προσπάθεια νὰ τεντωθούμε, γιὰ νὰ ἐπιτύχουμε ἐνὰ μάλιστα ἀπόδοσης ἢ νὰ σκηνοθετήσουμε μιὰ παράσταση πού νὰ στέκει πολὺ πιὸ ψηλὰ ἀπὸ τὴν περσινὴ ἢ τὴν προπέρσινη. Κανένα θάρρος πραπάντων γιὰ πειραματισμούς πού θὰ παρακάμψουν τὴ χρυτὴ μετριότητα. Ἐρχόμαστε στὸ τρίτο ἐπίτευγμα τῆς Ε.Η.Μ. καὶ σὰν τέτοιο ἐθεωρήσαμε τὸ ὅτι ἡ φροντίδα γιὰ τὶς μελλοντικὲς παραστάσεις περνάει στὴ δραστηριότητα τοῦ Ε.Ο.Τ. Αὐτὸ θὰ ἐπιδέξει στὴν Ε.Η.Μ. νὰ ἐπιδοθῇ ἀπερίσπαστη στὴν πραγμάτωση τῆς ἀληθινῆς ἀποστολῆς της — πού ἂν δὲν κάνουμε λάθος εἶναι αὐτὴ πού ἐπαγγέλλεται ὁ τίτλος της. Δηλαδή: ἡ μελέτη τοῦ ἱστορικοῦ καὶ πνευματικοῦ μας ὑπεδάφους ἀπ' τὴ μιὰ μεριά πρὸς θὰ δείξει τὸ πραγματικὸ μας πρόσωπο, κι ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά ἡ συμβολὴ της στὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη τοῦ τόπου.

Η ΖΩΗ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Γιωσέφ Ἐλιγιά

Τοῦ ΝΤΙΝΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

Ἐφέτος συμπληρῶνεται τριάντα χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Γιωσέφ Ἐλιγιά, ἐνὸς ποιητῆ ἄγνωστου βέβαιαι στοὺς ἀναγνώστες τῆς «Ἀνθολογίας» τοῦ Ἀποστολίδη, ἀλλὰ πού κι αὐτὸς ἔχει τὴ θέση του

στη χλιαρὴ δεκαετία τῆς παλαιμικῆς τεχνικῆς καὶ τῆς καριωτατικῆς διάθεσης (1920—1930).

Ὁ Ἐλιγιὰ γεννήθηκ τὸ 1901 στὰ Γιάννενα ἀπὸ γονεῖς Ἑβραίους. Μὲ πολλὰς στερήσεις κατόφερε νὰ τελειώσει τὸ Γυμνάσιο τῆς *Alliance Israélite* καὶ νὰ μάθει τὰ γαλλικά. Γιὰ ἓνα διάστημα ὑπῆρχε φανατικὸς σιωνιστής, ἀλλὰ πολὺ γρήγορα ἄλλαξε ἀντιλήψεις, ὑποστηρίζοντας τὴν ἀφομοίωση τῶν Ἑβραίων μὲ τοὺς Ἕλληνες. Ἡ κοινότητα αὐτὴ τὸν ἔφερε σὲ διαρκεῖς προστριβὲς μὲ τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ἑβραϊκῆς κοινότητος τῶν Ἰωαννίνων καὶ ἔτσι ἀναγκάστηκε νὰ φύγει στὴν Ἀθήναι. Ἐκεῖ σχετίστηκε μὲ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς νέους ποιητὲς καὶ ἀρχισε νὰ δημοσιεύει κάπου κάπου ποιήματά του. Γιὰ ἓνα φεγγάρι ἔκανε καὶ ἀριστερός. Συνεργάστηκε ἐπίσης στὴ μεγάλη ἐγκυκλοπαίδεια τοῦ «Πυρσῶ», ὅπου δημοσίεψε πάνω ἀπὸ διακόσια ἄρθρα σχετικὰ μὲ θέματα ἑβραϊκῆς θρησκείας καὶ φιλολογίας.

Τὸ 1930 διορίστηκε καθηγητὴς τῶν γαλλικῶν στὸ Γυμνάσιο Κιλκίς, μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς γρήγορα θὰ κατόφερε νὰ μετατεθεῖ στὴ Θεσσαλονίκη, ὅπου ὑπῆρχε πολυσένη ἑβραϊκὴ κοινότητα. Δὲν πρόλαβε ὅμως: στὶς 29 Ἰουλίου 1931 πέθανε στὴν Ἀθήναι, στὸν «Εὐαγγελισμό», ἀπὸ κοιλιακὸ τύφο. Περιγραφή τῆς κηδείας του μᾶς διέσωσε ἓνα συγκινητικὸ σπичούργημα τοῦ Στέφανου Δάφνη:

Τ' ἄλλο βροῖδι μεσάνυχτα φαναράκια κρατώντας,
κι ὁ ραββῖνος νὰ λέει καὶ νὰ λέει,
τὸν ἐπῆραν σκιὲς σὶδ σκουιάδι γλιστρώντας.
τὸν ἐπῆραν καὶ πάνε οἱ Ἑβραῖοι.

Ὅσο ζοῦσε, δὲν πρόλαβε νὰ ἐκδόσει τίποτε. Τὸ 1948 ὁ σύλλογος «Μπενὲ Μπερίθ» τῆς Θεσσαλονίκης ἐξέδωκε τὰ «Ποιήματά» του, μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ κ. Γ. Κ. Ζωγραφάκη. Ὁ τόμος περιλαμβάνει περίπου 75 στιχομυθίστά του, καθὼς ἐπίσης καὶ κάμποσες μεταφράσεις του ἀπὸ βιβλικοὺς καὶ μεταβιβλικοὺς ποιητὲς. (Ὁ Ἐλιγιὰ εἶναι ὁ πρῶτος καὶ ὁ μόνος ποὺ παρουσίασε στὰ ἑλληνικὰ ἑβραῖους ποιητὲς τοῦ καιροῦ μας).

Ὁ σημερινὸς ἀναγνώστης δὲ μπορεῖ νὰ μένει ἱκανοποιημένος ξεφυλλίζοντας τὰ «Ποιήματα» τοῦ Γιωσῆφ Ἐλιγιὰ: πενιχρὲς ἀπηχήσεις Παλαμᾶ, Πορφύρα καὶ Μυλωνάκη. Ποῦ καὶ ποῦ κανένας καλὸς στίχος πνίγεται σὲ κοινοταπίες τῆς παλιάς ποιητικῆς. Ἐλάχιστοι εἶναι τὰ ἀριστὰ ποιήματά του καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτὰ ξεχωρίζει ἀναμφισβήτητα ὁ

Ι Η Σ Ο Υ Σ

Ἀπόψε ἦρθα κι ἐγώ, γλυκὲ ἀδερφε τῆς Ναζωραίας,

βάρβαρα πάθη πνίγοντας ἐντός μου κι ἄγρια μίση,
 νὰ κλάψω μπρὸς στὸ αἰμόφυρτο κορμὶ τῆς πλέον ωραίας
 ψυχῆς, ποὺ ἔχει ποτὲ στὸν κόσμο ἐτοῦτο ἀνθοβολήσει.

Τῆς Γαλιλαίας κρίνε σεμνέ, πρὸς τὸ λευκὸ τὸ φῶς σου
 πόσες φορὲς φτερούγισαν τῶν ταπεινῶν οἱ ἐλπίδες!
 Πλήθη σταυροὶ κατάντικρυ σταθῆκαν στὸ δικό σου:
 δικοὶ καὶ ξένοι οἱ φαρισαῖοι, ἀλί, κ' οἱ σταυρωτῆδες.

Δὲν εἶσαι ὁ πρῶτος μήτε κι ὁ στερνὸς ἐσταυρωμένος,
 γλυκὲ Ἰησοῦ, στὸν κόσμον αὐτὸν τῆς πίκρας καὶ τοῦ πόνου
 κι ὁμως, ἡ δόξα σου ἄσπιλη μὲς τῶν θνητῶν τὸ γένος:
 εἶσαι—δὲν εἶσαι γιὸς Θεοῦ, μὰ εἶσαι ὁ Θεὸς τοῦ πόνου!..

Τὸ μελαγχολικὸ αὐτὸ ποίημα δείχνει μιὰ φύση αὐγενική, ἀληθινὰ ποιητική, ποὺ ἤξερε νὰ παραιμεριῇ φυλετικὲς καὶ θρησκευτικὲς προκαταλήψεις· δείχνει ἀκόμα ἓνα ἰδεαλιστὴ, μακρινὸ συγγενὴ τοῦ Σολομοῦ, ποὺ σὲ ἄλλα ποιήματά του, καὶ ἰδίως στὰ «Τραγούδια τῆς Ρεθέκκας» δημιουργεῖ ἰδανικὲς γυναικεῖες μορφές, γεμάτες βιβλικὴ ἡρεμία καὶ χάρη. Ἀλλὰ στὰ πλεονά στίχουργήματά του εἶναι καὶ μένει ἀθεράπευτα ἀπαισιόδοξος, πραγματικὸς ἀδελφὸς τοῦ Κισριωτάκη, ἀληθινὸς βίος παράλληλος τοῦ ποιητῆ τῆς «Πρέβεζας», τὴν ὁποία μάλιστα μιμεῖται καὶ ἀντιγράφει στὸ ποίημά του «Κιλκίς». Ἡ πλήξη τῆς ἐπαρχίας, τὰ βαθιὰ ψυχικὰ τραύματα, τὰ θρυμματισμένα ἰδανικά, ἡ ἀγάπη τοῦ θανάτου γυρνᾷ καὶ ξαναγυρνᾷ σπὸ ἔργο του· ἀποτελοῦν ἄλλωστε, κοινὰ γνωρίσματα πολλῶν ποιητῶν τῆς ἐποχῆς του, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἄλλοι αὐτακτόνησαν, ἄλλοι σκοτώθηκαν τυχαῖα, ἄλλοι πέθαναν ἄρρωστοι, τρελλοὶ καὶ νέοι, ἄλλοι ζωντάνεψαν καὶ κανεὶς δὲν εἶχε καλὸ τέλος —χωρὶα ποὺ δὲν πρόφθισαν νὰ ὁλοκληρώσουν τὸ ἔργο τους.

Ἐν τούτοις, ὁ Ἐλιγιὰ ἔχει κάτι ποὺ τὸν ξεχωρίζει ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Εἶναι ποὺ συνδυάζει τὴν ἀπαισιόδοξία τῆς γενιάς του μὲ μιὰ ἀτμόσφαιρα Βίβλου, ἢ καλύτερα, μὲ τὴ φυγὴ σποὺς κόσμους τῆς Βίβλου, ἀπ' ὅπου ἀντλεῖ λίγο κουράγιο. Ὁ σοφὸς ταλμουδιστὴς τῆς ἐγκυκλοπαίδειας τοῦ «Πυρσοῦ» ὑποχωρεῖ μπροστὰ στὸν αἰσθαντικὸ ποιητὴ, ποὺ σὰ δέντρο ἀπλώνει τὶς ρίζες του στὸ Ταλμούδ καὶ στὴ Βίβλο γιὰ νὰ ξεδιψήσει. Καρπὸς αὐτῆς τῆς ἀγωνίας εἶναι μερικὲς ἀρκετὰ καλὲς μεταφράσεις του ἀπὸ τὰ ἐβραϊκά (ἰδίως ἀπὸ τὸ «Ἀσμα ἀσμάτων»), ποὺ μπολιάζουν μὲ ἰσραηλιτικὸ αἷμα τὴν ποίησή μας, ἐνῶ δὲν παύουν νὰ θυμίζουν δημοτικὸ τραγούδι καὶ Κρυστάλλη.

«Ι Λ Α Ν»

Δενδρί, δενδράκι μου, σὰν ποιὰν εὐχούλα νὰ σοῦ δώσω;
 Νὰν ὁ καρπός σου ὁλόγλυκος; — Κ' εἶν' ὁ καρπός σου μέλι!
 Νὰν ἡ σκιά σου μπάλοαμο; — Κ' εἶν' ἡ σκιά σου γλύκα!
 Νὰ σὲ ποτίζει ἡ ρεματιὰ καὶ νὰ δροσολογιέσαι;
 Μὰ ἡ ρεματιὰ ποτίζει σε καὶ σὺ δροσολογιέσαι!
 Παρὰ μονάχα μιὰν εὐκὴ δεντράκι μου σοῦ δίνω:
 Τὸ κάθε γλυκοφύτεμα πὺν θὰν ἀπ' τὸ κλαρί σου
 μὲς τοῦ μπαχτσέ μου τὰ δενιρά, δενιρί μου, ἐσὲ νὰ μοιάσει!

Σήμερα, τριάντα χρόνια μετὰ τὸ θάνατό του, ὁ Ἑλιγιά ξεχάστηκε — ὄχι μόνο γιατί τὸ ταλέντο του ἦταν ἰσχνὸ κι ἔμεινε ἀνολοκλήρωτο ἀλλὰ καὶ γιατί ἡ ἐποχὴ μας ξεπέρασε τόσο ἀπόσταμα τὴν ἀτμόσφαιρα καὶ τὰ προβλήματα τοῦ μεσοπόλεμου. Ἄν μένει, θὰ μένει μὲ δυὸ τρία ποιήματά του καί, προπάντων, σὰν ἓνας εὐγενὴς ἀπόστολος τῆς ἐλληνοεβραϊκῆς συνεργασίας.

Β Ι Β Λ Ι Ο Γ Ρ Α Φ Ι Α

1. Γιωσέφ Ἑλιγιά — *In memoriam*. Ἐπιμέλεια Γ. Κ. Ζωγραφάκη. Θεσσαλονίκη, Μπενὲ Μπερίθ, 1934. (Περιέχει ἄρθρα καὶ λόγους πὺν ἐκφωνήθηκαν στὸ φιλολογικὸ μνημόσυνό του. Στὸ «συμπόσιο» αὐτὸ μετείχε μὲ ἄρθρο του καὶ ὁ τότε πολιτικὸς κ. Ἀχιλλεὺς Καλεῦρας, ὁ ὁποῖος καταδιώχτηκε ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς, ἐπὶ κατοχῆς, κοντὰ στὰ ἄλλα καὶ γιὰ τὸ ἄρθρο του αὐτό).

2. Γιωσέφ Ἑλιγιά, Ποιήματα. Ἐπιμέλεια Γ. Κ. Ζωγραφάκη. Θεσσαλονίκη, Μπενὲ Μπερίθ, 1938.

3. Γιωσέφ Ἑλιγιά, Ἄσμη ἀσμάτων. (Μετάφραση). Εἰσαγωγή Ὀλμου (=Μιχάλη) Πεζάνθη. Ἀθήνα, Γκοδόστης, ἄ. χ. (1936;).

4. *Poems by Joseph Elia* Translated from the greek by Kai Dalben New York 1944, (Δημοσιεύονται τὰ πρωτότυπα ποιήματά του ἐλληνικὰ καὶ ἀγγλικά, σὲ ἑμμετρὴ ἀπόδοση. Ἡ Ρέα Ντάλδιν εἶναι ἐλληνοεβραία, γεννήθηκε στὴν Πρέβεζα καὶ ἔφυγε στὴν Ἀμερικὴ ἀπὸ πολὺ μικρή. Εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ γνωστὲς ἐλληνίστριες στὸ ἐξωτερικόν. ἔχει μεταφράσει καὶ ἄλλα ἐλληνικὰ ἔργα, κυρίως παραδοσιακά, καὶ ἔχει ἐκδόσει ἀνθολογία νεοελληνικῆς ποίησης).

5. Σχετικὰ μὲ τὰ ἀνέκδοτα χειρόγραφα τοῦ Ἑλιγιά ὁ κ. Γ. Κ. Ζωγραφάκης ἐξέφρασε τὴν ὑποψία πὺς «μπορεῖ νὰ ἔχουν χαθεῖ μέσα στὴν ἀναπαράχῃ τοῦ πολέμου» («Νέα Ἀλήθεια» Θεσσαλονίκης, 13-8-51). Στὴν ἴδια ἐφημερίδα (3-9-51) δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν ὑποφαινόν-

μενο ἐπιστολή, στὴν ὁποία ἀποκαλύπτεται ὅτι: «Ὅταν στὴν κατοχὴ οἱ Γερμανοὶ διέλυσαν τὴ βιβλιοθήκη τοῦ συλλόγου «Μπενέ—Μπερίθ», ἓνα μεγάλο μέρος τῆς τὸ πῆρε τὸ Α' Γυμνάσιο Ἀρρένων. Ὁ τότε βιβλιοθηκᾶριος τοῦ Γυμνασίου κρατῆσε τὰ ἑλληνικὰ καὶ γαλλικὰ βιβλία γιὰ τὴ βιβλιοθήκη τοῦ Γυμνασίου, καὶ μαζὶ μ' αὐτὰ καὶ ἓνα μέρος ἀπὸ τὰ χειρόγραφα τοῦ ποιητῆ —νομίζω, ὅμως, μόνο τὰ ποιήματα. Τὰ ὑπόλοιπα— ἐβραϊκά βιβλία καὶ περιοδικὰ— προκεμένου νὰ πεταχτοῦν, τὰ ἔδωσε στὰ Κατηχητικὰ Σχολεῖα. Ἐκεῖ κατὰ τὴ διαλογὴ, βρέθηκαν καὶ τὰ χειρόγραφα μὲ τὰ ἄρθρα τοῦ ποιητῆ. Τὰ χειρόγραφα αὐτὰ τὰ ἔχει τώρα ὁ δικηγόρος κ. Ἀπ. Παπαχρίστου». Τὸ παράξενο εἶναι πὼς οὔτε τὰ Κατηχητικὰ οὔτε ὁ ἐν λόγῳ δικηγόρος ἀπάντησαν στὴν ἐπιστολὴ αὐτή, ποὺ ἀποτελεῖ προσωπικὴ μαρτυρία.

Στὸ ἐργαστήρι τοῦ Γαλάνη

Τοῦ ΚΩΣΤΑ ΜΑΛΑΜΟΥ

Εἶναι μεγάλη ἡ συγκίνησή ποὺ κατέχει τὸν ἄνθρωπο σὰν πρόκειται νὰ συναντηθεῖ μὲ κάποιο πρόσωπο, γιὰ τὸ ὁποῖο ἐπὶ χρόνια ἔχει σωρεύσει μέσα του τὸ θαυμασμό. Καὶ δὲν εἶναι θαρρῶ ἀνάγκη νὰ ναι κανεὶς πολὺ νέος, γιὰ νὰ ἀκούει τὴν καρδιά του σὰ χτυπάει τόσο δυνατὰ —νὰ σπάσει— σὰν πορεύεται τὴν ἀνηφόρα τοῦ Μοντπαιρνάς, γιὰ νὰ χαθεῖ στὰ στενοσόκακα αὐτά, ὥστε νὰ φθάσει στὴν ποιετὴ *Rue Cortot*, ὅπου τὸ σπίτι τοῦ δασκάλου.

Τέτοια ἦταν καὶ ἡ δικιά μου συγκίνησις καὶ δὲν μπορούσα νὰ καταλάβω ἂν τὰ γονατὰ μου ἦταν κομμένα ἀπὸ τὴν ἀνηφόρα —εἶχα περάσει κιόλας τὴ χροστὴ ἡλικία— ἢ ἦταν ἀπ' τὴ γλυκεῖα ταραχὴ καὶ τὴν ἀγωνία ποὺ κυριεύει τὸν καθένα σὲ τέτοιες στιγμές.

Οἱ σκέψεις μου τριγύριζαν συγκεχυμένες στὸ μυαλό μου. Πηδοῦ—σὰν ἀπὸ τόνα-σπάλλο, Ξαναγύριζα στὰ χρόνια τῆς σπουδῆς μου, τότε ποὺ ὁ δάσκαλος εἶχε ἐπισκεφθεῖ τὴ Σχολὴ (Κολῶν Τεχνῶν) στὴν Ἀθήνα —μὰ ποὺ δὲν εἶχα τὴν τύχη νὰ τὸν δῶ κι εἶπε τόσα πράγματα γιὰ τὴν τέχνη, γιὰ τὴ ζωὴ, γιὰ τοὺς νέους.

Σκεπτόμουν ἀκόμα πὼς νὰ ξεκόπηκε ἀπὸ τὸν τόπο μας αὐτὸ τὸ βλαιστάρι καὶ φύτρωσε ἐδῶ, στὸ ξένο μὰ τόσο γόνιμο χώμα τῆς Μητρόπολης τῆς Τέχνης, τὸ Παρίσι, καὶ ρίζωσε καὶ θέριψε καὶ κάρπισε καρποὺς πολλοὺς.

Θυμήθηκα, μὲ κάποια μελαγχολία τὰ λόγια ποὺ εἶχε πεῖ τότες σὲ μιὰ συζήτηση καὶ ποὺ τὰ καταγράφει ὁ Α. Προκοπίου στὴ μικρὴ μελέτη του γι' αὐτόν.

Τὸν ρώτησάν:

—Γιατί δάσκαυλε μείνατε γιὰ πάντα σπὴ Δύση;

Ἦταν προετοιμασμένος γιὰ τὴν ἀπάντησιν.

—Ὁ πολιτισμὸς φίλε μου μᾶς εἶπε, εἶναι ἐποχὴ ζεστή. Δὲν μένει ὅλο τὸ χρόνο στὴν ἴδια χώρα. Φεύγει. Καὶ τότε τὰ πιὸ εὐαίσθηται πουλιὰ τῆς Τέχνης ἀπαθιμοῦν γιὰ νὰ ζητήσουν προστασίαν στὸ φιλόξενο κλίμα του. Κάποτε ἡ ἀνοιξὴ χάρισε καὶ στὴν Ἑλλάδα ἀπμόσφαιρα, χυμούς, ἄνθη. Ἡ Ἑλληνικὴ καὶ Βυζαντινὴ συγκομιδὴ ἦταν ἀπὸ τὶς πιὸ πλούσιες τοῦ ἀρχαίου καὶ μεσαιωνικοῦ κόσμου. Τώρα χαίρεται τὸ Παρίσι τὸ εὐλογημένον αὐτὸ κλίμα.

Αὐτὰ τὰ λόγια τὰ εἶπε πρὶν ἀπὸ τὸ δεύτερον μεγάλο πόλεμον, γιὰ νὰ προσθέσῃ ὅστες ἀπὸ αὐτὸ τὸ μακελιὸν ποὺ σάρωσε καὶ τὸ μονάκριβόν του γυιό:

«Τὸ πουλὶ τῆς τέχνης, ἄρχισε νὰ ἐξαμολογεῖται, δὲν ἔχει ἄλλο καταφύγιον —γράφει πιὸ κάτω ὁ Προκοπίου—. Ἡ Εὐρώπη ἔσθισε. Θὰ σθῇ καὶ αὐτὸ μαζί της. Ὁ πόλεμος κατὰστρεψε καὶ τὴν τελευταίαν φιλόξενη φωλιά. Κοιτόζει τώρα τὸ πουλὶ πέρα ἀπὸ τοὺς ὠκεανούς καὶ τρέμει. Δὲ βλέπει διέξοδον.

Τὸ Παρίσι σὲ λίγα χρόνια θὰ εἶναι μιὰ πόλη μὲ παρελθόν. Ὅπως ἡ Ἀθήνα...»

Αὐτὰ τὰ λόγια του, μαῦσφιξαν τὴν καρδιά, ἀλλὰ σκέφτηκα πῶς τὰ εἶχε πεῖ λίγο μετὰ τὸ δεύτερον παγκόσμιον πόλεμον καὶ κάτω ἀπὸ τὴ θλίψιν ποὺ τοῦδωσε ὁ χαμὸς τοῦ παιδιοῦ του.

Ἐγὼ πορευόμουν σ' αὐτὸν ἀρκετὰ χρόνια μετὰ. Ἀπὸ τότε τὰ πράγματα εἶχαν ἀλλάξει, καὶ τὸ Παρίσι ξανάρχισε ἀπὸ καιρὸ νὰ ζεῖ. Νέα ρεύματα, νέες σκέψεις, καινούργια προβλήματα καὶ ἐπιδιώξεις σ' ὅλους τοὺς τομείς τοῦ πνεύματος. Ὅλα αὐτὰ ἀσφαλῶς δὲν μπορεῖ νὰ μὴν τᾶχει ἀντιληφθεῖ ὁ Γαλλὸς. Ἐνας καλλιτέχνης 70 χρόνων —τόσο ἦταν τότε— δὲν εἶναι ἀκόμη γέρος. Ἦμουν βέβαιος πῶς θὰ τὸν ἔβρισκα πιὸ αἰσιόδοξον.

Μ' αὐτὲς τὶς σκέψεις καὶ ρωτῶντας ἔφθασα στὸ νούμερον 12.

Τὸ σοκάκι ἐκεῖνο κι ἡ αὐλόπορτα πολὺ λίγο ἔμοιαζαν μὲ παριζιάνικα. Εἶχα τὴν αἴσθησιν —ἴσως ἡ νοσταλγία— ὅτι βρισκόμουν μπρὸς σὲ μιὰ πλακιώτικη αὐλόπορτα.

Μὲ δέχτηκε ὁ ἴδιος στὸ κεφαλόσκελον.

Δόξαζα τοὺς Θεοὺς τῆς Τέχνης ποὺ εἶχα μπροσπὰ μου τὸ Γαλλανὴ ὅπως τὸν εἶχα φαντασθεῖ.

Τὸ λέω αὐτὸ γιατί στὸ παρελθόν εἶχα δυὸ περιστάτικὰ ποὺ ποῦδωναν ἰσάριθμες ἀπογοητεύσεις:

Διαβάζοντας τὰ ἔργα δυὸ γυναικῶν τῆς λογοτεχνίας μας μαζί μὲ τοὺς τύπους τοῦ ἀναγνώσματος εἶχα πλάσει ἰδανικὲς μέσα μου καὶ τὶς

μορφές τους. Μὰ ἐνοιῶσαι πραγματικὸ σὸκ σὰν ἔτυχε νὰ πρωτοσυναντηθῶ μαζί τους.

Ἦμουν λοιπὸν παλὺ εὐτυχὴς ποὺ ἡ περίπτωσις τοῦ Γαλάνη δὲν διέψευδε τὴ φαντασίαι μου, κι ἦταν ἡ μορφή του ὅπως καὶ τὰ ἔργα του.

Ἄν καὶ λίγο κυρτός, τὸ πρόσωπό του φώτιζε ἓναι χαμόγελο καλῶσύνης πλασιωμένο ἀπὸ τὸ λευκὸ φωτοστέφανο τῆς πλούσιας κάμης.

Φίλησα τὸ χέρι ποὺ ἀναιμόρφωσε τὴ σύγχρονη χαρακτηριστικὴ ἀνοίγοντας καινούργιους δρόμους στοὺς σύγχρονους.

Τὸ ἐργαστήρι, ποὺ μοῦ ἦταν γινώριμο ἀπὸ μιὰ γκραβούρα του, εἶχε τὴν συνηθισμένη καλλιτεχνικὴ ἀτημελησίαν, ἀλλὰ ἀπόπνυε τὴ ζεστὴ ἀτμόσφαιρα τῆς δημιουργικότητος. Τὸ θρυλικὸ ἀρμόνιο μὲ τὶς νότες στὸ ἀναλόγι, οἱ πολυθρόνες, τὰ ράφια μὲ τὰ σύνεργα καὶ τὰ γυαλιά μὲ τὰ ὀξέα, τὰ τριπέζια ποὺ σκαλίζει στὸ ξύλο καὶ στὸ χαλκόν, οἱ βιβλιοθήκες, ὅλα αὐτὰ τὰ ἄμυχα ποὺ παίρνουν ὅμως τόση ζωὴ καὶ τόση σημασίαν.

Ὑστερα ἀπ' τὶς πρώτες τυπικὰς κουβέντες τοῦ θύμισα τὶς ἀπαισιόδοξες προβλέψεις του γιὰ τὸ μέλλον τῆς τέχνης. Ἀγωνιοῦσα νὰ ἰδῶ ἂν ἐξοικονομοῦσε νὰ βλέπει ἔτσι τὴν κατάστασιν ἢ ὄχι. Τὸ φωτεινὸ του πρόσωπο σκυθρωπίασε, ἔστρεψε τὸ λευκὸ κεφάλι του ἓνα γύρο καὶ στήλωσε τὸ βλέμμα του σὲ μιὰ εἰκόνα μιᾶς ἀγαπημένης μορφῆς — τοῦ γυιοῦ του — καὶ μούπε:

— Οὔτε στὸ Παρίσι εἶναι πιά ἀνοιξη, μὰ οὔτε καὶ πουμενὰ ἄλλω. Γίνεται πράγματι ἓνας ἀγῶνας, μὰ ὁ κόσμος δὲν ξέρει πιά ποῦ νὰ βαδίσει, ἴσως καὶ νὰ γελιέται, μὰ σὰν τύχει καὶ ξανονθίσει αὐτὸ τὸ γέρικο δένδρο ποὺ τὸ λένε τέχνη, ἐγὼ δὲν πιστεύω πὼς θὰ ὑπάρχω νὰ τὸ ξαναδῶ ἔτσι. Σεῖς οἱ νεώτεροι ἴσως νὰ χαιρεῖτε αὐτὴ τὴ στιγμή.

— Δηλαδή, ρώτησα, πιστεύετε, δάσκαλε, πὼς ζοῦμε μιὰ περίοδο πνευματικῆς κατὰπτωσης, σ' ἓνα μεσαίωνα;

— Κατὰ τὸ μεσαίωνα τόσο στὸ Βυζάντιο ὅσο καὶ σπὴ Δύση ὁ κόσμος ζοῦσε μιὰ δημιουργικὴ περίοδο. Ἡ γονιμότης αὐτῆς τῆς περιόδου μᾶς εἶναι γνωστὴ. Ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη συμβάδιζαν καὶ στὴν προσπάθειαν καὶ στὸ ἀποτέλεσμα. Ὁ καλλιτέχνης ἔψαχνε, πειραματίζονταν κι αὐτὸ ποὺ κατακτοῦσε μὲ τὴ δουλειά του τὸ παρὰδινε στὸ μαθητὴ του, ποὺ κι αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του μαζί μὲ τὶς δικές του ἐπιτεύξεις στοὺς νεώτερους. Ἀρχίσαν ἀπὸ τὸ τίποτα, μὰ ἐρευνώντας οἰκοδομοῦσαν τὴν παρὰδοσιν, ἀπὸνῶ σὲ γερὰ σκαριά. Τώρα ὅμως;

Καὶ σὰν νὰ ζητοῦσε μιὰ διέξοδον ρώτησε:

— Ἐσεῖς τί κάνετε ἐκεῖ κάτω;

Εἶδα στὸ βλέμμα του τὴν ἀπορία, μὰ διάβηκα καὶ μιὰ ἀδιόριστὴ εἰρωνία.

— Δάσκαλε, μᾶλλον θάπρεπε νὰ κάνετε κάποιο ταξίδι σπὸν τόπο

μας. Ίσως πρέπει να δείτε μόνος σας. Τι λέτε; Είναι πολύ δύσκολο; Θάταν μάλιστα μια μεγάλη εὐτυχία να βλέπαμε με τὸν ἐρχομό σας καὶ μὴ ἐκθεσὴ σας στὴν Ἀθήνα.

—Τὸ σκέφθηκα. Πόθησα τὴν Ἀθήνα, μὰ θὰ ἰδῶ κάτι σὰν ἔλθω;

—Θὰ δείτε ἀττικὸν οὐρανόν.

—Αὐτὸ τὸ ξέρω.

Ζήτησα νὰ δῶ τὴν τελευτοῖα τοῦ ἐργασίου. Μοῦ ἔδειξε πρόθυμα ὅ,τι εἶχε δημιουργήσει τὰ χρόνια αὐτά. Βιβλία, ξυλογραφίες, χαλκογραφίες, σχέδια. Μοῦ μίλησε γιὰ τὶς ἐπιδόσεις του, γιὰ τὰ προβλήματά του, γιὰ τὴ χρυσὴ ἐποχὴ τοῦ ἐμπρεσιονισμοῦ.

Τὸν ἀποχαιρέτησα βαθειὰ συγκινημένος κι ὅταν ξανάπαιρνα τοὺς δρόμους τοῦ Μονπαρνάς δέσποζε μέσα μου ἡ τελευταία μεγάλη μορφή τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ποὺ ζεῖ, ὅχι μονάχα σὰν ὑπαρξή, μὰ καὶ σὰν ἐκπρόσωπός της. Στέκει στὸ μέσον ἀπὸ τὶς δυὸ συγκρουόμενες περιόδους τῆς παράδοσης καὶ τῆς σημερινῆς μανίας τοῦ ἀτομικισμοῦ.

Ἀκούραστος μελετητῆς καὶ ἐρευνητῆς ἐγνώρισε ὅλες τὶς ἐποχές ὅχι μόνο στὸν ταμέα τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν μὰ καὶ ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις τοῦ πνεύματος ἀπὸ τὰ προϊστορικά χρόνια ὡς τὰ σήμερα καὶ κράτησε καὶ ἀφομοίωσε ὅλη αὐτὴ τὴ γνώση, γιὰ νὰ δημιουργήσει ἔτσι μιὰ τέχνη ποὺ συνετέλεσε στὴ δισημύρωση τῆς χαρακτηριστικῆς τῆς Εὐρώπης.

Ὁ Κινηματογράφος τῆς περασμένης χρονιᾶς

Τοῦ ΠΥΡΡΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Πληθώρα ἀπὸ ταινίες, δύσκολα ὅμως μπορεῖ κανεὶς νὰ ξεχωρίσει λίγες. Ἡ πλειοψηφία ἀμερικανικὲς μὴ καὶ οἱ περισσότερες αἰθουσες ἀνέχονται σὲ 2—3 μεγαλοεπιχειρηματίες ποὺ ἀντιπροσωπεύουν τὸν νέον κόσμο.

Ἄς ἀρχίσουμε μὲ τὴ ντάπια παραγωγή. Τίποτα τὸ ἀξιόλογο ποὺ νὰ δείχνει ὅτι δὲν εἴμαστε νήπια. Παραπατάμε μὴ καὶ τὸ ἐρεϊστικὸ σύστημα ἔχει ἀμεση σχέση μὲ τὸν ἐγκέφαλο. Λίγες ταινίες μὲ τεχνικὴ ἀριότητα (Ἐγκλημα στὰ Παρασκήνια —Χαμένα ὄνειρα) δίχως ὅμως πνοὴ κι ἀλήθεια.

Τὸ ἐπιχείρημα πὼς μᾶς λείπει ὁ τεχνικὸς ἐξοπλισμὸς ξεπερασμένο ἀπ' τὴν ἐποχὴ ποὺ ὁ Ντὲ Σίκα χωρὶς στούντιο κι ἡθοποιούς γύρισε ἀριστουργήματα.

Μελό, σερτίλκι, παρσιστρατημένες καὶ φουστανέλλα τ' ἀγαπημένα θέματα. Φαίνεται πὼς ἡ σημερινὴ πραγματικότητα δὲν παρουσιάζει ἐνδιαφέρον...

«Τὸ ποτάμι» τοῦ Κούνδουρου ποὺ πῆρε καὶ τὸ πρῶτο Βραβεῖο σπὸ Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης λέγεται πῶς ἀξίζει. Ἡ διαμάχη ὅμως σκηνοθέτη καὶ παραγωγοῦ τὸ κρατᾷ κλειδωμένο στὰ συρτάκια, μᾶλλον δὲν θὰ τὸ δοῦμε ποτέ. Τὴν ἴδια καραμέλα μὲ τοὺς ξένους παραγωγούς πιπιλίζουν κι οἱ ντόπιοι. «Ἡ ποιότητα δὲν κάνει καλὸ ταμείο» εὐτυχῶς τοὺς βαρέθηκε ὁ κόσμος, τόσο, ὥστε ἀρκετὲς ἐταιρεῖες νὰ πάρουν τὴν κάψω βόλτα. Κι ἂν ἀκόμη τὸ ἐπιχειρήμα τους ἦτανε σωστὸ, ἡ εὐθύνη πέφτει στοὺς ἴδιους.

Δὲν γίνεται διαβάζοντας Μάσκα καὶ τὰ συναφῆ νὰ φτάσεις κάποτε στὸν Μπιλζάκ, τὸν Ἀμάντο ἢ τὸν Τολστόϊ. Οὔτε ὅταν οἱ μόνοι στίχοι ποὺ ἀκουσες εἶναι τῶν ἐπιθεωρήσεων, νὰ βρεῖς ὁμορφιὰ στὸν Σαίξπηρ, τὸν Γκαίτε ἢ τὸν Νερούντα.

Χρειαζέται προπαίδεια καὶ δὲν τὴν ἔχουμε. Ἡ κινηματογραφικὴ λέσχη ποὺ προβάλλει ταινίες ποιότητας, δὲν ἔχει πολλοὺς συνδρομητὰς κι ἀπευθύνεται σὲ λίγους. Ὅσο γιὰ τοὺς ἐπιχειρηματίες τὸ μόνο ποὺ τοὺς ἐνδιαφέρει εἶναι τὸ πορτοφόλι καὶ μέχρι τῶρα τὰ καταφέρνουν νὰ τὸ γεμίζουν μὲ τὰ ξεγυμνώματα ἢ τίς γάμπες ξεφρενιασμένων στὰρ καὶ τὰ παλληκαριάκια μὲ τὸ πιστόλι καὶ τὸ μαχαίρι.

Χαρακτηριστικὸ τῆς σαιζὸν ποὺ μᾶς πέρασε ἡ κακοποίηση τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας (Γίγας τοῦ Μαραθῶνος κ. ἄ.). Ὑπερπαραγωγὲς ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἀρχαιότητα καὶ δὲν διστάζουν νὰ παρουσιάζουν καὶ τηλεόραση ἀκόμη. Κρίμα ποὺ δὲν σκέφτηκαν νὰ βάλουν σὲ καμμιὰ γωνία καὶ κανένα Τζιού—Μπόξ νὰ τσιρίζει στὸ ρυθμὸ τοῦ Ροκ καὶ τοῦ Τσα—τσά.

Ἀπὸ τεχνικὴ ἄποψη παρουσιάστηκε τὸ σύστημα TONT A—O, ποὺ δίνει βάθος στὶς φωτογραφίες μὲ καλὸ φιξάρισμα.

Δυὸ ταινίες εἶδαμε μὲ τὸ καινούργιο σύστημα, κι ἦτανε κι οἱ δυὸ γιὰ τὰ πανηγύρια, ἔτσι ἄλλη μιὰ φορὰ καταλαβαίνουμε πῶς δὲν κάνουν τὰ ράσσει τὸν παπὰ, Ἡ *nouvelle Vague* φέτος δὲν μᾶς ἐντυπωσίασε («Ἡ Ζιζὴ στὸ μετρό» μᾶλλον σὰν γύμνασμα μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ) καὶ φαίνεται πῶς πάλιωσε. Σημᾶδι τῶν καιρῶν μας. Ἀναφέρω τίς πιὸ ἀξιόλογες ταινίες, χωρὶς ἢ σιερά νὰ σημαίνει ποιοτικὴ κατάρτιση.

Τὸ Λυρικὸ ἀριστούργημα τοῦ Τσουχράϊ «Ἡ Μπαλλάντα τοῦ Στρατιώτη», ἡ πικρὴ ἀμερικάνικη «Γκαρσονιέρα» τοῦ Μπίλλυ Γουάϊλντες, τὸ πορτραῖτο τοῦ καλοῦ κόσμου «Γλυκεῖα ζωὴ» μὲ σκηνοθέτη τὸν Φελλίνι, τὸ μελαγχολικὸ ποίημα «Ἡ κυρία μὲ τὸ σκυλάκι» βασισμένο στὸ ἀμύημο διήγημα τοῦ Τσέχωφ, τὸν Ἰταλικὸ «Μεγάλο Πόλεμο», «Τὸ πέρασμα τοῦ Ρήνου» μὲ τὸν τραγουδιστὴ Ἀζναβούρ ποὺ ἀποδείχτηκε πρῶτης τάξεως κινηματογραφικὸ ταλέντο, τὴ Τσεχοσλοβάκικη «Διαβολικὴ ἐφεύρεση» ἀπὸ ἓνα μυθιστόρημα τοῦ Βέρν καταπληκτικὴ γιὰ τὴν τεχνικὴ τῆς ἀριότητος, «Τὸν Στρατηγὸ ντὲ λὰ Ροβέρο» μιὰ ἀναλαμπὴ τοῦ

Ραισελίνι ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια σιωπῆς καὶ μετριότητος, τῇ Γερμανικῇ «Γέφυρα», τὸ Γιουγκοσλαβικὸ «Ἐναπο κύκλο», τὴν ταινία τοῦ Κιοζάν «Λάσπη στ' ἀσπέρια» κι ἓνα Γιαπωνέζικο ποὺ δὲν θυμᾶμαι τὸ τίτλο του κι εἶναι τὸ πρῶτο μέρος μιᾶς κινηματογραφικῆς τριλογίας. Ἄφησα τελευταῖον «Τὸν Βασιλιά» τοῦ Τσάπλιν ποὺ μᾶς ἤρθε μὲ καθυστέρηση τόσων ἐτῶν καὶ ποὺ ἐξαφανίστηκε μετὰ τὴν προβολή του στὸ «Πόλλας». Εἰπώθηκε πὼς δὲν φτάνει ἄλλα Φίλμς τοῦ ἴδιου, ὅπως τὰ «Φῶτα τῆς Πόλης» ἢ τοὺς «Μοντέρνους, καιροὺς», δὲν παύει πάντως οὔτε στιγμή νὰ εἶναι κινηματογράφος.

Ἴσως τὸ γεγονὸς πὼς καταπιείστηκε μὲ κάτι προσωπικὸ νὰ τοῦ ἀποστέρησε τὴν καθολικότητα, ἔξω ὅμως ἀπὸ ἀντιρρήσεις ὁ Σαρλὼ κάθε φορά μᾶς ἔρχεται ξανανιωμένος καὶ μιλάει μὲ τὸν τρόπο ποὺ μόνον ἐκεῖνος ξέρεi. Τσεκουρώνει καὶ κατακαίει ὅτι προσβάλλει τὸν ἄνθρωπο. Ὁ κινηματογράφος ἐπηρεάζει ἑκατομμύρια ἀνθρώπους καὶ κατὰ τὸν Γάλλο εἰδικὸ «Γίνεται σιγὰ σιγὰ γλώσσα καὶ λέγοντας γλώσσα ἐννοῶ τὴ μορφή ἐκείνη μὲν τὴν βοήθεια τῆς ὁποίας ἓνας κολλιτέχνης μπορεῖ νὰ ἐκφράσει τὶς σκέψεις του ὅσοδήποτε ἀφηρημένους κι ἂν εἶναι, ὅπως σ' ἓνα δοκίμιο ἢ μυθιστόρημα».

Ἄς ἐλπίσουμε στὸ μέλλον πὼς ἡ καίνουργια γλώσσα ποὺ ἔφτιαξε ὁ ἄνθρωπος θὰ μιλάει κατὰ τὸν πρέποντι τρόπο, ὥστε νὰ μὴν χρειάζεται πιπὲρι γιὰ τὰ παρὰστρατήματά της.

Χριστοφ. Μηλιώνη: «Παραφωνία»

Τοῦ ΦΡΙΞΟΥ ΤΖΙΟΒΑ

Ἡ «Παραφωνία» εἶναι τὸ δεύτερο βιβλίο τῶν ἐκδόσεων τῆς «Ἐνδοχώρας» καὶ τὸ πρῶτο ποὺ τυπῶνεται στὰ Γιάννινα μὲ σωστὰ διηγήματα. Ἡ «Παραφωνία» τοῦ κ. Μηλιώνη εἶναι ἓνας τόμος ποὺ δὲν διαψεύδει τὸν ὑπότιτλο «Διηγήματα» καὶ ποὺ γιὰ τὰ μέτρα τῆς πόλης μας ἀποτελεῖ πνευματικὸ γεγονὸς πρῶτου μεγέθους. Ἄλλο τώρα ἂν θὰ περάσει ἀπαρατήρητο. Κύριος ὑπεύθυνος ὁ ἡμερήσιος τύπος ποὺ θηρεύοντας σὲ ἐξωπνευματικὲς σκοπιμότητες, βραχυκυκλώνει ἀνευδοίαστα καὶ τὰ πνευματικὰ ζητήματα κι ἐνῶ δίνει ἐξέχουσα θέση σ' ἐκδηλώσεις ποὺ μᾶς ἔρχονται ἑτοιμες ἀπὸ τὸ «Κέντρο» κι ἐμεῖς κρατοῦμε τὸ ρόλο τοῦ ἱμπρεσάριου, τοῦ τοξιβέτη ἢ τῶν Μεδίκων —ἀναλόγως—, τὸ πνευματικὸ «παρὸν» τοῦ τόπου μας παραισιωπᾶται ἐνοχα ἢ ἀποτιμᾶται ἀπὸ ἀνίδια πρόσωπα ποὺ ἔχουν τὴ δύναμη... τῆς ραδιενεργείας ποὺ παραμορφώνει.

Ἡ «Παραφωνία» πῆρε τὸν τίτλο της ἀπὸ διήγημα τῆς συλλογῆς ποῦ, μὲ ἄλλα δυό: «Τὸ λαγούτο» καὶ «Ἀμλετ μὲ σαιξόφωνο», ἀποτε-

λεῖ καὶ μιὰ εὐχάριστη παραιφωνία στοῦ ὅλο «κλίμα» τοῦ βιβλίου. Εἶναι ἓνα θαυμάσιο κομμάτι καὶ μᾶς ἀποκαλύπτει πῶς ὁ συγγραφέας κατέχει στὴν ἐντέλεια τὴν τεχνικὴ τοῦ διηγήματος. Ὁ Λεωνίδα Λαουέντι ἀπὸ τὸ Μιλάνο ὑψώνεται —χωρὶς εἰσπρακτικούς τόνους— ὡς τὸ σημείο τοῦ συμβόλου. Διαποτίζεται ἀπὸ ποίηση καὶ ὑψηλὴν εὐγένεια. Τὰ ἄλλα, τὰ πολλά, κινοῦνται στίς ἴδιες ράγες. Μύθος ἀχνὸς ποὺ αὐτὸς καὶ μόνος θὰ κατανοοῦσε στιγμιότυπο ἢ χρονογράφημα ἂν στίς μυστικές φλέβες του δὲν κυκλοφοροῦσε συγκίνηση καὶ ποίηση ποιότητας. Λόγος ὑπαινικτικός, λιτός, μοντέρνος, ποὺ σχεδιάζει γοργὰ κι ἐπιδέξια τὰ πρόσωπα· μᾶς ἐπιβάλλεται. Οἱ χαρακτήρες αὐτῶν τῶν διηγημάτων ἢ μᾶλλον ὁ χαρακτήρας, γιατί τὸ ἴδιο πρόσωπο ὑπάρχει μὲ διαφορετικὸ ὄνομα καὶ διάκοσμο (τὸ σημειῶνω σὰν τὴ μεγαλύτερη ἀδυναμία τοῦ κ. Μ.) πορεύονται ἀπροσάρμοστα σὲ μιὰν ἔρημο ποὺ τὴ δημιουργεῖ —πάντα— ἡ ἐρωτικὴ ἀποτυχία κι ἐκεῖ παρακαλοῦθουμε τὸ ἐσωτερικὸ τους ἀπὸ κάποιες ἐπιτήδεια ἀφημένες φραστικές ρωγμές. Ἡ ἐρήμωση, ἡ μοναξιά, ἡθικὴ ἢ ἰδεολογικὴ, σὲ χέρια ἐμπειροῦ πεζογράφου ἀποτελεῖ χρονογραφεῖο μὰ —φρονῶ— πῶς ἡ ἐρωτικὴ εἶναι χῶρος χιλιοσπατημένος· ἡ Μέκκα τῶν πεζογράφων τοῦ μεσοπολέμου. Πρόσωπα, λοιπόν, μὲ ψυχὴ θουμιματισμένη ποὺ κλεισμένα σὲ στεγανὸ ψυγεῖο ὑποφέρουν στοῦ «συντηρημένου» δράμα τους. Καὶ ὁμως οἱ στενὲς καί, κατ' ἐμέ, ξεπερασιμένες αὐτὲς ἐποπτεῖες, οἱ μικροὶ πίνακες ζωῆς, σῶζονται ἀπὸ τὴν ἀφηγηματικὴ ωρίμωσι καὶ τὶς πλαστικὲς ἱκανότητες τοῦ συγγραφέα. Μὰ πέρ' ἀπ' ὅλα αὐτὰ —γιατὶ δὲν ἔχω τὴν ἀξίωση νὰ εἰσακουσῶ, νὰ χαράξω νέα πορεία στοὺν πεζογράφο μας— ξεχωρίζω τὸ διήγημά του «Λουλαῦδια γιὰ τοὺς πεθαιμένους». Εἶν' ἓνα πραγματικὸ κοιτάρωμα λόγου ποὺ σὲ ποτίζει πικρὴ γοητεία· τὸ αἰσθάνεσαι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος σὰν πένθιμη μουσικὴ. Ἐνσὶ ὀλιγοσέλιδο μοντέρνο ρομάντζο μὲ νοσηρὴ εὐαισθησία καὶ τρυφερὴν ἐσωτερικότητα.

Οἱ ἐκδόσεις τῆς «Ἐνδοχώρας» ὑπόσχονται νὰ τοποθετήσουν προσεχῶς πλάϊ στὴν «Παιραφωνία» τοῦ κ. Μηλιῶνη καὶ νέους καλοτυπωμένους τόμους μὲ τὴ φιλοδοξία νὰ πλουτίσουν οὐσιαστικὰ τὰ Ἑπαιρωτικὰ γράμματα.

Θανάση Τζούλη: «Σπόνδυλοι»

Τοῦ ΓΙΑΝΝΗ ΛΑΛΛΑ

Ὁ Θανάσης Τζούλης, μέλος τῆς ὁμάδας στὴν ὥς τώρα διετῆ ἐκδοση τοῦ περιοδικοῦ, κάνει τὴν πρώτη ὀργανωμένη ἐμφάνισή του στὰ Γράμματα μὲ τοὺς «Σπονδύλους». Πρόκειται γιὰ μιὰ ποιητικὴ συλλο-

γῇ ποῦ ἐξ ἀρχῆς προκαλεῖ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴ συζήτηση μὲ τὸ κλίμα τοῦ ἀντικειμένου του καὶ τὴν ἐπιδεικτικὴν τεχνικὴν δεξιότητα.

Γιατὶ ὁ Τζούλης —ὁ λόγος πρώτα γιὰ τὸ κλίμα τοῦ ἀντικειμένου του— ἔχει μιὰ ματιά ἱκανὴ ν' ἀκτινογραφεῖ τὰ πρόσωπα. Οἱ ζωντανοὶ ἀποκαλύπτονται ξάφνου μ' ἐκείνη τὴ γνωστὴ νεκρικὴ τους σκόνη καὶ ἀποσκελétωσι. Κι ὁμως ἀπολογοῦνται μὲς ἀπ' τὴ φαγωμένη τους ὑπαρξὴ γιὰ τὴν ἀποτυχημένη, πρᾶπαντὸς τὴν παρεξηγημένη χειρονομία τῇ ζωῇ καὶ τοῦ χαμένου προορισμοῦ τους:

Πρὶν ἀπ' τὸ θρῆνο ὑπῆρξαμε,

ἀκούσαμε τὸ αἷμα μας

πούπεφτε ἀνυπεράσπιστο.

Μὴ στήνετε σημαῖες πάνω ἀπ' τὰ κόκκαλά μας,

δὲν ὑπῆρξαμε ἥρωες.

Ὑποθέτουμε πὼς αὕτῃ ἡ ἀντιμετώπιση τοῦ θέματος —γιατὶ αὐσιαστικὰ γιὰ ἀναπτύγματα ἐνὸς μοναδικοῦ θέματος πρόκειται— συστοιχεῖ πρὸς μιὰ δεδομένη πραγματικότητα. Στὴν πραγματικότητα τοῦ σπαραγμένου μεταπολεμικοῦ ἀνθρώπου. Τοῦ ἀνθρώπου ἀκόμα ποῦ ἐγκαταλειμμένος σὰν σκελετὸς ρημάζεται στὴν ἀποκεντρωμένη γενέτειρα τοῦ ποιητοῦ:

Ἀπὸ πέτρες καὶ χῶμα εἶν' ἡ καρδιά μας—

δὲν ἀλλάζουμε.

Κι ἐμείναμε τοπία παραμεθόρια

ποῦ ἓνα κρυμμένο ναρκοπέδιο

φ' ουρεῖ τὴ μοναξιά τους.

Προσωπικὲς ἐμπειρίες ποῦ τίς τύλιξε —ἀπὸ μαθητεία ποῦ ἐπιβιώνεται ἀσυνείδητα— ὁ μῦθος ἐνὸς θρησκευτικοῦ κριτηρίου.

Κι ὁμως κάτω ἀπ' αὕτῃ τὴ σκηνοθεσία ἀναγνωρίζεις κάποτε τὸ πείραμα. Στὴ μυθολογία τῶν θεμάτων του διακρίνεις κάτι σὰν γενικευτικὴ ὄντολογία ποῦ ἀγωνίζεται πολὺ ὥσπου νὰ βρεῖ κοίτὴ νὰ κρούσει τίς θύρες τοῦ ὑπαρξιακοῦ μας προβλήματος. Μονομανία καὶ ἐμβασίθεια ρίχνουν στὰ ποιήματά του ἓνα νέφος ποῦ δύσκολοι τὰ διάσπᾳ ἡ χάρη τῆς ποικιλίας καὶ ἡ πνοὴ τῆς αὐθαρμοσίας. Στίχοι κατὰ παράθεση μάλις ποῦ ὑποστυλώνουν μὲ ἐπίτηδες διασκεκαμμένες διαλείψεις τὰ σύνολα. Ἀκόμα κι ἡ ἀδυναμία συνρμογῆς τοῦ ἀφηρημένου καὶ τοῦ συγκεκριμένου:

Ἐγινε ἔρπετό ἡ καρδιά, δὲν ἔχει ἀγκῶνες

νὰ σκύψει νὰ καθήσει ἡ προσευχή.

Οἱ δρόμοι ἀφήνουν ἵχνη στὴν καρδιά μας,

ἀφήνουν τίς πιόκες στὴν ἀναπνοή μας.

Ναμίζεις πὼς προκαλοῦθεῖς κίνηση μηχανῆς μὲ κλειδῶσεις ἐλατηρίων, ἐκεῖ ποῦ περίμενες μὲ ζωντανοὺς μυῶνες ὀργανικὲς ἐνότητες.

Ἡ ποίηση τοῦ νέου συμπατριώτη μας πάντως εἶναι μιὰ ἀπαρχὴ μὲ πολλές δυνατότητες. Σημειώνουμε μὲ ιδιαίτερη χαρὰ τὴν παρουσία του. Σύλληψη προσωπικὴ μιᾶς δικῆς του ἐμπειρίας καὶ δείγμα γραφῆς πέρα ἀπὸ τοὺς ἀνειμένους τρόπους πολλῶν νέων μας. Χρειάζεται μόνον νὰ μᾶς πείσει γιὰ τὸ μήνυμά του μὲ περισσότερη θέρμη. Μ' ἐκείνη τὴν κρυφὴ γοητεία ποὺ ξέρει μόνον ἡ ποίηση, ἀκόμα κι ὅταν εἶναι ἐγκεφαλικὴ ἢ σπουδαστηριακὴ σὰν τοῦ Ναζιουνζηνοῦ ἢ τοῦ Δικταίου. Ποιῆματα αὐτῆς τῆς συλλογῆς σὰν τὰ «Ἐπρεπε κάποτε» «Πολυάνδριον», «Στήλη ἄλατος», μερικὰ ἀπὸ τὸ «Οἱ πέτρες καὶ ὁ Χρόνος» μᾶς τὰ ὑπόσχονται. Νὰ βρεθεῖ ὁ μυστικὸς τρόπος, ὥστε πάνω στὴν ἔτοιμη ὕλη τῶν ἐφιαλτικῶν ὀνείρων του, οἱ ποιητικὲς τοὺς ἐμπειρίες νὰ γίνουν μαγικὲς ἐλλείψεις τῆς ὑπαρξῆς.



Ἀλληλογραφία

Ὁγκώδη ἀλληλογραφία ἐμεῖς δὲ λαβαίνομε. Παράλειψη ὅμως θὰ ἦταν νὰ μὴ ἀπαντοῦμε στὴ χάση καὶ στὴ φέξη καὶ σὲ μερικὰ ἐρωτήματα τῶν ἀναγνωστῶν μας, κι ἂς μὴν εἶναι ζέοντα. Λοιπὸν κ. Ε. ἀπὸ τὴν Κόνιτσα καλὰ τὸ μαντέψατε. Ὁ Ι.Ν.Ι.Ν. τοῦ διηγήματός μας εἶναι ὁ ἴδιος μὲ τὸν ἱστοριοδίφη «Περὶ Βεῖζιτζης κ.τ.λ.». Μέλος τῆς συντακτικῆς ἐπιτροπῆς τῆς «Η. Ε.» συνάμα καὶ συνεργάτης μίνας, γιὰτὶ ἀπαρεῖτε; Δὲν τὸ διακηρύξαμε πῶς πᾶμε νὰ ἐνώσουμε ψυχικὰ τοὺς λογοτέχνες τοῦ τόπου μας; Ἐσεῖς μήπως εἴστε ὑπὲρ τῆς πνευματικῆς καραντίνης; * Κι ἐσεῖς κ. Μ. ἀπὸ τὰ Δερβιζιανὰ, ἀφοῦ δὲν ξέρετε τὰ Γιάννινα, τί ζητᾶτε πληροφορίες; * Ὁχι στὸ Ἀτζέμ—νταμάρ, ἀλλὰ στὸ Σάρα—ντομάρ εἶναι ὁ τόπος τοῦ

νέου θεάτρου μας. Πότε θὰ τελειώσῃ καὶ τὶ παραστάσεις θὰ δίνονται; Γράψτε ἀπ' εὐθείας στὸ τμήμα πολιτιστικῶν ἐκδηλώσεων τῆς «Ἐτ. Ἡπ. Μελετῶν». * * Γιὰ σαλαμαούρα περάσατε τὴν ποίηση κ. Β. ἀπὸ τὸ Δερβένι; Κρατᾶμε τὰ ἐπαινετικά σας λόγια καὶ σᾶς ἐπισπρέφομε τοὺς στίχους:

Ὁ ἥλιος ἐπλεε μὲς στὴ μούργα
(τοῦ δειλινοῦ
κι ἡ ἀγάπη μου πλόγιασε μὲς στὸ
(κατσικάθι τοῦ νοῦ.

* * Ἡ μελέτη σας καλὴ, ἀλλὰ γιὰ τίς στῆλες ὀρχεϊακοῦ περιοδικοῦ, ὅπου μπορεῖτε νὰ βγάλετε καὶ ἀνάπτυκα, κ. Σ. ἀπὸ τὴ Φιλίππιάδα. Τὸ μαρτυρεῖ καὶ ὁ τίτλος τῆς: «Πανωγράμματα σὲ φυλλάδες πρωτοπομπάδων τῶν Ρωγῶν». * Καλὴ ἡ ἰδέα καὶ τὴν υἱοθετοῦμε κ. Π. ἀπὸ τὰ Πιστά. Ἀπὸ τὴν

τρίτη χρονιά, μόλις τελειώσαμε τὴν ταξιδιωτικὴ ἀνθρωπογεωγραφία, νὰ δώσουμε τὶς προσωπογραφίες τῶν ζωντανῶν λογοτεχνῶν μας. Φυσικὰ ἄνευ φόβου, μὴν ἀμφιβόλλετε. Κι ὅχι, ὅπως συμβουλευέστε, κατ' ἀντιμωλίαν τῶν πεθαιμένων ποὺ εἶδατε καὶ θαυμάσατε τὶς προτομές τους στὸ « Ἄλσος ». * * Τὸ « Ἐκκλησί » δὲν εἶναι τοῦ Πολέμη, οὔτε τοῦ Δροσίνη, κ. Μ. ἀπὸ τὸ Δελβινάκι. Ἄν ἔχετε ἀποδείξεις, στείλτε τις. Ἐμεῖς ὁμῶς ἐπιμένουμε πὼς εἶναι τοῦ συμπατριώτη καὶ συνεργάτη μας κ. Β. Κραψίτη. * * Ἔτσι γίνεται μὲ τὶς διαλέξεις μερικῶν σπουδαιοφανῶν κ. Λ. ἀπὸ τὰ Ἄγναντα. Δὲν εἶναι μόνον τοῦ κοῖνου, ἀλλὰ καὶ τοῦ ὁμιλητοῦ δοκιμασία. Δὲν μᾶς τό 'πε καὶ ὁ Καδάφης; * * Κι ἐπληττεν οὐκ ὀλίγον ἔχοντας κολβέντες στοιβαγμένες μέσα του. * * Μᾶς γυρεύετε ἡπειρωτικὰ χρονολογήματα κ. Λ. ἀπὸ τὸ Σκαμνέλι. Μὰ ποῦ ζεῖτε λοιπόν; Δὲν ἔρχεται ἡπειρωτικὸς τύπος στὸ Ζαγόρι; * * Συγχωρεῖται ἀπὸ τὴν ἡλικία σας, τέτοια ἄγνοια, κ. Π. ἀπὸ τὴν Πρέβεζα. Ἄλλος ὁ χορὸς τῆς τραγωδίας, κι ἄλλος ὁ λαϊκὸς χορὸς. Ὁ πρῶτος κάνει, ὡς γνωστόν, ρυθμικὲς κινήσεις κι ἔρχεται ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Ὁ δεῦτερος κατεβαίνει ἀπὸ τὰ χωριά μας καὶ χορεύει κλέφτικα στὴν κεντρικὴ πλατεία. * * Τὸ διήγημά σας ἀπὸ

τὰ καλύτερα ποὺ λάβαμε, κ. Χ. ἀπὸ τῆς Φιλιππιάδας. Ἀλλὰ τί θέλει ἐκεῖνος ὁ παπᾶς ποὺ μπαίνει, ἐπεισοδικὰ ὅλλωστε, στὸ τέλος; Ἡθογραφικὲς τέτοιες παρεμβάσεις, φίλε μας. * * Μπορεῖ νὰ ὑπάρχει αὐτοῦ ὁ φιλόμουσος ἀθλοθέτης Γουλανδρῆς, κ. Δ. ἀπὸ τὴν Ἀθήνα. Ἐχομε φυσικὰ κι ἐδῶ τοὺς ἔχοντας. Τσιμέντα ὅμως κοῖι τέτοια τί νὰ τὰ κάνουμε; Δὲ χτίζομε θέατρα, περιοδικὴ ἔκδοση βγάζομε. Ναί, ἔχομε τὴ ρητὴ μεσολάδησή του γιὰ μιὰ κρατικὴ ἐπιχορήγηση. * * Κάπως ἀνάποδα ξεκινήσατε ἀπὸ τὸ « Ἀξιὸν ἐστί », κ. Β. ἀπὸ τὸ Καλέντζι. Στὴ σειρά τοῦ « Γαλαξίου » ἐκδίδονται οἱ « Προσανατολισμοί » ἡ πρώτη καὶ καλύτερη ἴσως συλλογὴ τοῦ Ἐλύτη.

* * Δὲν ἀθλοθετεῖ λογοτεχνικὰ βραβεῖα ὁ Δῆμος μας, κ. Μ. ἀπὸ τὴν Ἀρτα. Ἀπλῶς ἀγαράζει ἢ ὑποσχεται πὼς θ' ἀγοράσει μιὰ περσότητα βιβλίων λογοτεχνῶν μας. Κατ' ἐκλογὴν ἢ κατ' ἀρχαιότητα ἢ προτίμηση, αὐτὸ δὲν τὸ ξέρομε. * * Πολὺ καλὰ κ. Τ. ἀπὸ τὴν Πρέβεζα. Μὰ δὲ μᾶς ἐξηγεῖτε, πὼς ἐννοεῖτε τὴ σταυροφορία τοῦ ἡπειρωτισμοῦ. Ἄς ποῦμε: μιὰ φούντα τσαρούχι, ἓνα κεφάλι γκλίτσας, μιὰ διαθήκη εὐποιίας, νὰ τὰ κλωσσήσουμε καὶ νὰ βγεῖ λάλημα; Καὶ τί θὰ γίνει τὸ αὔριο, τὸ αὔριο, ποὺ λέει ὁ Σαίξπηρ;

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ Β' ΤΟΜΟΥ
ΤΕΥΧΗ 7—12, ΣΕΠΤΕΜΒΡΗΣ 1960 — ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1961
I ΠΡΩΤΟΤΥΠΑ

Α' ΠΟΙΗΣΗ

- ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΗΣ ΚΡ. 'Η ώρα του τίποτε σελ. 456
ΑΡΑΓΗΣ Γ. 'Εθισμός 681— Σε ένα νέο 681-682— "Αν έφτανες... 682
ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ Ν. Ληστεία 600 —"Αρχισες κι ανασαίνεις 600
ΔΑΛΛΑ ΙΣΜ. Ζωή 457— Διάλυση 457— Είμαι ένα παιγνίδι 458—
Διαγράφεται ή ιστορία μου 458
ΔΕΠΟΥΝΤΗΣ Ι. Σε αναζήτησή σου, Μαργή της πέτρινης γυναίκας 636
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΑΝ. I, II 601 —Πόσες φορές 601—602
ΘΕΜΕΛΗΣ Γ. Φωτοσκιάσεις 507—509
ΚΑΖΑΝΤΖΗΣ Τ. 'Εκείνοι 601
ΚΑΡΑΒΙΔΑΣ Γ. 'Ο γυρισμός του στρατιώτη 422 —Τά όνειρα που
περιπλανήθηκαν στον κήπο... 666
ΚΑΡΑΝΙΚΟΛΑΣ Ν. Οί «διαγνώσεις» 602
ΚΑΡΒΕΛΗΣ Τ. 'Επαναλήψεις 413— Το πρόσωπό μας 413— 'Απολε-
σθέντες 413— 'Η μικρή μου 'Εριννύα— 'Η σάρκα μου άρπα 596
ΚΑΡΟΥΖΟΣ Ν. Πληγές από το θέρος του βραδυνού καιρού 412
ΚΕΦΑΛΑΣ Π. Μνήμη Δημητρίου Παπαρηγαπούλου 603
ΚΟΚΚΑΛΙΔΟΥ—ΝΑΧΜΙΑ Ν. Οί λιγούστρες 479— Κορμί μετάξι 479
Στην πόρτα σου 479— Τι σημασία θάχει ή όμορφιά 480
'Η καλημέρα 480— 'Ο σκύλος 603—604
ΚΟΚΚΟΛΗΣ Ξ. Πλέγματα κισσού 604
ΚΙΟΥΣΟΥΛΑΣ Λ. Μικρή Νίκη—Του Σεληνόφωτος 654— Ποιητής—Δη-
μόσιος υπάλληλος—Παραμονές έρωτα 655— Φυσικοί τρόποι 656
ΚΡΑΨΙΤΗ Β. Φως 587— Καλή μου 588—589
ΚΥΡΟΥ ΚΛΕΙΤΟΣ Τά τείχη πάντοτε...— Πάνε τόσα χρόνια... 635
ΜΑΡΚΟΓΛΟΥ ΠΡ. 'Οικτώ χρόνια 607
ΜΙΤΖΑΛΗΣ ΑΛ. Τρία έρωτικά ποιήματα 656
ΝΑΟΥΜ Τ. Πολύεδρα 604— Στη γειτονιά μου οί άνθρωποι 671
ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ Κ. Στη μνήμη του Κ.Σ. 586—Μετανάστευση 586-587
ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ Ν. 'Από τον τζαμωτό έξώστη 605
ΠΙΣΤΑΣ Π. I 606
ΣΕΦΕΡΤΖΗΣ Γ. I, II, III 606—607
ΣΙΚΟΥΡΟΓΙΑΝΝΙΝΗΣ Ι. Προαίσθημα 422
ΤΖΑΛΛΑΣ Λ. Μελαγχολία 467— Οί φανατισμένοι 467 —Ψάχνω Κύ-
ριε... 662— Γλυκό απόγευμα 662
ΤΖΙΟΒΑΣ ΦΡ. Χτυπούσες... 463
ΤΖΟΥΛΗΣ Θ. Πάλι που τα παράθυρα έμειναν άδεια 392— "Επρεπε
κάποτε 392— 'Ιώδ 393— Κλείστε τις πόρτες 394
ΤΟΥΛΟΥΠΗΣ Φ. «Του νεκρού άδερφού» 379— "Ωρα μηδέν 380— 'Ε-

νώπιος ἐνώπιω... 381— Πορεία 559— Πολιρκία 559— Νυ-
χτερινὸ τραγούδι 560— Κοσμογονία 686—687— Μνήμη
687—688— Μολπή 688

ΧΑΜΠΙΠΗΣ Θ. Τοῦτο δώ τ' ὁρῶμαι 589

ΧΩΡΙΤΗΣ ΕΛ. Καλέντζι 541

ΨΑΡΑΣ Ι. Λευκή 514— Ἀνία 514— Ἡ δαιμονισμένη 514— Φιλί
515— Ὁ οὐρανὸς 515— Καφενεῖα 515— Τὸ σκάκι 515

Β' ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

ΔΑΛΛΑΣ Γ. Ὁ Λαῦρος 472—478

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΑΝ. Ἡ καταδίκη 451—452— Ἡ ἀπόδραση 452—455

ΚΑΡΑΒΙΔΑΣ Γ. Τὰ χωριὰ ποὺ «δακρύζουν» τὸν Ἀραχθὸ 537—541

ΚΟΚΚΑΛΙΔΟΥ—ΝΑΧΜΙΑ Ν. Γυρίνοι 689—691

ΚΙΟΥΣΟΥΛΑΣ Λ. Τὰ Τζουμέρκα 468—472

ΜΑΡΡΕΣ Γ. Ὁ φόβος 524—528

ΜΗΛΙΩΝΗΣ ΧΡ. Τὸ λογοῦτο 542—544— Τὸ Πωγῶνι 617—619

ΜΠΕΤΤΗΣ ΣΤ. Τὰ Γραμμενοχώρια 613—616

ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ Ι. «Ἄνευ οὐδενὸς ἐλαφρυντικοῦ...» 608—612

ΠΑΠΑΔΗΜΑ Ν. Τὰ Λέλοδα 533—536

ΠΕΝΤΖΙΚΗΣ Ν. Ἀπόσπασμα σὲ τρεῖς συνέχειες 423—429, 486—489

ΣΤΑΜΑΤΗΣ ΣΤ. Ἀρρυθμὴ πίκρα στὸ ποτάμι 448—450

ΤΑΣΟΥΛΑΣ ΑΝ. Γιάννινα 416—421

ΤΖΑΛΛΑΣ Κ. Τὸ κρύσταλλο 404—411— Περιμένοντας τὸ φέρρου μπῶτ
590—596— Χρονικὸ τῆς Κατοχῆς 658—662

ΤΖΙΟΒΑΣ ΦΡ. Ἡ πλεξίδα 395—399— Λαβίστα 549—551— Οἱ βλά-
χοι 551—554— Πρέβεζα 554—558— Τὸ πρόσωπο τοῦ
καιροῦ μας 581—585— Στὴν κόψη τῆς Πίνδου 673—681

ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ ΝΤ. Πορτραῖτο ἐφήδου 516—519

Γ' ΚΡΙΤΙΚΗ—ΜΕΛΕΤΗ

ΔΑΚΑΡΗΣ Σ. Τὸ ἀρχαῖο Νεκρομαντεῖο στὸν Ἀχέροντα τῆς Θεσσαλω-
τίας 647—653

ΔΑΛΛΑΣ Γ. Χεμινγκουέ 663—666

ΛΕΟΝΤΑΡΗΣ ΑΧ. «Τὸ παιγνίδι τῶν δύο» 464—466— Τὸ ρεμπέτι-
κο τραγούδι 576—580

ΜΑΛΑΜΟΣ Κ. Πάνος Α. Ἀραβαντινὸς 692—696

ΜΟΥΛΛΑΣ Π. Νέοι ποιητὲς τῆς Θεσσαλονίκης 597—600

ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ Κ. Ὁ Παπαδιομάντης 490—492

ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΣ Δ. Σύμβολα καὶ συνθήματα 522—523

ΤΟΥΛΟΥΠΗΣ Φ. Ὁ ψυχαναλυτισμὸς καὶ αἱ ἐπιπτώσεις του 481—485

II ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ

Α' ΠΟΙΗΣΗ

α' Ἀρχαῖοι

ΙΠΠΩΝΑΣ: Σάτιρες (Σχόλια καὶ ἀπόδοση) Γ. Δάλλια) 545—548

β' Ξένοι

ΜΑΙΚΛΗ·Ι·Σ: Γεωγραφία τοῦ καιροῦ μας, Προτροπὴ στοὺς ζωντανούς,
Ἀπόκριση τῶν προγόνων, Ἀνθρώποι, Γυρισμός (Μετάφραση Κλεί-
του Κύρου) 400—404— Ἀθετημένη ὑπόσχεση— Ὁ χειμῶνας εἶ-
ναι ἄλλη χώρα (Μετάφραση Γ. Ὀδ. Φραγκοῦλη) 672

ΠΡΕΒΕΡ: Πάτερ ἡμῶν, Ἀμμουδιές κινούμενες (Μετάφραση Θ. Χαμπί-
πη) 420—421— Τὸ Παρίσι τὴ νύχτα, Ἕνα πορτοκάλι, Τρα-
γούδι, Οἰκογενειακὸ (Μετάφραση Τάσου Κόρφη) 574—575

ΣΙΝΤΓΟΥΕΛ: Μοιρολόγι γιὰ τὴ νέα ἀνάτλη (Μετάφραση Ἰ. Ἀνα-
στασίου) 443—444

ΤΑΓΚΟΡ: Ἡ φωνή σου, Στὴ στενωπό, Τὸ λυχνάρι μου (Μετάφραση
Κ. Μιχαηλίδη) 492—493

Β' ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ

α' Ἀρχαῖοι

ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ: Παθολογία τοῦ ἐμφυλίου πολέμου (Μετάφραση Χρ.
Μηλιῶνη) 445—447

ΛΥΣΙΑΣ: Ἰσταὶ σκότωσαι τὸν Ἐρατοσιθένη (Ἀπόδοση Φ. Τουλιά-
πη) 620—625

ΞΕΝΟΦΩΝ: Ἡ Θεοδότη (Ἀπόδοση Γ. Δάλλια) 414—416— Πάνθεια
(Μετάφραση Τ. Καρδέλη) 683—685

β' Ξένοι

ΑΣΤΜΑΝ: Μία σκιαγραφία τοῦ Σωκράτη (Μετάφραση Κ. Λαζαρίδη)
434—439 — ΓΟΥΑ·Ι·Τ Τὸ ρεπὸ (Μετάφραση Ν. Λῶλη) 459—463

ΚΑΙΣΤΛΕΡ: Σταυροφορία χωρὶς σταυρὸ (Μετ. Ν. Χρηστίδη) 667—671

ΠΑΡΚΕΡ: Ἦσουν περίφημος (Σχόλιο καὶ μετάφρ. Ν. Λῶλη) 459—463

ΠΑΤΤΟΝ: Ἡ τρομερὴ Δίς Περιστερά (Μετάφρ. Ν. Λῶλη) 637—646

ΣΤΑ·Ι·ΝΜΠΕΙΚ: Ὁ πατέρας του (Μετάφρ. Χρ. Γκιζίκη) 571—573

Γ' ΚΡΙΤΙΚΗ

ΜΕΡΤΟΝ: Ἅγιος Ἰωάννης τοῦ Σταυροῦ (Μετάφραση Ντ. Χριστιανό-
πουλου) 382—391

III Η ΖΩΗ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

ΔΑΛΛΑΣ Γ: «Σπόνδυλοι» 713—714

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Π. Οἱ ταινίες «Γλυκεῖα Ζωὴ» καὶ «Ποτὲ τὴν Κυριακὴν» 503
—504, Ὁ κινηματογράφος 567—568, Ματιὲς στὸ θέατρο καὶ
στὸν Κινηματογράφο 631—632, Ὁ κινηματογράφος τῆς περα-
σμένης χρονιᾶς 710—712

ΜΑΛΑΜΟΣ Κ. Στὸ ἐργαστήρι τοῦ Γαλλάνη 707—710

ΜΗΛΙΩΝΗΣ ΧΡ. «Χάλκινη ἐποχὴ» 566—567

ΤΖΙΟΒΑΣ ΦΡ. Ὁ κάμπος μὲ τὰ ὄνειρα 501-502, «Παραφωνία» 712-713

ΤΖΟΥΛΗΣ Θ. «Μεσημβρινός» 628—630

ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ ΝΤ. Ένας μυστικός ποιητής 439—440, Γιω-
σέφ 'Ελιγιά 703—707

ΙΥ ΑΡΘΡΑ

Ο Καραγάτσης 377—378, Ποίηση και ζωή 421—422, Οι τρμποφρά-
χτες 505—506, Παραμύθι και έφιάλτης 569, Οί πνευματικοί μας προ-
στάτες 570, Πνευματική αποκέντρωση 643—634

Υ ΧΡΟΝΙΚΑ

Η 28η Οκτωβρίου κι έμείς— Πλήρη για τὸ δεύτερο χρόνο— Ο Γάλ-
λικός «μαυροπίνακας»— Γραμματοκιβώτιο δοξοθηρίας— Θλιβερές αν-
τιστοιχίες— Τιτυρόπληκτοι τῆς έπαρχίας μας— Οί εκδόσεις τῆς «Έν-
δοχώρας» 440—444. Συνέδριο αίσθητικῆς— «Άγώνας και πάλι»—
«Τὰ Ψηλά Βουνά»— Ο Πέρς για τὴν ποίηση— Κνούτ Χάμσουν— Μιά
διάλεξη— Μίκης Θεοδωράκης— Θέατρο Κρατικό στη Θεσσαλονίκη—
Η «Έκφρασις» τοῦ Κόντογλου 491—501. Ο ποιητής Μάκλῆις και τὸ
μήνυμά του— Οί «χουσές δάφνες»— Έρευνητής και ὄχι μυρηκοῦτικό—
Η μπαλάντα τοῦ Λουμούμπα— «Έδρουχοι» και νεώτερη ποίηση— Οί
σπουδαίοι και ἡ έπαρχία— Έλληνικός κινηματογράφος 561—565.
Μνήμη Γιωσέφ 'Ελιγιά— Έποχή ἠθικῆς παρακμῆς— Ο Πανεπιστημια-
κός δάσκαλος 626—627. Θέατρο ποιότητας— Διωγμός βιβλίων— Τὰ
μετά τῆς «χρυσῆς δάφνης»— Κοινὴ Άγορά και πνευματικὴ ανασυγκρό-
τηση— Τουρκικός Σοφοκλῆς στὴν Άθήνα!— Έλλείψεις τῆς Ζωσιμαίας
Βιβλιοθήκης— Πρωτότυπος αρχιτεκτονικός διαγωνισμός!— Ο γλύπτης
τῆς προτομῆς τοῦ Χίτλερ— Πρόταση για συγγραφὴ χρονικοῦ— Ηθο-
ποιός καταγγέλλει— Θέατρο στὴ Νικόπολη— Τέχνη και αἰτία τοῦ
ἄγχους— Φεστιβάλ Δωδώνης 697—703

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ 715—716

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ 717—720

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ Α' ΤΟΜΟΥ:

ΔΑΛΛΑΣ Γιάννης — ΛΕΟΝΤΑΡΗΣ Άχιλλέας — ΜΗΛΙΩΝΗΣ Χρι-
στάφορος — ΤΑΣΟΥΛΑΣ Άναστάσιος — ΤΖΑΛΛΑΣ Κίμων — ΤΖΙΟ-
ΒΑΣ Φρίξος — ΤΖΟΥΛΗΣ Θανάσης — ΤΟΥΛΟΥΠΗΣ Φάνης.

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ Β' ΤΟΜΟΥ:

ΔΑΛΛΑΣ Γιάννης — ΛΕΟΝΤΑΡΗΣ Άχιλλέας — ΜΗΛΙΩΝΗΣ Χρι-
στάφορος — ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ Κώστας — ΤΑΣΟΥΛΑΣ Άναστάσιος —
ΤΖΑΛΛΑΣ Κίμων — ΤΖΙΟΒΑΣ Φρίξος — ΤΖΟΥΛΗΣ Θανάσης — ΤΟΥ-
ΛΟΥΠΗΣ Φάνης.